

In Kampen geslagen munten tot 1576

Wiebe Nijlunsing, Marcel van der Beek & Jan G. Stuurman

Samenvatting - Dit artikel biedt een systematisch overzicht van het nu beschikbare corpus van munten uit Kampen tot 1576. De catalogus rangschikt de ruim 360 in Kampen geslagen munten uit die periode die nu bekend zijn in zes groepen. Een inleiding plaatst de Kamper muntslag in de noodzakelijke historische en numismatische context van de Hanzestad Kampen in het Oversticht en het Sticht van het laatste kwart van de 14^e tot het eerste kwart van de 16^e eeuw.

Summary - This article presents a systematic overview of the actual Kampen coin corpus before 1576. The catalogue arranges all over 360 now known coins struck in Kampen from that period in six series. An introduction positions the Kampen coinage in the required historical and numismatic context of the Hanseatic city Kampen in the Oversticht and the Sticht from the last quarter of the 14th century until the first quarter of the 16th century.

De oudste Kamper munten zijn nog nooit goed beschreven, in tegenstelling tot die van de andere IJsselsteden. Het nu bekende totale corpus is met ruim 360 ex. nog steeds erg klein, maar in Kampen is een veelheid aan typen geldstukken gemunt. P.O. van der Chijs kende wel de voornaamste archivalische bronnen.¹ Hij kon in 1854 echter nog geen overzicht hebben van de ontwikkelingen in het muntwezen in het Oversticht, omdat die pas duidelijk zijn geworden na de analyse van enkele reeksen van stedelijke boekhoudingen. Bovendien miste hij de spaarzame maar belangrijke gegevens uit schatvondsten waarover we tegenwoordig wel kunnen beschikken. Het is bijzonder te lezen, dat Maurits Schulman in zijn artikel in 1914 nog maar gedeeltelijk bekend was met de munten die Karel V (1506-1555) voor Overijssel in Kampen liet slaan.² Zelfs van de stuiver kende hij maar vier exemplaren. Enkel voor de munten vanaf Philips II in 1555 is er tegenwoordig een goed overzicht beschikbaar, bijvoorbeeld in de tweede druk van de *Catalogus Nederlandse Munten*.³ Daarom is 1576, het jaar van de Pacificatie van Gent, als eindpunt gekozen voor het hierna volgend overzicht. Dit is het jaar waarin de meeste Nederlandse provincies de muntpolitiek zelf ter hand namen en waarin men de provinciale muntslag laat beginnen.

Sinds het werk van Van der Chijs is er veel aanvullend archiefonderzoek gedaan, vooral door historici zoals H.J. Moerman⁴ en P.J. Soetens.⁵ De eerste vondst-

¹ Van der Chijs (Overijssel), 1854.

² Schulman, 1914.

³ Van der Wis & Passon, 2009.

⁴ Moerman, 1937.

⁵ Soetens, 1962.

gegevens over vroege Kamper munten werden pas eind jaren 1950 gepubliceerd,⁶ waarna Soetens met een eerste overzicht van de stedelijke muntslag in Kampen kwam.⁷ In de jaren 1970 werden relevante delen van de serie transcripties van de Deventer stadsrekeningen gepubliceerd waaruit H.E. van Gelder in een belangrijk artikel in dit Jaarboek de consequenties ontleende voor het geldstelsel in Gelderland en het Oversticht.⁸ In 1986 kwam K. Schilder met aanvullende archiefgegevens, vooral over de zilversmeden, in zijn grote artikel in de Kamper Volksalmanak van 1986/1987.⁹ Tenslotte gaf in 2008 de publicatie van één munt uit Megen nieuw inzicht over de begindatum van de Kamper stedelijke emissies.¹⁰

De verbinding van dat onderzoek met het aanwezige corpus van Kamper munten heeft echter tot nu toe niet geleid tot een systematisch overzicht zoals hier nu gepresenteerd wordt. Nog een reden is dat musea wel een goede bewaarplaats zijn van munten, maar zelden de specialistische kennis bezitten om hun schatten onder de aandacht van numismaten te brengen. Zelfs het onderzoek van de collecties is niet eenvoudig. Ook behoren oude munten zeker niet tot het meest spectaculaire deel van wat een museum het grote publiek te bieden heeft. In de muntstad Utrecht is momenteel geen munt in een open opstelling te zien. Groot was dan ook de verrassing toen het Centraal Museum in de schitterende collectie Utrechtse bisschoppelijke munten een tot nu toe onbekend exemplaar van de kwart groot toonde die Arnold van Hoorne (Utrechtse bisschop van 1371 tot 1378) voor Kampen liet slaan (en die er al sinds 1860 bleek te liggen). De database vermeldde keurig “ongepubliceerd” en dat is tot dusverre zo gebleven. Digitale ontsluiting van al deze collecties staat wel op de wensenlijst van de musea, maar de vorderingen daarin zijn tot nu toe zeer wisselend.

Aanleiding voor deze publicatie was de lezing van Marcel van der Beek over de vroegste Kamper munten in de jaarvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde in het Stedelijk Museum Kampen (SMK) in 2009.¹¹ Wiebe Nijlunsing nam het initiatief voor dit werk. Hij heeft het corpus van de munten bijeengebracht uit publicaties en openbare en particuliere verzamelingen en hij schreef ook deze inleiding en de hoofdstukken over de stad Kampen, zijn munthuis en muntmeesters. Marcel van der Beek is verantwoordelijk voor de hoofdstukken over de monetaire geschiedenis van het Oversticht en de stad Kampen. Het catalogusdeel, dat hierop is gebaseerd, is opgezet door Wiebe Nijlunsing en bewerkt door Jan Stuurman, die tevens het tekstgedeelte waar nodig corrigeerde.

⁶ Van Gelder, 1958A.

⁷ Soetens, 1978.

⁸ Van Gelder, 1980A; zie ook Van Gelder, 1979; in beide een beschrijving van de gepubliceerde stadsrekeningen.

⁹ Schilder, 1986.

¹⁰ Benders & Nissen, 2008.

¹¹ Van der Beek, 2009.

Methodologie

Er is geen uitgebreid onderzoek gedaan in zogeheten primaire archiefbronnen. Dit zou mogelijk nieuwe inzichten kunnen opleveren die het beeld verder kunnen aanvullen. Vooral in het Oud-Archief Kampen, deel van het Stadsarchief, liggen nog niet-geraadpleegde bronnen voor wie 15^e-eeuwse handschriften kan lezen. Voor dit artikel zijn vijf groepen bronnen gebruikt:

1. Eerst en vooral is veel energie gestoken in de opsporing en beschrijving van het corpus van Kamper munten uit de onderzoeksperiode, zowel via de vondstendatabase NUMIS, diverse detectorzoekers als via bezoeken aan een aantal Nederlandse musea en hun collectiebeheerders.
2. Van der Chijs¹² is na meer dan 150 jaar nog steeds de eerste en meest voor de hand liggende numismatische bron. Naast de uitgebreide beschrijving met maten, gewichten, teksten, beschrijving der beelden en herkomst en zeldzaamheid van elke getekende munt heeft hij de gevonden muntordonnanties opgenomen, een lijst van muntmeesters en een historische lijst van muntsoorten uit circa 1460. Helaas heeft hij Kampen (noodgedwongen) nogal onvolledig behandeld in bijna drie figuurbladen. Blad xiv behandelt gouden munten maar de Spaanse dukaten en halve nobel zijn van later datum. Blad xv en xvi zijn heel waardevol, maar enig systeem ontbreekt hier, zowel in chronologie als in denominatie. De Overijsselse stuiver van Karel V is terug te vinden onder Gelderland, de Kamper plakken van de Utrechtse bisschoppen onder Utrecht.
3. Daarnaast is een overzicht gemaakt van wat er naast Van der Chijs in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde (*JMP*) en De Beeldenaar (*DB*) was geschreven. Al snel kwam daar de beschrijving bij van de nog aanwezige muntstempels in het Kamper museum door W.H. Cost Jordens in 1857. Hij beschreef de 215 toen in het Kamper archief aanwezige stempels (zie het overzicht in de bijlage) en tekende er 29 verschillende van, deels bovenstempels, deels onderstempels, sommige nog ongebruikt. Schilder (1986: 265-291) beschreef 50 verschillende ervan in zijn artikel. De oudste stempels dateren van 1479. Het was Cost Jordens niet altijd duidelijk wat bij elkaar hoorde en wat het bijbehorend munttype was. Hij gebruikte de term (dubbele, hele en halve) schelling (op Hamburgse voet) in navolging van de Driestedenovereenkomst van 1479.
4. Een bezoek aan het stadsarchief van Kampen (het Oud Archief Kampen maakt daarvan deel uit) met de originele ordonnanties, het Frans Walkate Archief/SNS Historisch Centrum met alle Kamper almanakken, het Stedelijk Museum Kampen met Theo van Mierlo, de enthousiaste stadsgids Carin Koopman en vooral Kees Schilder zorgden samen voor de verbinding tussen de numismatiek en de Kamper werkelijkheid.

¹² Van der Chijs (Overijssel), 1854.

5. Deze gegevens werden aangevuld met de catalogi van de andere steden en andere literatuur, zie de literatuurlijst achteraan. Echter, in de museumcollecties op internet worden niet altijd alle maten en massa's vermeld. In een aantal catalogi staan wel massa's maar geen diameters (die zijn voor dit artikel opgemeten uit de afbeeldingen), in sommige staan ze geen van beide, en zilveragehaltes zijn alleen bekend uit enkele muntordonnanties. In veilingcatalogi wordt vaak gemakshalve geraden wat de denominatie van een stuk is. Er is van uitgegaan dat de afbeeldingen overal op ware grootte zijn, tenzij anders aangegeven of overduidelijk onjuist.

Tabel 1. Voor Kampen belangrijke muntvondsten, gerangschikt op sluitjaar

Vindplaats	Vondst- jaar	Sluitjaar	Totaal munten	Aantal Kampen	Referentie	Auteur
Arnhem	1957	1375	971	31	<i>JMP</i> 1959	G. van der Meer
Dalfsen	1934	1390	31	3	Oudheidkamer Twente	—
Zutphen	1958	1411	2.546	2	<i>JMP</i> 1958A	H.E. van Gelder
Barneveld	1958	1425	232	1	<i>JMP</i> 1958B	H.E. van Gelder
Elst	1948	1425	387	2	<i>JMP</i> 1958B	H.E. van Gelder
Oostelijk Flevoland	1971	1460	11	3	<i>JMP</i> 1971/72	H.E. van Gelder
Zelhemse heide	1894	1505	433	6	<i>TMP</i> 1894	Th. Roest
Olst	1916	1516	ca 400?	23	<i>JMP</i> 1916	A.O. van Kerkwijk
Kampen	2010	1525	22	6	<i>DB</i> 2016	W. Nijlunsing
Barneveld	1871	1546	2.018	3	<i>RBN</i> 1872	J.F.G. Meijer
Zuidlaren	1928	1572	ca 2.500	2	<i>JMP</i> 1980B	H.E. van Gelder

*Deel van de muntvondst Barneveld 1958 in museum Nairac, Barneveld
(foto WN)*

De stad Kampen in de 15^e eeuw en het gebouw van de Kamper Munt

De IJsselsteden en de havens aan de oostkust van de Zuiderzee konden zich door hun gunstige ligging tot bloeiende handelssteden ontwikkelen. De IJssel verbond hen met de Rijnvlakte, met Westfalen en Keulen. Via de Zuiderzee wisten zij zich een plaats te veroveren in de Hanzeatische handel van Londen tot Nowgorod. De IJssel vormde als verbindingsweg tussen Noord en Zuid in de 13^e-14^e eeuw een hoofdader in de negotie van de Noordelijke Nederlanden. In dit gebied spelen in de 14^e eeuw vier steden nl. Deventer, Zutphen, Harderwijk en Elburg als leden van de Hanze een belangrijke rol. In de tweede helft van de 14^e eeuw had Kampen deze steden echter overvleugeld. Het wordt in 1441 ook lid van de Hanze.

De opkomst van Kampen was te danken aan de deelname aan de 'ommelandsvaart', de zeevaart om Kaap Skagen en door de Sont naar de Oostzee. In 1394 leverde deze IJsselstad driehonderd man voor een Hanzeleger bestemd om zeerovers te bestrijden. Kampen nam daarmee een veel sterkere positie in dan het oudere Deventer. Op 1 oktober 1495 verhief keizer Maximiliaan I (1493-1519) Kampen, Zwolle en Deventer samen met 88 andere steden tot Keizerlijke Vrije Rijksstad, zodat ze onder het directe bestuur van de keizer kwamen. In de 16^e en 17^e eeuw werd de positie van deze IJsselsteden evenwel verzwakt door de concurrentie van de Hollandse steden. Deventer was na Kampen de belangrijkste handelsstad aan de IJssel. In de 15^e eeuw ging de handel achteruit maar dankzij zijn jaarmarkten kon Deventer in de 16^e eeuw zijn positie handhaven. Zwolle, geen IJsselstad, maar aan het Zwarte Water gelegen, had door de Overijsselse Vecht een verbinding met het voor de Hanze zo belangrijke Westfalen.¹³

Plattegrond van Kampen. Uit Braun & Hogenberg (1582)

¹³ Overgenomen uit Krug, 1980.

Deze plattegrond van Kampen dateert pas van ver na de eerste muntslag. Er zijn al wat stadsuitbreidingen op te zien. Eerdere kaarten zijn echter nog zeer onnauwkeurig. De IJssel stroomt hier naar rechts. Het noorden bevindt zich ongeveer bij de twee figuurtjes rechtsonder. Linksboven staat het wapen van Kampen met de stadspoort, rechtsboven het wapen van het Oversticht. Het Kamper stadswapen is hier bij uitzondering afgebeeld zonder het wapentje van het Oversticht schuin voor de poortopening. In het catalogusdeel wordt met het wapen van Kampen steeds de stadspoort met het Overstichts wapentje schuin ervoor bedoeld. Het wapen van het Oversticht is sinds de 14^e eeuw wit boven en lazuur (blauw) onder (daarvoor vanaf de 12^e eeuw wit/rood). Omstreeks 1473 waren in de stad Kampen circa 8.000 communicanten (mensen die ter communie gingen in de RK kerk), aan de hand waarvan Soetens de totale bevolking op circa 15.000 zielen schat. Sint-Nicolaas was de beschermheilige van de stad Kampen. Hij is onder meer afgebeeld op de claaskens uit 1511 en 1525 (cat. 5.4 en cat. 5.5). Het aan de voet van de Boven- of Sint-Nicolaaskerk (links op de kaart) gelegen Muntplein ontleent zijn naam aan de aanwezigheid van de Kamper Munt in de Provinciale tijd. Er zijn echter mogelijk vier plaatsen geweest waar in Kampen munt werd geslagen:¹⁴

1. De Munt tussen Morrensteeg en Extersteeg, bij de huidige Burgwal-kerk. In 1464/65 werd een pand aldaar aangeduid als “grenzend aan de munte”. Enkele 15^e-eeuwse muntmeesters / goudsmiden hebben in hun eigen woonhuis gemunt. Het zou dan een van de twee huizen van Lodewick Jegher kunnen zijn in de Nieuwstraat (mondeline mededeling Koopman).
2. De Olde Munte wordt vermeld in 1542 en 1553 maar was toen waarschijnlijk al niet meer in werking. Hij stond op de Vloeddijk, de buitenkant van de oude – binnenste – stadsgracht noordwestelijk van de Broederkerk, vrijwel recht tegenover de IJsselbrug. De meeste in dit artikel beschreven munten zijn waarschijnlijk in dat munthuis geslagen (volgens Schilder).
3. De Buitenmunt aan de Buiten Hofstraat bij de Buitenkerk (de noordelijke kerk in het oude centrum). In 1721 werd een bepaald pand nog als zodanig aangeduid.
4. De Munt aan de Papesteeg, nu Schoolstraat, bij de Boven- of St-Nicolaaskerk. Daar is het laatst en het langst gemunt, tot 1809. Hiervan bestaat een aantal afbeeldingen.

Wat de precieze tijdsvolgorde was, of deze locaties deels in tijd naast elkaar hebben bestaan en of de stedelijke, Driesteden en Provinciale Munt in hetzelfde pand (en met hetzelfde personeel?) hebben gefunctioneerd is niet bekend. Het ligt wel voor de hand om de gespecialiseerde kennis te delen en bij inkoop van materialen en gereedschap en voor de huisvesting samenwerking te zoeken.

¹⁴ Van Gelder, 1992.

*Schoolplaat door J.H. Isings (1962): “De Hanzestad Kampen in 1441”.
Het is het jaar dat Kampen toetreedt tot het Hanzeverbond. We kijken stroomopwaarts richting Zwolle. Eb en vloed hebben nog vrij spel. We zien de vispoort en het raadhuis met de toren, nu het Stedelijk museum Kampen. De eerste IJsselbrug werd pas in 1448 gebouwd. Een kogge zoals deze aan de IJsselkade, hier met de ‘pennoen’ met de kleuren van de stad in top, is onlangs teruggevonden. Wat bevindt zich precies in de geldbuidel aan de riem van de rechter koopman met de groene mantel? En wat draagt de schipper in zijn kist?*

Kampen en heel Oostelijk Nederland was door de Rijn (zie de molenstenen en de vaten wijn op de kade) en de ligging aan de Zuiderzee altijd gericht op Duitsland en de Duitse keizers en op het westen van Nederland. De muntslag heeft eeuwenlang plaatsgevonden op naam van de keizer.

Een inkijkje in 15^e-eeuws geldgebruik

De Kamper stedelijke muntstukken waarover wij nu beschikken bieden de ongeoeffende beschouwer een bedenkelijke aanblik. De kwaliteit is vaak zeer matig, zodat gewichten en diameters vaak niet maatgevend zijn, en teksten zijn vaak slecht leesbaar. Gehaltes, waarden en namen zijn niet goed beschreven. In de oude archiefstukken worden allerlei namen en waarden door elkaar gebruikt. Schilder (1986: 260-263) heeft een groot aantal archivalische benamingen en waarden verzameld die dit treffend illustreren. Een aantal factoren compliceert het geheel verder: er zijn rekeneenheden zoals de ponden maar ook benamingen voor fysiek bestaande stukken en ook de inflatie speelt een rol, zodat de intrinsieke waarde der munten steeds verandert.

Tussen september of oktober 1439 en 24 augustus 1441, een periode van sterke inflatie, hieven Hollandse ambtenaren, werkzaam in Kampen tol over de inhoud van de binnenvarende schepen uit Holland, West-Friesland en Zeeland in een bont scala aan muntsoorten, waaronder mogelijk ook Kamper munten, zoals het volgende inkijkje ons toont. Het (zogenaamde pond)geld was bedoeld voor kooplieden in het neutrale Kampen en Deventer als genoegdoening voor geleden oorlogsschade in de Wendische oorlog tussen Holland en de Hanze-steden aan de Oostzee en werd door meester Pelgrim, secretaris van Amsterdam, in Kampen in ontvangst genomen. De heffing stopte zodra op deze wijze de Kamper schade was betaald door de Hollanders. Het register zelf (236 p.) berust nog steeds in het gemeentearchief te Kampen. Een transcriptie ervan is (ook op internet) te vinden in het artikel van H.J. Smit.¹⁵ De tol bedroeg ongeveer $\frac{1}{65}$ van de waarde van de in/doorgevoerde goederen. Smit vervolgt: “De gewone (reken)munt is een lokale gulden van tien stuivers of twaalf Vlaamse groten maar daarnaast komen ook de Rijnse gulden van 20 (Bourgondische) stuivers, het philippusschild en de beierse gulden van veertien stuivers en de postulaatgulden van 20 Vlaamse groten voor. Kleine munten als de kromstaart en de leeuw vertegenwoordigen meestal een waarde van $\frac{2}{3}$ stuiver. Een oordje heeft nu eens een waarde van een stuiver, dan weer een kromstaart en een butken wordt gewoonlijk iets lager berekend dan een stuiver of een Vlaamse groot. Verder ontving meester Pelgrim soms munten van twijfelachtige waarde en daarmee moest hij ook in zijn optelling rekening houden. (p. 210)” Ook de onderlinge verhoudingen en de omzetting van de oude maten en gewichten (een last boter of teer, een pijp olie of wijn van Poitou, een stro bokking, een ton haring, zeep of teer, een hoed kolen, een kwartier zout) leverde toen al de nodige problemen op. De auteur stelt vast dat bij de tolheffing nooit een vast systeem consequent werd doorgevoerd maar dat het blijkbaar dikwijls aan de beoordeling van meester Pelgrim werd overgelaten om in verband met de kwaliteit van de waren en de tijd van het jaar meer of minder te vragen dan de gewone som. De tol leverde in de bijna twee jaren van het bestaan circa 6.500 gulden op zodat berekend kan worden dat er voor bijna 425.000 gulden aan goederen voorbij is gekomen.

Smit doelde met de ‘lokale gulden’ en ‘lokale stuiver’ zeker niet op het in Kampen zelf geslagen geld. In 1440 circuleerden daar nog bisschoppelijke plakken en deelstukken, maar ook de eerste serie stedelijke munten was al aanwezig. Het is zelfs mogelijk dat ook de tweede serie met de kromstaarten al aanwezig was. Maar guldens en stuivers zaten daar niet bij. Hij zal dus de *reken*munt gulden en stuiver bedoeld hebben in het lokaal gebruikt geld zoals Schilder ook al aangaf: de in Kampen geslagen stukken hadden daarin een plaats naast de stukken die via de handel de stad in kwamen. Of die rekengulden niet toch de Rijnse gulden was zoals hij schrijft valt overigens te betwijfelen. Bovendien was de Vlaamse groot in die tijd gebruikelijker als rekenmunt dan de toen betrekkelijk nieuwe (Hollandse) stuiver.

¹⁵ Smit, 1919: 209-296.

De muntmeesters

Munten werden geslagen onder verantwoordelijkheid van een door de overheid aangestelde muntmeester. De muntmeester stond met lijf en goed borg voor het naleven van de overeenkomst. Door de Raad aangestelde waardijns en essaymeesters moesten toezien op de muntmeesters, goudsmeden en tinnegieters. Veel goudsmeden deden het werk van muntmeester er een tijdje als nevenberoep bij (en omgekeerd). Er was een stedelijke muntmeester, vanaf 1479 soms een Driesteden muntmeester en vanaf 1529 een provinciale muntmeester. Vaak combineerde een muntmeester diverse aanstellingen, maar dit was niet altijd het geval. Een aantal namen van muntmeesters uit de 15^e en 16^e eeuw is bekend. Wat hun overeenkomsten precies inhielden wordt verderop bij de periodebeschrijvingen vermeld.

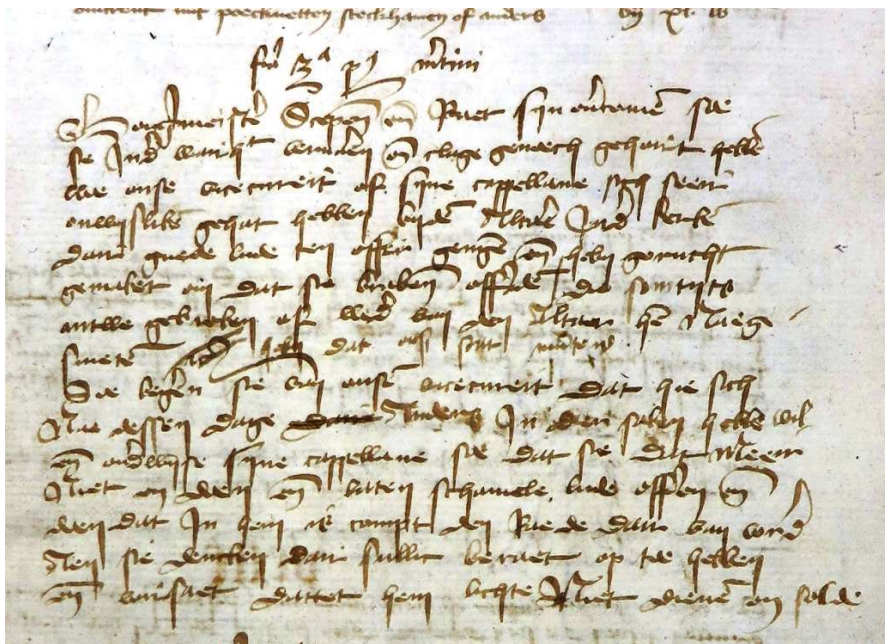
Mr. Johan Knijff is bekend uit een overeenkomst met de stad Kampen uit 1461. Hij en zijn vrouw Hilgunt verkochten op 28 februari 1439 een huis in de Nieuwstraat, gelegen naast het huis van Griete Schonenberch. Dit kan nog weer een rol spelen bij de datering van de aanvang van de tweede serie stadsmunten zoals zal blijken.

Kerstken Gerbertsz staat vermeld als vervaardiger van zogenaamde kromstaarten in 1466. Een huis in de Broederstraat behoorde in 1475 toe aan Kerstken de goudsmid. Een jaar later was het huis onderpand voor een schuld aan de Onze Lieve Vrouwe memorie van “Kerstken Gervertssoen die goltsmit”. Kerstken komt in enkele akten voor met Berent Morre. De moeder van Berent was Femme (Gerberts), de dochter van de Kamper burgemeester Gerbert Evertsz. Mogelijk was Kerstken een broer van Femme (en Berent dus zijn neefje). In de akten trad Kerstken op als reder, als executeur testamentair en wordt hij genoemd als borg. Ook blijken diverse personen een schuld bij hem te hebben. *Henric Janssz*, goudsmid, legde op 25 mei 1470 de eed als muntmeester af. In de akte van 30 maart 1484 worden Frederick Rijnvisch en Henrick van den Vene genoemd als ‘voogden van wijlen Henric goldsmit’.

Schilder vermeldt over de kleinste muntjes (cat. 3.7 en 3.8) een waarschuwing van de Raad van Kampen aan de pastoor en zijn kapelaans op 13 november 1468, genoteerd in het *Digestum Vetus*.¹⁶ “Deze heren hadden het gewaagd om arme mensen die dergelijke kleine munten in de offerschalen gooiden, hun offer achterna te smijten. Ook was het voorgekomen dat zij deze Brabansen ter plaatse in twee stukken braken, hoewel het hun bekend was dat het door de stad geslagen geld was.” De transcriptie van de letterlijke tekst is te vinden in de holpenningenverhandeling van Pannekeet & Cruysheer;¹⁷ hier wordt ook het origineel getoond (weer via Schilder):

¹⁶ Schilder, 1986: 226.

¹⁷ Pannekeet & Cruysheer, 2013: 90.

“Feria 3a post Martini. Borgemeesteren, scepenen en raet sijn overcomen soe sie inden wairheit vernoemen ende clage genoech gehoirt hebben woe onse vicecureit of sijne cappellane sich seeir onwijslike gehat hebben bijden altaere inden kerke, dair guede lude ten offer gengen. Ende hebn gerucht gemaket om dat sie brabansen offerden, die somtijts antwe gebroken of weder vanden altaer hen nagesmeten, dat onse stat munte is. Soe begeren sie vanonsen vicecureit dat hie sich na dessen dage anders in dien saken holden wil en de onderwijse sijne cappellane, soe dat sie dat meer niet en doen ende laten schamele luden offeren ende doen dat in hem is. Compt den raede dair van vorder aen, sie dencken dair sullic beraet op te hebben ende kuerstet dat het hem lichte niet dienen en solde”.

Tot 1479 bepaalde het stadsbestuur van Kampen onafhankelijk wat er in de stad werd gemunt. Op 8 januari 1479 sloot Kampen een muntunie voor een jaar met de steden Deventer en Groningen, met instemming van Zwolle dat nog geen muntrecht had.¹⁸ De hoogste denominaties werden gedurende één jaar op gelijke voet met de andere steden geslagen. Reden was, zoals zal worden besproken, de slechte kwaliteit van de circulerende munten. De afspraak was om hele en halve zilveren penningen te laten slaan in elke stad met aan de voorzijde het wapen van de stad waar de munt werd geslagen. Deze muntordonnantie gold niet alleen voor de Driestedenmunten, maar ook voor de gelijktijdig en daarvoor geslagen Kamper stedelijke munten.

¹⁸ Oud Archief Kampen inventarisnummer 2161 (reg nr 325 driesteden overeenkomst 8 januari 1479).

Lodewick Jegher¹⁹ wordt op 8 januari 1479 door Kampen aangesteld als muntmeester, waarbij deze aanvaardde een serie munten te slaan op grond van het door de drie steden bezegelde verdrag. Hij bleef jaren in dienst als muntmeester (tot 1488?). De vijf Kamper Driestedenmunten (hele, halve en kwart stuivers) uit 1479 en 1488 worden in de catalogus behandeld naast het kleinere muntgeld (kwart stuivers en kleiner): de meeste Driestedenmunten zijn terug te vinden in de catalogus van Fortuyn Droogleever.²⁰ Jegher's naam komt tussen 6 mei 1475 en 26 november 1491 minstens 50 keer in de diverse registers voor. Op 8 januari 1479 kreeg hij de opdracht om de Munt te beheren en het muntwerk te verrichten. Als hij de voorwaarden van zijn aanstelling brak, dan zou hij zijn rechterhand verliezen.

Sybrandt Petersz werd in 1486 ingeschreven als lid van de Sint-Cunera-memorie.²¹ Misschien was hij elders muntmeester (Deventer) of werkzaam als bisschoppelijk muntmeester (voor David van Bourgondië).

In 1488 kwam er een (eeuwigdurende) muntunie tot stand tussen vier steden: Kampen, Deventer, Groningen én Zwolle. De drie Overijsselse steden sloegen de stichtse stuiver en zijn onderdelen; Groningen echter sloeg de vlieger en zijn onderdelen. Voordeel was de fixatie van de onderlinge wisselkoersen met de Rijnlandse gulden. De rekeneenheid Rijn(land)se gulden = 20 stichtse stuivers = 40 butkens = 80 oirtkens = 160 plakken = 320 halve plakken = 640 duythmers. In dezelfde tijd werd Lodewick Jegher ontslagen als muntmeester wegens heling van gestolen zilver en verliet hij de stad (mogelijk om zijn rechterhand niet te verspelen).

Thoma(e)s (Hermansz?) wordt op 2 maart 1489 volgens het *Liber Diversorum*²² tot muntmeester van Kampen benoemd. Uit de periode waarin Thomas muntmeester was zijn tot nu toe alleen Driestedenmunten bekend.

M(a)erten Nyekamern of Nijecammer sloot als stedelijk muntmeester op 28 november 1524 een overeenkomst met de "Burgemeysteren, Scepenen ende Raedt der stadt Campen" over de aanmunting van zilveren en gouden munten. Hij is geen Kamper zilversmid maar professioneel reizend muntmeester (zoals in Zaltbommel) en krijgt in Kampen een huis toegewezen want in deze muntordonnantie staat: "Ende, soe de stadt Campen thans geen eygen huys en heeft totter munten dienende, sullen sij den muntmeister tot vollest van den hui ren jairlix to bate comen ende geven veertich heren ponden." In serie 6 in de catalogus zijn inderdaad geen munten tussen 1511 en 1521 aanwezig. In de ledenregisters van de Schepenmemorie werd hij in 1525 ingeschreven. Van 22 juni 1529 tot 31 mei 1531 muntte hij als gewestelijk muntmeester onder Karel v

¹⁹ Oud Archief Kampen *inventarisnummer* 2162 Acte van renversaal van Lodewich Jegher, goudsmid, bij zijn aanstelling tot muntmeester voor het aanmunten van de zilveren schillingen, 3126.

²⁰ Fortuyn Droogleever, 1986.

²¹ Oud Archief Kampen *inventarisnummer* 281.

²² Stadsarchief Kampen 00001.2.9-12: stukken over uiteenlopende zaken, samengevoegd door een 16^e-eeuwse bewerker.

halve gouden realen, gouden carolusguldens, zilveren realen, halve zilveren realen, patards of stuivers van twee groten, duitmers en halve duitmers. Maerten Nijekamern was getrouwd met Margaretha van Diepholt, een dochter van de Kamper burgemeester Anthonis van der Grave en woonde aan de Oudestraat in een huis dat zich uitstrekte tot aan de Nieuwe Muur. Nog in 1539 woonde Maerten Nijekamern in Kampen en werd hij genoemd als muntmeester. Hij moet vóór 7 december 1557 zijn overleden.

Franck van Papenveldt, daarvoor muntmeester van Leeuwarden, volgde op 23 mei 1532 Marten Nijecammer op als muntmeester van de gewestelijke munt in Kampen. Hij was werkzaam tot 7 september 1535.

Willem van Viersen kreeg in 1534, toen een geheel nieuwe Driestedenmuntunie tot stand kwam waarbij een gezamenlijk munthuis werd gesticht, als muntmeester de opdracht om “in onsen naem ende onder onser drier steden waepenen” gouden en zilveren penningen te slaan.

De muntmeesters stonden onder strenge controle, zoals de in het vooruitzicht gestelde straf voor Lodewick Jegher laat zien. In 1533 zeggen de drie steden dat ze munten “opten ketell”, wat betekent dat zij ontrouwe muntmeesters in kokende olie (of water) wierpen. In Deventer hangt een 15^e-eeuwse ketel waarin de muntmeester van Batenburg in 1434 zou zijn gekookt nog aan het Waaggebouw. De Franse bezetting zou er in 1813 gaten in hebben geschoten (HMD H1999-0069).

Tabel 2: de bekende muntmeesters en hun aanstellingen

Periode	Stedelijk muntmeester	Driesteden-muntmeester	Gewestelijk muntmeester
1461	Johan Knijf		
1466	Kerstken Gerbertsz		
25 mei 1470-1484	Henric Janssz goltsmit		
Circa 1475 - 8 januari 1479-1488?	Lodewick Jegher		
2 maart 1489	Thoma(e)s (Hermansz?)		
28 november 1524 - 31 mei 1531	Maerten Nijekamern		Merten Nijecammer (sinds 1529)
23 mei 1532 - 7 september 1535			Franck van Papenveldt
Vanaf 1534 in Deventer		Willem van Viersen	

Overzicht van de muntslag in Kampen tot 1576

Het grondgebied van het bisdom Utrecht werd rond het jaar 1200, door het verlies van de Veluwe, blijvend opgesplitst in een westelijk Nedersticht en een oostelijk Oversticht. De bisschop laat aanvankelijk in beide landsdelen nog op dezelfde voet munten slaan. De monetaire situatie ontwikkelt zich in het oosten van Nederland echter op een andere wijze dan in het westen, en in de 14e eeuw leidt dit tot het uiteenlopen van de muntsoorten die voor de beide delen van het bisdom Utrecht geslagen worden. De eerste munten die speciaal voor het Oversticht worden vervaardigd verschijnen rond het jaar 1368. Bisschop Jan van Virneburg maakt hierbij waarschijnlijk voor het eerst gebruik van de stad Kampen als muntplaats. Arnold van Hoorne laat met zekerheid munten in Kampen slaan. Deze bisschoppelijke muntslag in Kampen duurt maar een tiental jaren, waarna de muntslag voor het Oversticht in andere steden wordt voortgezet.

Minder dan 50 jaar nadat in Kampen de eerste ‘Overstichtse’ munten werden gemaakt, zorgt de stad nogmaals voor een primeur. Ruim vóór de andere steden in het Oversticht begint men hier munten te slaan op naam van de stad, zonder dat hierop melding wordt gemaakt van de Utrechtse bisschop. Uit 1397 dateert een verklaring van Rooms-koning Wenceslaus dat deze er geen bezwaar tegen heeft dat in Kampen munten worden geslagen. Grolle²³ vermeldt een vroegere verlening, in juni 1362, van muntrecht aan de stad Kampen door de Utrechtse bisschop Jan Van Arkel. Dit blijkt echter op een te ver gaande

²³ Grolle, 2002: 159. Daar wordt verwezen naar Rutgers, 1970: 143. Het blijkt te gaan om een regeste van 25 juni 1362, oud nr. 79.

interpretatie van het stuk, waarnaar verwezen wordt, te berusten. De precieze datum van de aanvang van de stedelijke muntslag is nog onzeker, maar de aanmuntingen zetten zich met enkele onderbrekingen voort tot vlak vóór 1528, het jaar waarin het grondgebied van het bisdom Utrecht in handen komt van de Bourgondisch-Nederlandse vorst Karel V. In deze periode heeft de stad tweemaal, in 1479 en in 1488, met enkele andere steden afspraken gemaakt om stedelijke munten op identieke voet te slaan. De muntslag die uit dit eerste respectievelijk tweede Driestedenverbond voortvloeide was maar kort van duur. Onder het Bourgondische bestuur behoudt Kampen, dat in 1495 tot Vrije Rijksstad was uitgeroepen, zijn muntrecht. Dit heeft echter niet meer geleid tot de vervaardiging van munten binnen de stad zelf. In 1534 is namelijk als uitvloeisel van het derde Driestedenverbond door Deventer, Kampen en Zwolle één gemeenschappelijk munthuis opgericht, dat in de hier behandelde periode voortdurend in Deventer gevestigd is geweest. Toch zijn in deze periode nog wel munten in Kampen geslagen, en wel in een tijdelijk munthuis dat de nieuwe landsheer Karel V hier heeft opgericht en dat functioneerde tussen 1529 en 1535.

Tenslotte is het waarschijnlijk dat in de jaren 1520 in Kampen holpenningen zijn vervaardigd die niet op last van de stad, maar (evenals in andere Oost-Nederlandse steden) in opdracht van een kerkelijke instantie tot stand zijn gekomen. Geschreven bronnen hierover zijn echter niet bekend.

Muntverzwakking in het Oversticht

Men kan moeilijk begrijpen welke muntsoorten Kampen in de 15^e eeuw heeft vervaardigd als men niet op de hoogte is van de voorafgaande monetaire geschiedenis van Utrechts Oversticht. Het is Van Gelder geweest die er in enkele artikelen op heeft gewezen dat deze geschiedenis in de oostelijke delen van ons land geheel anders is verlopen dan in het westen.²⁴ Dit feit is nauwelijks aan de muntstukken zelf af te lezen, maar komt naar voren uit de monetaire gegevens in een aantal bewaard gebleven series Gelderse en Overijsselse stedelijke rekeningen. Voor het Oversticht en Kampen zijn vooral de stadsrekeningen van Deventer van belang; we moeten er van uitgaan dat de situatie in de twee steden parallel heeft gelopen.

Vanaf het midden van de 14^e eeuw kenmerkt de Nederlandse muntgeschiedenis zich door de opeenvolging van uitgaven van steeds lichter wordende zilveren munten, waarin meestal wordt voorgedaan door Vlaanderen en korte tijd later wordt nagevolgd door Holland en andere gewesten. Dit gebeurt uit geldnood en winstbejag maar voor velen ook uit noodzaak: elk gewest moet de inflatoire politiek van de omliggende staten volgen om te voorkomen dat zijn eigen muntslag komst stil te liggen. Bij elke nieuwe emissie kan het oude zilvergeld bij de munthuizen worden ingeleverd, waarbij de leverancier nieuw muntgeld

²⁴ Van Gelder, 1979, 1980a.

terug krijgt met minder edelmetaal maar wel met een hogere nominale waarde, terwijl de overheid hierbij (vaak aanzienlijke) inkomsten verwerft door de omzetbelasting op het muntbedrijf. Dit mechanisme kan op twee manieren worden uitgelokt. Men kan een nieuw munttype introduceren dat ten opzichte van zijn nominale waarde minder zilver bevat dan het voorgaande type, maar ook het gewicht en/of gehalte verminderen (òf de nominale waarde verhogen) van een munttype dat al in productie is. Tegen het eind van de 14^e eeuw komt steeds meer verzet tegen deze overheidspolitiek die handelslieden en geldbezitters schade oplevert. In Vlaanderen en in de 15^e eeuw in alle Bourgondische landen volgen steeds langere perioden waarin de zilverwaarde van de munt stabiel blijft. Holland volgt meestentijds (tot op zekere hoogte) het Vlaamse voorbeeld, tot het gewest in 1434 in de Bourgondische Nederlanden wordt opgenomen. Utrecht (het Nedersticht) gebruikt vanaf de jaren 1390 voornamelijk Hollands muntgeld. Alleen in de jaren 1470 en 1480 zal in de Bourgondische Nederlanden nogmaals op grote schaal muntverzwakking als inkomstenbron worden toegepast.

Oversticht en (Neder-)Sticht²⁵

In de oostelijke gebieden Luik, Gelderland en het Oversticht wordt de oude politiek van regelmatige muntverzwakking echter voortgezet. In het Oversticht gebeurt dit waarschijnlijk ook min of meer gedwongen door de omloop van

²⁵ Bewerkt naar Gruna 1 uit nl, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2455180> 29 aug 2016.

veel 'slecht' geld uit omliggende gebieden, waaronder Gelderland en het Rijnland, die de circulatie van zwaardere stukken belet. Bovendien lijkt de verzwakking in enkele perioden geïnitieerd te worden door een meer algemeen optredende stijging van de zilverprijs. Het gevolg van deze ongelijke muntverzwakking is dat de munteenheid van het Oversticht in 1457 acht maal verder in waarde is gedaald dan de munteenheid in Holland en de andere gewesten die dan tot de Bourgondische Nederlanden behoren.

De monetaire scheiding van Over- en Nedersticht

Halverwege de 14^e eeuw lijkt het muntstelsel in het Neder- en in het Oversticht nog eenvormig te zijn geweest. Vanaf 1348 respectievelijk 1355 laat bisschop Jan van Arkel (1342-1364) in Utrecht en Deventer gelijkwaardige 'lichte groten' met een gemijterd bisschopshoofd slaan (het beginjaar voor Deventer 1355 geldt alleen indien de verpanding van Salland daadwerkelijk de bisschoppelijke muntslag in die stad onmogelijk maakte). De zilverinhoud van deze munten loopt gedurende de uitgifte terug van circa 2,4 tot circa 1,136 gram, grotendeels door een sterke ontwaarding in 1356.²⁶

Onder Jan van Virneburg (1364-1371) komt een einde aan deze parallelle muntslag. In het Nedersticht begint in 1370 of 1371 de aanmunting van relatief zwaardere 'Weerdse groten', met een schuin wapenschild onder een toernooihelm en een zilverinhoud van (aanvankelijk) circa 1,25 gram.

In het Oversticht wordt daarentegen de muntslag van lichte groten van circa 1,14 gram fijn zilver in Vollenhove voortgezet. Daarnaast begint circa 1368 ook de productie van stukken met de dubbele waarde, die het uiterlijk krijgen van de dan populaire 'Vlaamse plak' met de zittende leeuw. Het munthuis dat in deze periode in werking is, gebruikt het omschrift MONETA (DE) ZALAND(IA), munt van Salland. Waarschijnlijk zijn deze stukken in Kampen geslagen. Het is intrigerend dat in dezelfde tijd in het Nedersticht de even ongebruikelijke plaatsaanduiding MONETA INSULE TRAIECTI wordt gebezigd, waarvoor al diverse verklaringen zijn voorgesteld, maar die naar analogie met de term ZALANDIA eigenlijk het hele Nedersticht zou moeten aanduiden, het gebied waar de 'Weerdse groot' zal circuleren (en niet de Overstichtse plak) nu de muntstelsels van Neder- en Oversticht zich scheiden.

Onder Arnold van Hoorne (1371-1379) blijft deze situatie voortbestaan. Ook op zijn naam worden in het Nedersticht 'Weerdse' groten geslagen, in het Oversticht plakken en lichte groten. In 1378/79 blijkt de lichte groot $\frac{8}{14}$ ofwel 57% van de Weerdse groot waard te zijn.²⁷ Arnolds plakken geven door hun opschrift MONETA DE CAMPEN wel meer duidelijkheid over de plaats van hun vervaardiging.

²⁶ De datering en de vermelde zilvergewichten zijn overgenomen uit Grolle, 2002, waar zij niet vermeld staan wordt naar dit werk verwezen.

²⁷ Van Gelder, 1980A: 56; Grolle, 2002: 48.

Na Arnold van Hoorne stoppen de bisschoppelijke zilveeraanmuntingen voor het Nedersticht lange tijd, om pas onder David van Bourgondië in 1457 te worden hervat. In deze periode wordt het gebied voornamelijk door Holland van muntgeld voorzien. De Hollandse groot circuleert er onder de naam ‘witte groot’, later eenvoudigweg ‘wit’, en vanaf circa 1390 wordt in het Nedersticht in deze witten gerekend. De muntslag in het Nederstichtse Rhenen in de jaren 1420 en 1430 volgt merkwaardigerwijs de Overstichtse munttypen: deze munten lijken te zijn bedoeld voor circulatie in de oostelijke Nederlanden.

In de periode dat het Nedersticht vooral Hollands zilvergeld gebruikt, worden in het Oversticht achter elkaar diverse zilveren muntsoorten ingevoerd die, hoewel zij niet veel in formaat verschillen, in omloop worden gebracht voor een koers die steeds hoger is voor de hoeveelheid zilver die zij bevatten. Tot deze emissies behoren de ‘brede plak’ van circa 1395-1420 ter waarde van 2 plak (Van der Chijs (U) xiii-6), de ‘kromstaart’ naar Vlaams model circa 1420-1423 van 4 plak (Van der Chijs (U) xiv-24), de ‘Deventer penning met de arend’ circa 1423-1432 van 4 plak (Van der Chijs (U) xv-3) en de ‘Deventer kromstaart’ circa 1435-1440 van 4 plak (Van der Chijs (U) xv-5), alles uitgedrukt in plakken van twee Overstichtse groten.

Als de muntslag voor het Nedersticht onder David van Bourgondië (1455-1496) wordt hervat, introduceert de bisschop in 1457 een muntstelsel in dat geïnspireerd is door dat van de Bourgondische Nederlanden met zijn stuiver à 2 ‘Vlaamse’ groten. De nieuwe Utrechtse ‘davidsstuiver’ zal op dat moment niet veel minder zilver hebben bevat dan zijn Bourgondische voorbeeld na ruim 20 jaar circulatie en slijtage. In het Oversticht laat David geen munten meer slaan en deze taak wordt daar overgenomen door de stedelijke overheden van Deventer en Kampen. De nieuwe Utrechtse en Bourgondische stuivers krijgen in het Oversticht een koers toegemeten van 2 ‘Deventer kromstaart’ à 4 plak, ofwel 8 plak.

Zo bedraagt de zilverwaarde van een Overstichtse plak in 1457 ongeveer $\frac{1}{8}$ van dat van een Nederstichtse davidsstuiver, ofwel 0,165 gram. Dat is nog maar $\frac{1}{8}$ gedeelte van de oude Sallandse plak en $\frac{1}{8}$ gedeelte van de Vlaamse plak waarvan de Bourgondische stuiver, eveneens een dubbele groot, feitelijk de directe nazaat is. Door deze inflatie zijn munten ter waarde van een Overstichtse plak rond 1450 klein van formaat, door hun lage zilveragehalte koperkleurig, en lijken zij in niets meer op de zilveren plak uit de 14^e eeuw.

NB Dit overzicht van de muntslag in het Oversticht is grotendeels gebaseerd op Van Gelders publicatie uit 1980A,²⁸ waar echter enkele onzuiverheden in voorkomen. Zo omschrijft hij op p. 60 de ‘Deventer kromstaart’ als ‘met wapen op de voorzijde en het bekende kruis met letters in de hoeken op de keerzijde’ dus zoals Van der Chijs-(U) xvi-7, die echter in Rhenen geslagen is, terwijl de bijgaande illustratie van de ‘Deventer kromstaart’ een geheel andere voorstel-

²⁸ Van Gelder, 1980A.

ling vertoont, namelijk die van Van der Chijs-(U) xv-5. De afbeelding klopt, de tekst niet. Wat betreft de ‘Kampense kromstaart’, die hij op p. 60/61 aanhaalt (‘Geslagen ca 1425-1435’): Van Gelder zag destijds de Kampense munten met rozetten en die met letters op de keerzijde niet als series uit verschillende tijdvakken; enkele door hem nagelaten aantekeningen in het voormalige Geldmuseum maken duidelijk dat hij dat op een later tijdstip wel deed. In zijn noot 36 moet de verwijzing overigens leiden naar Van der Chijs 1854 p. 186. Ook is er een fout geslopen in de tabel op bladzijde 66, waarin de waarde van de Keurvorstengulden in Deventer in 1390 20 plak en in 1395 32 plak moet zijn. De juiste cijfers staan in Van Gelder, 1979: 210, maar hierin is weer de waarde in 1405 weggevalen.

De Utrechtse bisschoppelijke muntslag in Kampen

De Utrechtse bisschoppen hebben Kampen, in de 14^e eeuw toch de belangrijkste stad in het Oversticht, maar nauwelijks als muntplaats benut. De korte tijd dat zij dat wel doen vormt evenwel monetair-historisch een belangrijk tijdvak, waarin het muntstelsel in het Oversticht zich afscheidt van dat in het Nedersticht. Het gaat om twee opeenvolgende uitgiften, namelijk die van Sallandse en van Kamper plakken en hun onderdelen tussen 1368 en 1375 of mogelijk 1379.²⁹ Na deze uitgiften zal de bisschoppelijke muntslag in het Oversticht steeds in Deventer of Hasselt plaatsvinden.

*Halve Weerdse groot, Jan van Virneburg
NNC NM05373, cf Van der Chijs XI-10*

*Weerdse groot, Arnold van Hoorne
NNC 1960-0150, Van der Chijs XII-3*

*Sallandse plak, Jan van Virneburg
Schulman 339/92*

*Kamper plak, Arnold van Hoorne
NNC NM-05386 (bruikleen SMK)*

²⁹ Grolle, 2002: nrs. 1.1.12.2 en 1.1.14.4 (Salland); 1.1.12.4 en 1.1.14.3 (Kampen).

De eerste muntslag in Kampen vindt waarschijnlijk plaats in het jaar 1368, als op naam van bisschop Jan van Virneburg (1364-1371) zilveren munten worden vervaardigd met het uiterlijk van Vlaamse plakken. Deze muntsoort is in Vlaanderen geïntroduceerd in 1365 ter waarde van twee Vlaamse groten, wordt inmiddels op meerdere plaatsen geïmiteerd (in Holland vanaf 1368) en circuleert volop in oostelijk Nederland.

Vlaanderen, Dubbele groot of plak (1365), Lodewijk van Male³⁰

De plakken van Jan van Virneburg krijgen bij hun invoering in het Oversticht hoogstwaarschijnlijk de waarde van twee 'lichte groten' (zie boven). Zij vermelden niet zoals gebruikelijk de plaats van vervaardiging, maar geven met *MONETA DE ZALANDIA* enkel aan dat het Sallandse munten zijn. De toeschrijving van hun productie aan een munthuis in Kampen is dan ook enigszins arbitrair, maar wel waarschijnlijk. Een argument hiervoor is de overeenkomst van deze munten met die van de volgende emissie, waarop de naam van de stad in het omschrift vermeld wordt. Vollenhove lag niet in Salland en werd bovendien in 1368 verpand, en Deventer is volgens Grolle onwaarschijnlijk omdat het met de bisschop in onvrede zou verkeren.³¹

De Sallandse plakken zijn wat hun uiterlijk betreft een directe imitatie van de Vlaamse stukken, behalve dat de leeuw een 'bisschoppelijke' toernooihelm draagt met een tweepuntige mijter, versierd met een kruis en pauwenveren. Naast deze plakken is ook de vervaardiging van lichte groten en/of hun deelstukken voortgezet met het nieuwe omschrift, maar nog wel met het Vollenhove uiterlijk met het gemijterde bisschopsportret. Hiervan zijn tot nu toe alleen de halve en de kwart groot (resp. kwart en achtste plak) bekend.

Onder bisschop Arnold van Hoorne (1371-1378) wordt deze muntslag met enige veranderingen voortgezet. De belangrijkste wijzigingen zijn dat het binnenste keerzijdeomschrift nu *MONETA DE CAMPEN* luidt waardoor men de munt met recht 'Kamper plak' kan noemen, maar ook dat de zilverinhoud beduidend

³⁰ Uit: <http://www.numisantica.com> 29 aug 2016.

³¹ Grolle, 2002: 39, 48.

lager is geworden en gedurende de emissie nog verder zal afnemen.³² Tevens is het hoofddeksel van de leeuw veranderd in een toernooihelm met muts met pluim.

Ook nu vormen munten met het bisschopsportret de deelstukken; bekend zijn momenteel de halve en de kwart groot (kwart en achtste plak). Na 1375 heeft de bisschop deze zelfde munttypen laten slaan in Harderwijk, in een periode dat hij de Veluwe in pand hield (1375-1379). Op grond van de muntvondst Arnhem 1957, verborgen 1375, kan de ouderdom van de Kamper halve groten volgens Benders³³ juist vóór die van Harderwijk worden gesteld. Waarschijnlijk is het Kamper muntbedrijf hierheen verhuisd, hoewel de twee munthuizen ook enige tijd gelijktijdig in werking kunnen zijn geweest. Na Arnold van Hoorne is niet meer door Utrechtse bisschoppen in Kampen gemunt.

Tabel 3. Overzicht van de door Jan van Virneburg en Arnold van Hoorne in Over- en Nedersticht en de Veluwe geslagen munten

Naam	Jaar	Muntplaats	Bisschop	Referentie
½ Vollenhover groot	1366	Vollenhove	Jan van Virneburg	Van der Chijs XI-12, Grolle 1.1.12.1
¼ Vollenhover groot	1366	Vollenhove	Jan van Virneburg	Van der Chijs XI-13
Sallandse plak	1368	Kampen	Jan van Virneburg	Van der Chijs XI-1 tm 7, Grolle 1.1.14.2, cat. 1.1
½ Sallandse groot	1368	Kampen	Jan van Virneburg	JMP 1959 p. 13 nr. 21, cat. 1.2
¼ Sallandse groot	1368	Kampen	Jan van Virneburg	Van der Chijs XXVIII-1, Grolle 1.1.12.2, cat. 1.3
Weerdse groot	1370	Utrecht	Jan van Virneburg	Van der Chijs XI-8/9, Grolle 1.1.12.3
½ Weerdse groot	1370	Utrecht	Jan van Virneburg	Van der Chijs XI-10, Grolle 1.1.12.3
Plak	1372/ 1375	Kampen	Arnold van Hoorne	Van der Chijs XII-1/2, Grolle 1.1.14.3, cat. 1.4

³² Zie cat 1.4, Grolle 1.1.14.3. De zilverinhoud daalde met de jaren volgens Grolle van 1.514 g naar 1.077 g per munt.

³³ De schatvondst Arnhem 1957 (zie van der Meer in JMP 1959) bevatte twee exemplaren van de Kamper halve groot (nrs 27 a en b), die tot dan onbekend was, en drie plakken. Het verbergingsjaar werd op circa 1375 gesteld, omdat de vondst geen Harderwijkse munten van Arnold van Hoorne bevat, (die niet zo zeldzaam zijn). Ik vind dat argument geloofwaardig, hoewel Harderwijk pas in 1376 in handen van Arnold kan zijn gekomen, hetgeen de datering van de schatvondst Arnhem een jaar zou opschuiven. Ook als je dat aanneemt, betekent dat in ieder geval dat de Kamper munt actief geweest moet zijn vóór die van Harderwijk (persoonlijke mededeling).

½ groot	1372/1375	Kampen	Arnold van Hoorne	Cat. 1.5
¼ groot	1372/1375	Kampen	Arnold van Hoorne	Cat. 1.6
Groot	1376	Harderwijk	Arnold van Hoorne	Van der Chijs XII-4, Grolle 1.1.12.4
½ groot	1376	Harderwijk	Arnold van Hoorne	Van der Chijs XII-5, Grolle 1.1.12.4
¼ groot	1376	Harderwijk	Arnold van Hoorne	Van der Chijs XII-7, Grolle 1.1.12.4
Weerdse groot	1376	Utrecht	Arnold van Hoorne	Van der Chijs XII-3, Grolle 1.1.12.5
¼ Weerdse groot	1376	Utrecht	Arnold van Hoorne	NUMIS 1002820

De eerste reeks stedelijke munten, circa 1400 – circa 1425

Het type van de vroegste Kamper munten was al bekend aan Van der Chijs, die er in 1854 over schrijft dat ze, gezien de lettervorm en de spreuk, “uit het allerlaatste gedeelte der veertiende of het begin der vijftiende eeuw” moeten dateren. Hiertoe behoren de zilveren munten met aan de voorzijde het wapenschild van het Oversticht in een zespas en op de keerzijde een lang gevoet kruis met vijfbladige rozetten tussen de benen; de omschriften zijn een ingekorte vorm van BENEDICTVS QVI VENIT IN NOMINE DOMINI en MONETA NOVA DE CAMPEN. Van dit munttype (cat. 2.1) zijn ook exemplaren bekend die extra merktekens laten zien in de vorm van stippen naast de rozetten in het veld van de keerzijde. Het is waarschijnlijk dat zulke tekens uitgiften markeren die ná de allereerste serie in omloop zijn gebracht, om aan te geven dat ze zijn geslagen volgens gewijzigde voorschriften of onder verantwoordelijkheid van andere personen.

Hiernaast (cat. 2.2 tot en met 2.4) bestaan enkele kleinere denominaties, die door hun laag zilveragehalte koperachtig van kleur zijn. Deze munten tonen eenzelfde wapenschild doch zonder de zespas; de omschriften sluiten aan bij de zilveren stukken maar zijn verder ingekort. Ook hier komen emissietekens voor en wel rond het wapenschild.

Van der Chijs' vroege datering voor de zilveren munten is later verworpen en tot in de jaren 1950 is verondersteld dat de muntslag in Kampen, evenals die in Deventer, pas rond het midden van de 15^e eeuw is begonnen. Van Gelder is dan ook verbaasd als hij een van de kleine Kamper munten tegenkomt in de muntvondst Barneveld 1958, die rond 1425 moet zijn gesloten.³⁴ Hij plaatst het begin van de Kamper muntslag (‘ongetwijfeld naar Utrechts voorbeeld’) hierop vóór 1425, waarbij hij niet uitsluit dat de hierboven beschreven grotere zilveren munt (de ‘groot’ Van der Chijs-(O) xv-13, cat. 2.1) eveneens uit die periode dateert, en pas in het midden van de eeuw vervangen is door een later type met letters tussen de benen van het kruis.

³⁴ Van Gelder, 1958b.

De aanvang van de stedelijke muntslag in Kampen is enige tijd geleden in een nieuw daglicht komen te staan door een publicatie van Benders en Nissen in 2008.³⁵ Zij beschrijven daarin een munt uit Megen die niet later geslagen kan zijn dan 1417 wanneer de laatste Jan van Megen (III) overlijdt. Het stuk is een rechtstreekse imitatie van de Kamper groot met het wapen in zespas en het kruis met rozetten.

Dat feit op zich plaatst de aanvang van de muntslag in Kampen al minimaal acht jaar vroeger dan 1425. Op zichzelf is het niet merkwaardig dat het uiterlijk van Kamper munten in Megen is nagebootst; in muntvondsten worden geregeld stukken uit beide muntplaatsen naast elkaar aangetroffen. Het opmerkelijke aan het stuk van Benders en Nissen ligt in het feit dat het op de keerzijde tussen de benen van het kruis, behalve de rozetten, vier stippen laat zien. Het is dus niet een imitatie van de allereerste uitgifte van de Kamper munten, maar ‘al’ van een latere variant, cat. 2.1.b.³⁶ De allereerste Kamper serie moet dus geruime tijd vóór 1417 het licht hebben gezien.

*Megen, Jan III, groot, navolging van
Kamper groot (schaal 125%)*

Vz. ✠ IHS • D...

Kz. ✠ HON/PA./DE • HA/CHENS

Kampen groot met stippen 0,672 g –

24 mm – muntvondst Breda NUMIS 1005066

– cat. 2.1.b (schaal 125%)

Nu dateert het document waarin de Duitse koning Wenceslaus instemt met de muntslag in Kampen uit 1397. Er is na Van der Chijs verondersteld dat hiervan pas na verloop van enige tijd gebruik is gemaakt, maar door de nieuwe informatie komen de tijdstippen van instemming en de eerste muntuitgifte wel dicht bij elkaar te liggen.

Het aantrekkelijke van een vroegere begindatum van de stedelijke muntslag in Kampen ligt ook in de analogie met de eerste gedocumenteerde muntserie met een duidelijk stedelijk karakter in de stad Utrecht. De aanvang daarvan staat in de Utrechtse archieven beschreven in het jaar 1389.³⁷

³⁵ Benders & Nissen, 2008.

³⁶ Het corresponderende Kamper stuk werd gepubliceerd in Pelsdonk, 2008.

³⁷ Pietersen, 1978: 6.

Hoewel de betreffende Utrechtse en Kamper munten qua zilverwaarde en stijl duidelijk verschillen, komen de omschrijvingen van hun uiterlijk toch sterk overeen. Ook in Utrecht toont de voorzijde een wapenschild binnen een veelpas en de keerzijde een kruis met vijfbladige rozetten in de kwartieren. Het is mogelijk dat de hoofdsteden van het Neder- en het Oversticht niet lang na elkaar met hun stedelijke muntslag begonnen zijn, mogelijk nadat Kampen zich eerst nog bij de koning het muntrecht moest verwerven.

De muntslag in beide steden zal ongetwijfeld met instemming van de bisschop tot stand zijn gekomen. In het algemeen is het doel van stedelijk geld om zorg te dragen dat in de stad steeds voldoende kleingeld aanwezig blijft voor het plaatselijke 'kleine' betalingsverkeer, zoals dagelijkse inkopen op de markt en giften voor de kerk en de armen. Door de verhouding metaalwaarde ÷ koerswaarde wat ongunstiger te nemen dan bij de munten die in de omgeving circuleren, wordt de uitvoer van de stedelijke munten buiten de stad onvoordelig.

Stad Utrecht, halve groot (CIVITAS TRVIECTEN(SIS) als omschrift op beide zijden), 1389 of 1390 (Pietersen 3A met stippen tussen achtpas en rand, muntschat Nijkerk 1873 (Pietersen 3B is zonder stippen; cf Van der Chijs xxv-2)). 19 mm, 2 × ware grootte

Bij het dateren van de eerste Kamper munten speelt het probleem dat er in het geheel geen archivalische bronnen beschikbaar zijn: geen gegevens over de verantwoordelijke muntmeesters, geen commissies, instructies of rekeningen. Alle informatie moet worden geput uit de munten zelf en hun voorkomen in een zeer beperkt aantal schatvondsten. Deze laatste geven op het moment nog onvoldoende inzicht om de muntstukken exact in te delen; toekomstige vondsten zullen uitkomst moeten bieden.

Van de twee munttypen (de zilveren groot met de zespas cat. 2.1 en de koperkleurige deelstukken halve, kwart en achtste groot zonder zespas, resp. 2.2, 2.3 en 2.4) moet het zilveren, gezien de Megense imitatie, al geruime tijd vóór 1417 in gebruik zijn genomen; de kleinere stukken hebben blijkens hun voorkomen in de vondsten Elst en Barneveld in ieder geval al vóór circa 1425 gecirculeerd. Het begin van hun beider aanmuntung is echter onzeker. Het lijkt aannemelijk dat de stedelijke muntslag niet is begonnen vóór de koninklijke erkenning van het muntrecht in 1397, maar de 'zilveren' stukken sluiten qua uiterlijk goed

aan bij Utrechts stedelijke munten van 1389. Er zijn echter geen muntvondsten of documenten die zo een vroege start ondersteunen, en de Utrechtse stedelijke munten kunnen ook na acht jaar nog als voorbeeld hebben gediend. Tegen een datering in de jaren 1390 spreekt bovendien het feit dat er onder de overlevende zilverstukken geen exemplaren voorkomen die de indruk wekken dat zij dertig jaar hebben gecirculeerd. Enige verwarring zaait de tekst van de erkenning van het Kamper muntrecht uit 1397, waarin koning Wenceslaus tevens instemt met de muntslag die in Kampen al onder zijn voorgangers heeft plaatsgevonden: *ire munze die sie in ire stat von gnaden und erlaubunge unserer vorfaren [...] bisher geslagen und gemacht haben gnedichlichen bestetigt und confirmiret, besteten und confirmiren mit diese in kraft dies brifes und Romischer Kungliche mechte, also das sie sulcke munze als in die vormals zu machen und zu slagen gegunst und erlaubt werden ist.*³⁸ Wenceslaus was echter al Rooms koning sinds 1378, zodat deze uitspraak betrekking moet hebben gehad op de bisschoppelijke muntslag in Kampen.

³⁸ Van der Chijs (O): 318.

Verder is het de vraag of de twee typen wel gelijktijdig in productie zijn geweest, of dat de zilveren stukken aan de koperkleurige zijn voorgegaan. Als koppelande factoren tussen beide fungeren de afbeelding op de keerzijde met de vijfbladige rozetten tussen de benen van het kruis, de overeenkomst in de omschriften en ook het feit dat op beide typen munten stippen als emissietekens voorkomen: op de zilveren stukken in het kruis, op de koperkleurige rond het wapenschild.

Hier is gekozen voor een overlappende aanmunting van de twee typen, waarbij de grote en de kleine exemplaren mét stip contemporain zijn en de gehele aanmunting zich afspeelt tussen (ruim genomen) 1397 en 1430. De denominaties zijn dan waarschijnlijk de ‘groot’, ter waarde van een halve plak, respectievelijk de ‘halve’, ‘kwart’ en ‘achtste groot’.³⁹ In dat geval is begonnen met de aanmunting van hele groten, zijn daar in een tweede uitgifte halve, kwart en achtste groten bijgekomen, en bleven in de latere uitgiften enkel de laagste waarden in productie.

Tabel 4. Onderscheidende kenmerken in de eerste stedelijke muntreeks (met cat. nr)

Zonder emissietekens	Met stippen	Met rozetten
groot (2.1.a)	groot (2.1.b)	–
–	–	halve groot (2.2)
–	–	kwart groot (2.3.a)
–	achtste groot (2.4.a)	achtste groot (2.4.b)

Het einde van de eerste serie stedelijke munten hangt waarschijnlijk samen met de toegenomen geldontwaarding die in de jaren 1420 in het Oversticht optreedt. Het patroon waarbij eerst de aanmaak van zilveren stukken ophoudt en later die van koperkleurige valt hier goed mee te rijmen.

De tweede reeks stedelijke munten, circa 1435/1461 – circa 1475

De eerste Kamper stedelijke munten werden geslagen in een periode dat ook de Utrechtse bisschop nog met regelmaat voor het Oversticht laat munten. Als laatste aanmunting geldt die van ‘Deventer kromstaarten’ in de periode 1435 tot 1440. Deze munten hebben in Deventer de waarde van vier plakken. De eerste stedelijke muntreeks in Kampen is dan waarschijnlijk al beëindigd. Het is aannemelijk dat hierna in het gehele Oversticht enige tijd geen munten zijn geslagen als gevolg van een algemeen in Europa heersende duurte van het zilver ofwel, in de Engelse terminologie, de grote ‘*bullion famine*’, die ook in

³⁹ Naar analogie met de tweede stedelijke emissie moet ook nog worden overwogen of de zilveren munt niet in vier, maar in zes deelstukken verdeeld was.

de Nederlanden in veel munthuizen de productie sterk vermindert of geheel stillegt. Vanaf 1460 komt zilver hier langzaamaan weer in toenemende mate beschikbaar en korte tijd later zorgen de sterk toenemende opbrengsten van de Duitse zilverbijlen juist voor een sterke daling van de zilverprijs, die lange tijd zal aanhouden. In het Oversticht blijft een hervatting van de bisschoppelijke muntslag echter achterwege en wordt deze taak door de IJsselsteden overgenomen. In Deventer begint een stedelijk munthuis zijn activiteiten in 1458 met de productie van, inmiddels tot kleine muntstukken verworpen, Deventer plakken en onderdelen daarvan, maar in 1466 ook met stuiver-grote munten met de benaming jagers.

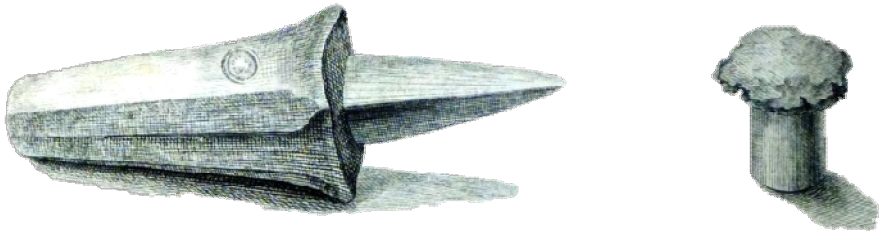
Ook de stedelijke Munt in Kampen is rond 1460 weer actief. De tweede reeks stedelijke Kamper munten toont veel overeenkomsten met de eerste. Ook nu is er een groot zilverstuk (met een zeldzaam halfstuk) met op de voorzijde het wapenschild van het Oversticht in een veelpas, maar op de keerzijde ditmaal een kort (op het halfstuk lang) kruis met in de kwadranten geen rozetten, maar de letters C-A-M-P'. Eén zijde heeft als omschrift MONETA NOVA OPIDI CAMPENSIS, wat duidelijker dan voorheen aangeeft dat het werkelijk om een uitgifte van de stad zelf gaat, de andere zijde toont weer een ingekorte versie van de spreuk BENEDICTVS QVI VENIT IN NOMINE DOMINI.

Ook nu is er weer een serie lagere denominaties met op de voorzijde enkel het Overstichtse wapenschild waaromheen drie merktekens, op de keerzijde een lang kruis waarvan de kwartieren eveneens de letters C-A-M-P' tonen. Als omschrift laten enkele stukken nog het oude BENEDICTVS ... zien, op de meeste is de tekst echter gebaseerd op MONETA (NOVA) CAMPENSIS of ... DE CAMPENS. Merktekens worden ook hier in het keerzijdeveld aangetroffen. Een logische indeling van omschriften en merktekens is nog niet ontdekt. Deze tweede reeks munten is nog niet van een jaartal voorzien. Met de introductie van jaartallen in 1475 begint een nieuw hoofdstuk, waarbij men echter moet bedenken dat de serie lagere denominaties (vanaf de plak) in feite gewoon doorloopt tot 1488, maar dan met jaartal.

Over deze tweede stedelijke muntreeks zijn al veel meer gegevens beschikbaar dan over de eerste reeks. In 1461 verschijnen de eerste archivalische gegevens over de muntslag in deze periode. Het gaat zowel om directe en gedateerde verwijzingen naar voorschriften voor de muntmeesters, als om retrospectieve gegevens uit latere tarieven en instructies. Allereerst zijn we nu bekend met de personen die de muntslag voor de stad uitvoeren. Als muntmeester fungeren steeds edelsmeden.⁴⁰ Het toezicht verloopt via de Stedelijke Raad waar ook de muntstempels berusten in tijden dat er niet wordt gemunt. Een groot aantal hiervan is eeuwenlang op het stadhuis blijven liggen, tot Cost Jordens ze daar ontdekte en in 1857 beschreef.⁴¹

⁴⁰ Uitgebreid beschreven in Schilder, 1986.

⁴¹ Cost Jordens, 1857; zie eveneens Schilder, 1986.

Onder- en bovenstempel uit het artikel van Cost Jordens

Ook de namen van de geslagen munten zijn nu uit de archieven bekend. Het grootste stuk droeg de naam (Kamper) kromstaart, hetgeen blijkt uit een instructie uit 1466 en uit valuaties van 1479 en later. In het Oversticht waren al eerder munten met de benaming kromstaart geslagen, maar steeds als bisschoppelijke aanmunting: eerst circa 1420-1423 naar Vlaams model, en later circa 1435-1440 als 'Deventer kromstaart', beide ter waarde van vier plak. Zowel de Kamper als de Deventer kromstaart staan in valuaties vanaf 1488 getarifeerd op vier plakken, maar de situatie vóór 1488 is wat ingewikkelder. Het Deventer stuk blijkt uit de stadsrekeningen al bij zijn introductie een koers van vier plakken te hebben gehad.⁴² De Kamper kromstaart heeft tot 1488 echter een waarde van zes plakken. Dit kan niets anders betekenen dan dat tot die tijd in Kampen een lichtere plak werd gehanteerd dan in Deventer, waarbij die laatste anderhalve Kamper plak waard was. Dit kan heel goed zijn veroorzaakt door de eerste serie Kamper munten, die als stedelijk en dus onderwaardig geld in omloop zullen zijn gebracht, waarmee in Kampen een lokale plak ontstond die minder zilver vertegenwoordigde.

Lagere denominaties waarvan de opdracht tot vervaardiging tussen 1461 en 1475 gedocumenteerd is, zijn de plak ($\frac{1}{2}$ Kamper kromstaart), de halve plak, de kwart plak ('duit') en de achtste plak ('brabantse'). Hoewel de archivalische gegevens beginnen in 1461 hoeft dat niet te betekenen dat dit ook het begin van de tweede reeks stedelijke aanmuntingen inhoudt. We moeten zelfs de mogelijkheid openlaten dat de Kamper kromstaart al vóór het hoogtepunt van de zilverschaarste is aangemunt, aansluitend op de Deventer kromstaart van 1435-1440. Voorlopig lijkt een beginpunt ongeveer gelijktijdig met de aanvang van de Deventer stedelijke muntslag waarschijnlijker, maar ook hier moeten toekomstige schatvondsten zekerheid verschaffen.

Tabel 5 geeft een overzicht van de thans bekende specificaties van de Kamper munten tussen 1461 en 1488. Voor zover bekend staan hierin vermeld de 'snede' (het aantal munten dat uit één mark muntmetaal werd vervaardigd) en de omrekening hiervan naar het muntgewicht in gram (g); het zilveragehalte zowel in oude eenheden als in duizendsten fijn; en het gemiddelde aantal gram fijn zilver per muntstuk (g). Als gehalte-eenheid wordt in de voorschriften aanvan-

⁴² Van Gelder, 1980a: 59.

kelijk (zeker tot en met 1470) de lood (l) gebruikt zoals in Duitsland gebruikelijk was. Zuiver zilver bevat 16 lood; bv. 75% zilver is dus 12 lood zuiver. Het gebruik van deze eenheid doet vermoeden dat ook voor de gewichtseenheid mark de Duitse standaard werd aangehouden in de vorm van de Keulse mark (zie ook het volgende hoofdstuk).

De tabel geeft gedurende de tweede stedelijke muntreeks de volgende ijkpunten:

- In 1461 slaat muntmeester Johan Knijf halve plakken van 400 stuks per mark en kwart plakken ('duitmers') van 700 stuks per mark.⁴³
- In 1466 slaat muntmeester Kerstken Gerbertz kromstaarten van 94 stuks per mark zilver van 5 lood zuiver zilver.
- In 1470 komt de stad met muntmeester Henrik Jansz overeen het volgende kleingeld te munten: plakken (7 worp per ons ($\frac{1}{8}$ mark), 2 lood zuiver), halve plakken (13 à 14 worp per ons, 2 lood zuiver), kwart plakken (22 à 23 worp per ons, 1 $\frac{1}{2}$ lood zuiver) en achtste plakken ('brabantschen'; 1300 per mark, 1 lood zuiver).⁴⁴

NB: Soetens wist van Van Gelder dat met 'worp' een aantal van vier stuks werd bedoeld.

In het tijdvak waarin de munten nog niet van een jaartal worden voorzien (dus tot 1475) blijkt de muntvoet vrij constant te zijn geweest. De geringe verzwakking kan worden verklaard door slijtage van de circulerende muntstukken en het binnensluipen van vreemd kleingeld.

De brabantsen die in 1470 worden voorgeschreven kunnen heel goed de vorm van een holpenning ('bracteaat', cat. 3.7 en 3.8) hebben gehad: eenzijdig op een zachte ondergrond gestempeld, waardoor de achterkant een incuse indruk van het muntbeeld aan de voorzijde laat zien. Ook in andere Oost-Nederlandse steden zijn juist munten ter waarde van de brabantse penning ('braamse') op deze wijze vervaardigd.⁴⁵ Er bestaat een unieke bracteaat die qua gewicht en zilveragehalte heel goed in deze serie past en bovendien in Kampen uit de grond gekomen is. De munt toont enkel een Overstichts wapenschild binnen een opgeworpen rand, zonder verdere verwijzing naar Kampen.

Toch blijven ook in deze reeks de nodige vragen onbeantwoord. Zo zijn van de kromstaart stukken bekend met diverse uitvoeringen van de veelpas om het wapenschild, die 6-, 8- of 9-bogig kan zijn. Dit geeft al aan dat er veel meer emissies van deze munt zijn geweest dan enkel die van 1466, die toevallig uit archivalia bekend is. Het aantal bogen van de veelpas inspireert tot het toekennen van een mogelijke symbolische betekenis hiervan, zoals de aanduiding van de waarde van de munt in plakken. Er is echter geen aanleiding te denken dat de Kamper kromstaart tijdens zijn periode van aanmunting een zo groot koersverloop heeft doorgemaakt. Dat zou echter wel het geval zijn als de munt ongedateerd zou zijn doorgemunt in de inflatiejaren 1480.

⁴³ Van der Chijs, 1854: 319; Schilder, 1986: 226.

⁴⁴ Van der Chijs, 1854: 319; Soetens, 1978: 6; Schilder, 1986: 227.

⁴⁵ Zie *JMP* 2013 bracteaaten.

De derde reeks stedelijke munten, 1475 – 1488

Vanaf omstreeks 1460 lijkt de monetaire situatie in het Oversticht geruime tijd stabiel te zijn. De steden worden intussen van goede handelsmunt voorzien vanuit de Bourgondische Nederlanden, maar ook door het Nedersticht en het Duitse Rijngebied. Dit wordt aangevuld door de eigen muntslag van Deventer en Kampen, die nodig is om buitenlands zilvergeld dat door handelstransacties binnenkomt, maar niet in het muntstelsel past, om te zetten in ‘gevalueerde’ munt. Waarschijnlijk worden de Bourgondisch-Nederlandse stuivers in ruime mate gebruikt voor betalingen aan de handelspartners in het Rijn- en Hanzegebied.

Deze situatie wordt tussen 1475 en 1489 verstoord door een periode van hevige inflatie in die Bourgondische Nederlanden. Veel gewesten, zoals Utrecht voor het Nedersticht, volgen deze muntverzwakkingen bij hun eigen aanmuntingen. Als zij dat niet doen is hun munthuis niet in staat om voor het zilveren muntmateriaal dezelfde prijs te geven als de munthuizen in de Bourgondische gewesten; bovendien zouden hun muntstukken door hun relatief hogere muntvoet snel uit de omloop verdwijnen. Vanaf 1475, wanneer de eerste verzwakte munten in omloop komen, is ook in de Kamper aanmuntingen een reactie merkbaar.

Een voor numismaten aangenaam verschijnsel is het feit dat in deze periode op veel muntstukken jaartallen worden vermeld. De Bourgondische Nederlanden beginnen daarmee bij hun eerste productie op lagere muntvoet in 1474; Kampen volgt dit voorbeeld in 1475. Alles pleit ervoor om deze jaartallen niet te zien als het moment waarop de munt geslagen is, maar als aanduiding van het jaar waarin de stedelijke ordonnantie of, liever nog, de overeenkomst met de muntmeester is vastgesteld op grond waarvan het betreffende muntstuk is vervaardigd.

Voor het Nedersticht heeft Van Gelder beschreven hoe de muntslag aldaar de inflatoire ontwikkelingen in de Bourgondische landen op de voet volgt.⁴⁶ Als men er van uitgaat dat elk nieuw jaartal op de Kamper munten inderdaad staat voor een nieuw voorschrift voor de muntmeester, in deze periode dus meestal voor een uitgifte op een lagere muntvoet, dan blijkt dit zelfde mechanisme ook voor Kampen op te gaan. Vooral bij de lagere denominaties zijn de laatste decennia veel nieuwe jaartallen ontdekt; enkele jaartallen zijn overigens enkel bekend van bewaard gebleven muntstempels. We kennen momenteel Kamper munten uit de 15^e eeuw met de jaartallen 1475, 1479, 1480, 1485, 1486 en 1488. Dit lijken de jaren te zijn geweest waarin de voorschriften zijn gewijzigd, hoewel een ‘nieuw’ jaartal natuurlijk ook veroorzaakt kan worden door het aantreden van een nieuwe muntmeester.

⁴⁶ Van Gelder, 1980A.

Tabel 5. Overzicht van de stedelijke Kamper muntslag 1461-1488
(KM = Keulse mark; TM = Trooise mark; g = gram fijn; δ = penning; l = lood;

► = geeft; de **vetgedrukte jaartallen** worden op muntstukken vermeld

MB = munt met dit jaar bekend; SA = stempelafgifte in dit jaar archivalisch gekend)

							83 per KM ► 2,818 g 6 δ = 500 ► 1,409 g											stichtse stuiver: à 8 plak				89 per TM ► 2,750 g 6 δ = 500 ► 1,375 g
kromstaart à 6 plak		94 per KM ► 2,488 g 5 ◦ = 313 ► 0,777 g					theoretisch: 6 × 0,130 = 0,780 g											1/2 stichtse stuiver				120 per TM ► 2,040 g 4 δ = 333 ► 0,680 g
																		1/4 stichtse stuiver				184 per TM ► 1,330 g 3 δ = 250 ► 0,333 g
																		nieuwe plak				248 per TM ► 0,987 g 2 δ = 167 ► 0,164 g
plak							224 per KM ► 1,044 g 2 l = 125 ► 0,130 g	MB										1/2 plak	SA, MB	MB		380 per TM ► 0,644 g 1 1/2 δ = 125 ► 0,081 g
1/2 plak: 'penning'	400 per KM = 0,585 g						416-448 per KM ► 0,522 g 2 l = 125 ► 0,065 g	MB										1/4 plak	SA, MB	MB		540 per TM ► 0,453 g 1 δ = 083, ► 0,038 g
1/4 plak: 'duimer'	700 per KM = 0,334 g						704-736 per KM ► 0,318 g 1 1/2 l = 094 ► 0,030 g												SA			
1/8 plak: 'brabantse'							1300 per KM ► 0,180 g 1 l = 063 ► 0,011 g															
	1461	1466	1470	1475																		1488

Volgens dit principe zal de eerste wijziging van de voorschriften hebben plaatsgevonden in 1475. Waarschijnlijk is dit een reactie geweest op de invoering van de (gedateerde) Bourgondisch-Nederlandse 'vuurijzers' ter waarde van 1 stuiver op 27 oktober 1474, hetgeen een muntverzwakking van zo'n 12% betekende. Van de Kamper emissie 1475 zijn hele en halve plakken bekend. Hoewel het hier 'slechts' kleingeld betreft is het mechanisme toch zo, dat de Bourgondisch-Nederlandse munthuizen door hun lagere muntvoet 'meer munt' voor het muntmetaal kunnen geven zodat de Kamper muntmeester ook meer moet bieden om te kunnen blijven munten. Dit wordt bekostigd door wat minder zilver in de eigen muntstukken te verwerken.

De devaluatie van alle circulerende muntstukken in de Bourgondische Nederlanden met $\frac{1}{8}$ deel (12½%), waartoe op 12 oktober 1478 wordt besloten, leidt tot een reactie op regionaal niveau. De steden Deventer, Kampen en Groningen spreken af om hun eigen markt en hun Duitse handelsverkeer zelf van goede muntstukken te voorzien.

In wat bekend staat als het (eerste) Driestedenverbond besluiten de steden op 8 januari 1479, ter verdediging tegen de *'dwelinge in den payemente tot groeten achterdele ende schaden der gemeenheit'*⁴⁷ en feitelijk tegen het beleid van hun landsheer de Bisschop in, om munten te gaan slaan met de zilverinhoud die de Bourgondisch-Nederlandse hele en halve stuivers hadden vóór de invoering van de vuurijzers in 1474. Het in importantie groeiende Zwolle, dat zelf nog geen munten slaat maar blijkbaar overeenkomstige belangen heeft als Deventer en Kampen, stemt met deze regeling in. Het besluit wordt op 7 februari 1479 gepubliceerd. De twee munten krijgen de naam dubbele en enkele schilling. Hiervan gelden 20 resp. 40 stuks een Rijnse gulden, even veel als hun Bourgondisch-Nederlandse voorbeelden in 1460 getarifeerd waren. Dat de schilling in feite een halve (Bourgondische) stuiver is blijkt uit het feit dat hij wel wordt aangeduid met 'butken', een gebruikelijke Oost-Nederlandse benaming voor halve stuivers.

Op 21 maart 1479, na onderzoek van de muntsoorten die in de circulatie voorkomen, volgt een munttarief dat aangeeft tegen welke koers de vroegere stedelijke munten en de aangetroffen 'vreemde' munten zullen omlopen, alles uitgedrukt in nieuwe schillingen.⁴⁸ De tot nu toe geslagen Kamper plakken worden op één zesde schilling vastgesteld; de kromstaart op één schilling. Dit laat onomstotelijk zien dat de kromstaart in zes plakken verdeeld was.

De productie van dubbele en enkele schillingen op gemeenschappelijke muntvoet zou één jaar duren; in Groningen zijn zij in het geheel niet geslagen. Het is niet bekend of men verwachtte dat de afspraak na afloop verlengd zou worden. Evenmin weten we of Kampen na 1480 nog op eigen initiatief schillingen heeft laten slaan. In ieder geval laat de zeldzaamheid van de betreffende munten en de schaarse vermelding ervan in de archivalia zien dat het niet tot grote aanmuntingen is gekomen. Blijkbaar trok de voordeliger metaalprijs bij de Bourgondisch-Nederlandse en andere munthuizen toch het meeste zilver aan.

⁴⁷ Driestedeninstructie – in Van Kerkwijk, 1916: 131 en Soetens, 1978: 6-9.

⁴⁸ Gropp, 2001: 33-39.

Het Driestedenverbond van 7 februari 1479 (foto WN)⁴⁹

Tabel 6. De muntmeestersinstructie van 21 maart 1479

muntnaam in de ordonnantie	muntnaam	gehalte	massa	zilverinhoud	aantal per Rijnse gulden	opmerking
dubbele schilling	stuiver	0,500	2,81	1,409	20	
schilling	½ stuiver	0,500	1,38	0,690	40	ook butken genoemd
½ schilling	½ groot	0,333	1,00	0,330	80	
¼ schilling	oirtken	0,250	0,58	0,145	160	
(½ schilling	plak	± 0,125	± 0,55	± 0,090	240	niet in ordonnantie)
⅓ schilling	½ plak (penning)	0,125	0,324	0,041	480	
⅓ schilling	¼ plak (doitgen)	0,083	0,23	0,019	960	

⁴⁹ Oud Archief Kampen inventarisnummer 3125, 3126.

De dubbele schilling van het Driestedenverbond bevat 1,409 gram fijn zilver, tegen de Bourgondisch-Nederlandse stuiver van 1468 1,389 gram - het geringe verschil is door slijtage van de oude stuivers te verklaren. De benaming schilling is waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat de Bourgondisch-Nederlandse stuiver van 1434, met zijn zilverinhoud van 1,63 gram, nagenoeg gelijkwaardig was aan de schilling die de Hanzesteden bij het Lübecker Rezeß van 1432 hadden ingevoerd met een zilverinhoud van 1,59 gram, zodat de Nederlandse stuiver in de Hanzesteden als schilling kon circuleren. Dit voordeel (de stuivers behoeften in Duitsland niet vermunt te worden) was door de Bourgondisch-Nederlandse inflatie teniet gedaan. Waarom de naam 'dubbele' schilling is gekozen is onduidelijk. De voor de hand liggende veronderstelling dat de dubbele schilling gebaseerd is op de doppelschilling die de Hanzesteden Hamburg en Lübeck in 1468 hadden ingevoerd gaat niet op; deze munt bevatte met 3,39 gram zilver 0,750 zo'n 2,54 gram zuiver zilver.

De instructie voor stedelijk muntmeester Lodewijk Jegher uit 1479 omvat naast de dubbele en enkele schilling, waarvan de voorschriften op de afspraak tussen de drie steden zijn gebaseerd, nog vier muntsoorten: als kleinste denominaties een twaalfde en een vierentwintigste schilling (de vertrouwde halve en kwart plak, waarvan de zilverinhoud slechts minimaal verminderd is ten opzichte van de emissies vóór 1475) en twee tussenliggende waarden, een halve en kwart schilling (3 resp. 1 ½ plak; zie tabel 5).

Het is opvallend dat in de instructie een muntstuk van één plak ontbreekt. Indien men berekent hoeveel zilver zo'n plak theoretisch zou bevatten (1/3 deel van een schilling) dan blijkt dit iets minder dan in 1470: voor het stedelijke kleingeld werd blijkbaar niet gepoogd de situatie van 1460 volledig te herstellen. In plaats van de plak komt in de instructie een kwart schilling voor met een waarde van anderhalve plak; dit was precies de waarde van de Deventer plak. Zo introduceert de instructie van 1479 een 'Deventer' plak in Kampen, terwijl de 'Kamper' plak zelf achterwege blijft. Het lijkt erop dat deze harmonisering niet is voortgezet na afloop van het ene jaar dat het Driestedenverbond zou gelden; dit is wel met zekerheid het geval vanaf 1488 (zie verderop). Verder is de de instructie wat dubbelzinnig in het gebruik van gewichts- en gehalte-eenheden. Tot dusverre werd dit naar Duitse traditie uitgedrukt in Keulse marken en loden. Ditmaal blijft de Keulse mark behouden, maar gebruikt men voor het gehalte de (Franse en Bourgondisch-Nederlandse) indeling in penningen: zuiver zilver bevat 12 penningen; zo is bv. 75% zilver 9 penningen fijn. In de nog te behandelen instructie van 1488 (en later) gebruikt men, meer consequent, Trooise marken en penningen. Het Bourgondisch-Nederlandse eenhedenstelsel is dus in twee fasen overgenomen. Als omrekeningsfactor naar gram wordt hier voor de Keulse mark 233,855 gram en voor de Trooise mark 244,75 gram aangehouden.

Het voorkomen van een Kamper munt (halve plak), cat. 4.3.d, met jaartal 1480 laat zien dat gelijk na afloop van het jaar dat conform het Driestedenverbond

schillingen zouden worden gemunt, alweer een nieuwe muntregeling tot stand is gekomen. Zoals vermeld is het niet duidelijk of de plak op Deventer voet is aangehouden; het gewicht van de munt (circa 0,35 gram) doet vermoeden dat het om een halve plak op de oude 'Kamper' standaard gaat.

Na de emissie met 1480 volgen enkele munten met de jaartallen 1485 en 1486. Deze lijken samen te hangen met een nieuwe fase in de Bourgondisch-Nederlandse muntpolitiek, namelijk de invoering van een opnieuw verslechterde serie munten die bekend staan als 'Mechelaars' in augustus 1485. Van beide uitgften zijn geen voorschriften bekend. Wel weten we dat muntmeester Lodewijk Jegher in 1486 tussen 28 april en 20 september in het bezit is geweest van stempels voor hele, halve en kwart plakken (duitmers).⁵⁰

Het hoogtepunt van de Bourgondisch-Nederlandse inflatie moest echter nog komen. Tegen het eind van het jaar 1488 leidt de uitgifte van nieuwe munten, die de bijnaam 'Bommelaars' krijgen en een verdere verlaging van de muntvoet met 50% betekenen, opnieuw tot een gezamenlijk optreden van de Overijsselse steden. Hun besluit loopt vooruit op de ontwikkelingen in het westen van het land. De Bourgondische landen zouden op 14 december 1489 in één klap alle inflatoire maatregelen ongedaan maken en terugkeren naar hun muntstelsel van 1466.⁵¹ De Utrechtse bisschop neemt soortgelijke maatregelen twee maanden later, in februari 1490. Deventer, Kampen en Zwolle echter (waarvan de laatste stad inmiddels ook het muntrecht bezat) besluiten reeds op 27 oktober 1488 om terug te keren naar de grotere zilveren munten van vóór de inflatieperiode. Anders dan in 1479, waar de overeenkomst alleen de grote zilverstukken behelsde, spreken zij nu af om in elke stad alle munten volgens dezelfde specificaties te laten slaan. Deze samenwerking wordt ditmaal niet beperkt tot de duur van één jaar, maar het nieuwe verbond zal 'eeuwig' van kracht blijven. Als groot zilverstuk wordt opnieuw teruggegrepen op de Bourgondisch-Nederlandse stuiver van vóór de invoering van het vuurijzer in 1474, nu onder de benaming 'stichtse stuiver'. Zijn zilverinhoud komt vrijwel overeen met die van de dubbele schilling van 1479 (1,382 tegen 1,409 gram verschilt slechts 2%). De muntreeks bestaat in Kampen uit zes denominaties die alle vrijwel op dezelfde voet worden aangemunt: de lagere waarden zijn wat betreft zilverinhoud vrijwel volwaardig. De halve en kwart stuiver worden aangeduid als 'butken' en 'oirtken'.

Evenals in 1479 zijn de munten, voortvloeiend uit het tweede Driestedenverbond (en dat betreft nu de gehele muntreeks) normale stedelijke uitgften.

⁵⁰ Schilder, 1986: 229.

⁵¹ Zie de heftige inflatiegrafiek in de Bourgondische Nederlanden tussen 1466 en 1500 in Van Beek e.a., 1985: 66.

Anno LXXXIX ij m'cii den muntmeister Thomas gedaen.

*Item i paer st. ijsers als ij ouerste i onderste.
 Item noch ij paer older ijseren hem gedaen.
 Item noch hem gedaen een paer nijer ijsers van halue st.
 Item noch hem gedaen ij paer oirtkens ijsers.
 Item noch hem gedaen een paer stinen ijser van old wter kisten.
 Item noch een paer st. ijser.
 Item noch i paer old. st. ijser.
 Item noch een paer butkens ijseren 's wonsdage na Bartho^{ei} van lubb 't pet.
 Item noch ij ouerster ijser van butken altam remigii.
 Item een paer duitm' ijss. Item noch een par plack ijss. op xv decemb.
 Item een pair van plack ijss.*

Van der Chijs (Overijssel p. 319/320) citeert hetgeen goudsmid en (driesteden) muntmeester Thomas Hermansz op 2 maart 1489 in gebruik kreeg van de waardijns tot 15 december (al voegt hij er aan toe dat de berichten wat aan duidelijkheid te wensen overlaten, “zo wegens de beknoptheid der uitdrukking als het verbleeken der inkt van het oorspronkelijk schrift.”).

Schilder telt op:⁵² stuivers: 2 paar nieuwe en 2 paar oude stempels, halve stuivers: 1 paar nieuwe stempels, butkens (halve stuivers): 1 paar stempels plus twee extra bovenstempels, kwart stuivers: 2 paar stempels, plakken: 2 paar stempels en duitmers: 1 paar stempels. Hij voegt er aan toe dat een paar bestaat uit een onderstempel en twee bovenstempels (die sneller sleten) en dat het stempels van 1488 of eerder moeten zijn. Er zijn namelijk geen munten met het jaartal 1489 bekend. Het moeten dus de Driestedenmunten zijn die in serie 4 zijn beschreven: de hele, halve en kwart stichtse stuiver van 1488 (JFD 5, 8 en 11) en de plak en kleiner van cat. 4.2, 4.3 en 4.4. Dat bevestigt verregaande samenwerking tussen de stedelijke en de Driestedenmuntslag en stemt overeen met de aanwezige jaartallen in tabel 8.

Ditmaal blijft het kleine stedelijke geld van Kampen niet gespaard. De Kamper plak krijgt definitief dezelfde waarde als die van Deventer. Hiertoe ondergaat hij een opwaardering van liefst 50 procent: tot 1479 waren 240 plakken nog een Rijnse gulden waard, nu zijn dat er 160. De zilverinhoud van de munt is ook zo'n anderhalf maal die van de voorgaande uitgiften; ook nog iets hoger dan die van de kwart schilling van 1479 (ter waarde van anderhalve oude plak). Van nu af aan kan men spreken van een uniform Overstichts muntstelsel. De oude Kamper plakken zijn mogelijk actief door de stad ingetrokken: Schilder vermeldt een memo van de stadssecretaris uit 1488 om “den olden plakken weder yn te ropen”.⁵³

⁵² Schilder, 1986.

⁵³ Schilder, 1986: 230.

Tabel 7. De muntmeestersinstructie van 27 oktober 1488

muntnaam in de ordonnantie	per mark	gehalte	gewicht	zilver inhoud	aantal per Rijnse gulden
stichtse stuiver	89	0,500	2,750	1,375	20
halve stichtse stuiver of butken	120	0,333	2,040	0,680	40
oirtken	184	0,250	1,330	0,333	80
plak	248	0,167	0,987	0,164	160
halve plak	380	0,125	0,644	0,081	320
doitgen	540	0,083	0,453	0,038	640

Tabel 8. Geslagen munten in elk van de drie steden en als driestedenmunt van 1475 tot 1499. De stedelijke plakken hebben overigens een iets verschillende waarde in deze tijd zoals beschreven is

Muntsoort	Kampen	Deventer	Zwolle ⁵⁴	3 Steden Deventer	3 Steden Kampen	3 Steden Zwolle
(stichtse) stuiver, dubbele schilling		1481, 1492	1492	1479, 1488	1479, 1488 (JFD 2, 5)	1488
halve stuiver, schilling		1481		1479, 1488	1479, 1488 (JFD 3 ^{bis} , 8)	1488
oirtken, halve schilling	Z.j. (4.1)	1488		1488	1488 (JFD 11)	1488
plak	1475, 1485, 1486, 1488, z.j. (4.2)	1481, 1488, 1495	1488			
halve plak, penning	1479, 1480, 1485, 1486, 1488 (4.3)	1476, 1479, 1481, 1495	1495, 1497			
kwart plak, duy- mer, halve penning	1475, z.j., 1486 (4.4)		1488, 1495, 1497			

⁵⁴ Van der Wiel, 1994.

Na de al genoemde ommezwaai in de Bourgondische Nederlanden in december 1489, met een terugkeer naar het muntstelsel van 1466, komen in het Oversticht spoedig weer voldoende stuivers beschikbaar om aan de vraag te voldoen. De stichtse stuiver verliest hierdoor zijn betekenis en wordt in 1493 verlaten, waarmee aan de eeuwige samenwerking tussen de IJsselsteden weer een eind komt.⁵⁵ In Deventer en Zwolle was de situatie vergelijkbaar met Kampen. In 1479 zijn in Deventer en Kampen (Zwolle had dat jaar nog geen muntrecht) een driesteden stuiver en halve stuiver aangemunt en in Deventer een halve stuiver, in 1488 een (stichtse) stuiver en een halve en een kwart stuiver of oirtken, nu ook in Zwolle. Er zijn in de stadsmunt van Kampen en ook in Deventer en Zwolle daarnaast ook kleine waarden aangemaakt, kennelijk als aanvulling op de driestedenmuntenreeks.

Behalve met de inflatie in het Bourgondisch-Nederlands gebied hadden de steden in Oost-Nederland ook te maken gehad met een muntverzwakking in Noordwest-Duitsland, die iets eerder had ingezet en al in 1469 leidde tot een conferentie van de betreffende staten in Dortmund. Dit fenomeen heeft in Overijssel niet tot monetaire maatregelen geleid, waarschijnlijk omdat hier nog goede Bourgondische munt voor handelsbetalingen beschikbaar bleef. Dat veranderde in 1474, en zowel Deventer als Groningen hebben dan ook deelgenomen aan latere besprekingen die in Westfalen over dit onderwerp werden gehouden. Deze leidden ertoe dat de muntslag aldaar in 1488 voor één jaar stilgelegd werd en in juni 1489 hervat op de muntvoet van 1473.⁵⁶ Groningen heeft zich daar niet bij aangesloten, en Deventer had toen al afspraken gemaakt met Kampen en Zwolle. De Westfaalse stuiver van 1489 verschilde met zijn 1,356 gram fijn zilver overigens niet veel van de stichtse stuiver van de IJsselsteden. In het algemeen lijkt de monetaire ontwikkeling in het Oversticht meer te zijn beïnvloed vanuit het westen dan vanuit het oosten.

De vierde reeks stedelijke munten, 1511 – 1528

Na het beëindigen van de aanmuntingen voortvloeiend uit het Driestedenverbond van 1488 lijkt de Kamper muntslag gedurende 20 jaar geheel gestaakt te zijn; in ieder geval bestaan er geen munten met jaartallen tussen 1488 en 1511, noch komen in tarieflijsten nieuwe Kamper uitgaven voor.

De monetaire samenwerking tussen de IJsselsteden gaat intussen wel door. In 1501 geven zij gezamenlijk een koerslijst van omlopende munten uit, die in Zwolle zelfs in druk verschijnt. Op 1 april 1502 gaat men nog verder, als de drie steden met afgezanten van de Utrechtse bisschop en van de Ridderschap van het Oversticht gezamenlijk een nieuwe koerslijst uitgeven, die voor het hele Oversticht moet gelden. Het wordt verboden om munten te gebruiken die niet in het tarief voorkomen. Men heeft duidelijk de opzet om de omlopende

⁵⁵ Van Gelder, 1980A.

⁵⁶ Gropp, 2002, hierbij verwijzend naar Looz-Corswarem, 1981.

munten in het gehele Oversticht dezelfde koers te geven. Op 1 december 1506 is deze koerslijst opnieuw uitgevaardigd.⁵⁷

Wat betreft de muntslag in Kampen vindt men, behalve een (belangrijke) overeenkomst met muntmeester Nijekamer uit 1524, bijzonder weinig archiva-lische ondersteuning. Er bestaan twee reeksen gedateerde munten die de jaar-tallen 1511 dan wel 1524, 1525 of 1526 dragen, en daarnaast enkele ongeda-teerde stukken.

Nu tonen de drie denominaties uit de Kamper serie van 1511, waarvan twee de stadsheilige Nicolaas laten zien, sterke gelijkenis met de serie die Deventer twee jaar daarvoor in 1509 heeft ingevoerd met de afbeelding van haar beschermheilige Lebuinus. De eerstvolgende emissie Deventer munten na die met 1509 draagt het jaartal 1516; tot zo lang zullen in Deventer de voor-schriften van 1509 van kracht zijn gebleven. Evenzo zijn er grote overeen-komsten van de Kamper serie 1524-25-26 met die van Deventer uit 1523, wat voorlopig het laatste jaartal is dat op Deventer munten voorkomt: tijdens de Kamper uitgiften van 1524 en later zijn de Deventer voorschriften van 1523 aldaar nog steeds van kracht.

Als men de pogingen van de IJsselsteden om tot een uniforme muntomloop in het Oversticht te komen in aanmerking neemt, dan kan het niet anders of ge-wicht en gehalte van de Kampen munten zullen in deze hele periode nauwe-lijks van die van de Deventer uitgiften uit dezelfde tijd hebben verschild. Van de twee genoemde Deventer series zijn de denominaties en specificaties bekend, en daarmee zijn die van de overeenkomstige Kamper munten te bevroeden.

In de overeenkomst die de stad Kampen op 28 november 1524 sluit met munt-meester Nijekamer wordt deze zelfs expliciet opgedragen om de voorschriften na te volgen die in Deventer gelden, als er staat dat hij zal slaan “*golden ende sylveren penmyngen, groot ende cleyn, opt selve geholt ende weerdde ende op alsulk gewicht, remedien ende penen, als de stad Deventer nu tegenwoerdich ende voirt hier namaels werdt muntende*; verder werd hem toegestaan *schellin-gen ende halve schellingen opten voet van der stad Hamborch oft anderen Wendesschen steden* te vervaardigen.”⁵⁸

Het voorkomen van de jaartallen 1525 en 1526 op Kamper munten maakt het waarschijnlijk dat in die jaren een aanvulling of wijziging van de overeen-komst heeft plaatsgevonden. In de overeenkomst van 1524 wordt overigens ook aangegeven welke hoeveelheid munten Nijekamer in eerste instantie zou laten slaan, namelijk in zilver tot duizend mark aan zuiver metaal en in goud eenvoudigweg al het metaal dat hem zou worden aangeboden.

Zoals gezegd zullen voor de Kamper uitgiften met het jaartal 1511 die van Deventer met het jaartal 1509 model hebben gestaan. In dat laatste jaar sluit Deventer een overeenkomst met muntmeester Lambert Vlemminck over het slaan van dubbele, enkele en halve stuivers, met op de twee laatste een af-

⁵⁷ Gropp, 2001: 26.

⁵⁸ Van der Chijs (O): 322, verwijzend naar het *Digestum Novum* 1450-1567 f^o xcv–xcvi.

beelding van de Deventer stadsheilige Lebuinus, waarvan 20 dubbele stuivers een Rijnse gulden waard zouden zijn.⁵⁹ Hiervoor gelden de volgende voorschriften:⁶⁰

Tabel 9. Deventer muntinstructie 1509 en de koppeling aan de Kamper uitgiften met jaartal 1511 (Tm = Trooise mark)

	massa	gehalte	zilverinhoud	JFD ⁶¹	Kampen
dubbele stuiver	80/Tm (3,06 g)	4:11 (.372)	1,137	50	5.4.a
stuiver	108/Tm (2,27 g)	3:0 (.250)	0,567	51	5.5.b
halve stuiver	148/Tm (1,65 g)	2:0 (.167)	0,276	52	—

Op deze gewichten en gehalten zal de Kamper muntreeks van 1511 zijn gebaseerd.

Na de emissie met het jaartal 1511, waarvan niet bekend is wanneer de muntslag beëindigd wordt, volgt een periode waarin de Overijsselse steden betrokken raken in diverse, ook onderlinge, twisten en zelfs regelrechte oorlogen. Uiteindelijk wordt in april 1524 de vriendschap hersteld. Door de overeenkomstige economische belangen van beide steden wordt ook op monetair gebied weer één lijn gevolgd, wat resulteert in het al vermelde voorschrift in het contract met muntmeester Nijekamer om de muntvoet van Deventer te volgen. Een jaar eerder, op 25 januari 1523, had die laatste stad een overeenkomst gesloten met muntmeester Albert Munter tot het slaan van de volgende munten.⁶²

Tabel 10. Deventer muntinstructie 1523

	massa	gehalte	zilverinhoud	JFD ⁶³	Kampen
goudgulden	75/Tm (3,26 g)	14:0 (.583)	1,904	57	5.2
schillinck	31 ½/Tm (7,70 g)	8:0 (.667)	5,180	58	5.3
dubbele stuiver	82½/Tm (2,97 g)	4:0 (.333)	0,989	59	5.4.b
stuiver	114½/Tm (2,14 g)	2:18 (.229)	0,490	60	5.5.c
halve stuiver	164/Tm (1,49 g)	1:22 (.160)	0,238	61	5.6.b
kwart stuiver	niet bekend	—	—	62	—
plak	362/Tm (0,68 g)	0:23 (.080)	0,054	63	5.9.c
halve plak	540/Tm (0,45 g)	0:16 (.056)	0,025	64/64a?	—

⁵⁹ Van der Chijs (O): XII-31, XII-28 en XII-30.

⁶⁰ Van der Chijs (O): 311.

⁶¹ Fortuyn Droogleever, 1982.

⁶² Van der Chijs (O): 302.

⁶³ Fortuyn Droogleever, 1982.

Hiervan moest de Deventer goudgulden ‘soe guet als die gelresche rijder die nu to nijmegen gemunt wurd’ zijn (dus met de goudinhoud van de rijder goudgulden van Karel van Egmond, Van der Chijs (G) xv-9 en 10) en de munt ‘*die men een deventer schillinck heyten sall, so guet als die snaphaenen to nijmegen gemunt*’. De Deventer schilling 1523 met adelaar en wapenschild (*Van der Chijs (O) XIII-35*) is dus in wezen een snaphaan in vermomming. In de Kamper navolging van deze Deventer muntreeks vallen twee ongedateerde Kamper muntstukken op hun plaats: een goudgulden waarvan het gewicht geheel met dat van de Deventer gulden uit 1523 overeenkomt, en een snaphaan van het Gelderse type maar met Kamper wapenschild en teksten. Wat betreft hun uiterlijk zijn deze munten heel interessant. De Kamper goudgulden moest innerlijk gelijk zijn aan de Deventer goudgulden 1523, terwijl de instructie voor die munt laat zien dat hij op zijn beurt weer gelijk moest zijn aan de gulden die op dat moment in Gelre werd geslagen. Deze laatste was de zogenaamde rijdergulden van Karel van Egmond, met daarop afgebeeld een ruiter en een wapenschild op een versierd kort kruis. De Deventer imitatie toont een adelaar en een rijksappel in driepas, maar de Kamper nabootsing hier weer van imiteert goudguldens zoals die in het begin van de 16^e eeuw in Frankfurt am Main werden geslagen: op de voorzijde Johannes de Doper met in zijn handen het Lam Gods op een evangelieboek en aan zijn voeten een wapenschildje, met een MONETA-omschrift, en op de keerzijde een rijksappel in een driepas met titelomschrift.

Voor de schelling geldt net zo iets. Gewicht en gehalte zouden gelijk zijn aan dat van de Deventer schelling 1523, en de instructie hiervoor verwees opnieuw naar het Gelderse voorschrift. De Gelderse schelling (‘snaphaan’) toonde dezelfde afbeeldingen als de rijdergulden; Deventer kiest echter voor een adelaar maar wel dezelfde keerzijde met het wapen op een versierd lang kruis, Kampen daarentegen imiteert volledig het Gelderse uiterlijk.

Voor het benoemen van de overige Kamper munten uit deze serie geven de gewichten van de Deventer stukken voldoende houvast. Als men de zilverinhoud van de vermelde twee reeksen Deventer munten (en waarschijnlijk dus ook van de parallelle uitgaven van Kampen) vergelijkt met die van de overeenkomstige denominaties uit de Bourgondisch-Nederlandse ordonnances van 1506 respectievelijk 1521, dan blijkt het Overstichtse geld aan metaal eerst 57%, later 52% van het Bourgondisch-Nederlandse waard te zijn. Deze lichte devaluatie van zo’n 10% wordt niet in de officiële koersen verwerkt: uit een Kamper valuatie van 1525 (7 Overstichtse stuivers doen 4 ‘Brabantse’ stuivers) blijkt nog steeds een verhouding van 57% te gelden.

Tenslotte komt in de overeenkomst met Nijekamer uit 1524 nog de clausule voor dat hij hele en halve schellingen mag slaan op de voet van Hamburg of andere Wendische steden. Onder de ongedateerde Kamper munten uit deze periode bevindt zich inderdaad een muntstuk van ongeveer 1 gram dat onmiskenbaar gelijkenis vertoont met de Hamburger doppelschilling van 1524, met op de voorzijde het borstbeeld van de heilige Nicolaas als tegenhanger van dat

van Maria met kind. Deze munt moet waarschijnlijk als halve schelling naar Hamburgs voorbeeld worden geduid. Een bijbehorende hele schelling is niet bekend.

Kampen, snaphaan of schilling z.j. DNB 08601

Deventer, schelling HMD M0687

Het uiterlijk van de Kamper Gelderse goudgulden cat. 5.2 (DNB 08602, links) werd ontleend aan de Frankfurter Apfelsingulden van 1492 en later onder keizer Frederik III van Habsburg (MA-shops)

Kamper halve schelling zj (1524-1528) met Sint Nicolaas ten halven lijve (cat 5.7) naast de Hamburger Doppelschilling 1524. (Foto MA-shops)

In de periode 1493-1528 hoort verder een wat raadselachtig goudstuk thuis met het uiterlijk van de ‘grote reaal van Oostenrijk’, zoals die in 1487 onder Maximiliaan van Oostenrijk in de Bourgondische Nederlanden is uitgegeven, maar met Kamper wapenschild en omschriften.

Die omschriften vermelden op de keerzijde tevens dat het stuk geslagen is op de muntvoet van rooms koning Maximiliaan. Het gewicht van het enig bekende exemplaar komt daarmee overeen, als men rekening houdt met de doorboring in het betreffende stuk. De munt is niet uit archiefstukken of vondsten bekend en het is heel waarschijnlijk dat het om een presentatiestuk gaat. Het verkrijgen van de status van Keizerlijke Vrije Rijksstad door Kampen in 1495, waarmee de stad gelijk het recht verkreeg om gouden munten te laten slaan, kan hiervoor een goede aanleiding zijn geweest.

Tenslotte zijn de koperkleurige holpenningen met een grote letter C binnen enkele cirkels, waarvan pas vrij recent een aantal exemplaren in de omgeving van Kampen is opgegraven, vrijwel zeker aan die stad toe te schrijven. Hun gewicht komt niet overeen met dat van de 15^e-eeuwse ‘Brabantse penningen’ uit Kampen zoals ze nog voorgeschreven werden in de instructie van 1470; in de instructies van 1479 en 1488 komt de muntsoort niet voor. Hun uiterlijk verschilt bovendien sterk van dat van de gebruikelijke laat-Middeleeuwse holpenningen met hun heraldische voorstellingen; de afbeelding van het initiaal van de stad wijst eerder op renaissance-invloeden. Op grond hiervan kan deze munt, waarvan de nominale waarde niet bekend is, beter in de 16^e eeuw gedateerd worden. Er is zeker stilistische overeenkomst met de ‘overgeslagen’ holpenningen van Elburg, die waarschijnlijk uit de jaren 1520 stammen.⁶⁴ De mogelijkheid bestaat overigens dat de uitgifte van deze holpenningen, evenals in andere plaatsen, niet rechtstreeks door de stedelijke overheid is verzorgd maar door een kerkelijke instantie. Archiefgegevens over deze muntsoort ontbreken geheel.

De landsheerlijke Overijsselse munten onder Karel V, 1529 – 1535

Op 21 oktober 1528 werd de wereldlijke macht van het bisdom Utrecht overgedragen aan Karel V, waarna het grondgebied van het Oversticht werd omgevormd tot de heerlijkheid Overijssel. Onmiddellijk neemt men maatregelen om hier het Bourgondisch-Nederlandse muntstelsel in te voeren. Het is allereerst noodzakelijk om alle ongewenste muntsoorten die omlopen, in te trekken en te vermunten tot Bourgondisch-Nederlandse munten. Daarvoor wordt een tijdelijk munthuis opgericht, net als in 1527 in Friesland was gebeurd. Het is zeker niet de bedoeling geweest om een permanente Munt in Overijssel te vestigen. Dit blijkt al uit het feit dat de muntmeester een jaarlijkse beloning van 100 gulden zal ontvangen: men ging er van uit dat de muntslag niet lonend zou zijn.

⁶⁴ Pannekeet & Cruysheer, 2013: 86-87.

Over de oprichting van het munthuis en de productie daarvan zijn wij goed geïnformeerd.⁶⁵ Eind maart 1529 wordt Generaalmeester van de Munten Thomas Grammaije voor twee maanden naar Overijssel gestuurd om een en ander voor te bereiden. Essayeur-generaal Willem Bentinck onderzoekt de diverse muntsoorten die in het gewest omlopen en bepaalt er de metaalwaarde van. Op grond hiervan wordt vastgesteld tegen welke koers de toegestane munten mogen blijven circuleren en tegen welke prijs de overige door het munthuis zullen worden ingenomen. Dit vindt plaats in uitvoerig overleg met afgevaardigden van de Overijsselse Ridderschap en van de drie steden. Een verzoek van Kampen om de Munt te mogen huisvesten wordt ingewilligd. De stad stelt een huis beschikbaar en laat daar de kantoren en smeltovens in orde maken; de term 'réparer' in Cuijpers van Velthovens transcriptie doet vermoeden dat het pand ook voorheen voor de muntslag gebruikt was. Het is de bedoeling dat het gebouw reeds in mei 1529 operabel is. Ondertussen onderzoeken Grammaije en Bentinck of de personen die als essayeur en stempelsnijder zijn voorgedragen voor hun taak geschikt zijn. Voor deze laatste heeft men voorbeelden van de beeldenaar van de muntstukken meegenomen waarop het onderscheidings-teken voor de Kamper Munt is aangebracht: een letter C met daardoor een andreaskruis . Als de beide gegadigden naar tevredenheid blijken te werken wordt het hogere muntpersoneel voor drie jaar aangesteld en beëdigd. Het zijn muntmeester Marten Nijecammer (voorheen stedelijk muntmeester van Kampen), waardijn Gerrit Borgerszoon (à 72 gulden per jaar), essayeur Goywart Jacobs (40 gulden per jaar) en stempelsnijder Anthonis van Trier (40 gulden per jaar). Tevens wordt een ervaren munter uit Deventer, Harmen Hessens, aangesteld. De overige munters zou het Serment van Brabant en Holland leveren zodra het munthuis werd geopend. De tijd van de Kampense zilversmid-muntmeesters is voorbij; het munthuis wordt geheel naar Bourgondisch-Nederlands model georganiseerd.

In mei 1529 brengt Grammaije zijn rapport uit. De lijst met inleveringsprijzen is niet teruggevonden, in tegenstelling tot het tarief dat gold voor het Nedersticht en al op 29 januari 1529 te Utrecht was afgekondigd.⁶⁶ Reeds na twee jaar stopt Marten van Nijecammer als muntmeester. De reden is niet bekend; hij blijkt in 1539 nog wel in leven te zijn.⁶⁷ Op 23 mei 1532 wordt hij opgevolgd door Frank van Papenvelt, die eerder muntmeester was bij het tijdelijke munthuis in Friesland. Van der Chijs publiceerde de aanstellingsacte.⁶⁸ Van Papenvelt blijft 3 jaar en 4 maanden in functie, waarna het munthuis in Kampen in september 1535 wordt opgeheven.

Zoals in de Bourgondische Nederlanden gebruikelijk, is ook in Kampen de muntproductie gecontroleerd en financieel afgehandeld door het periodiek openen van de muntbus. Uit de verslagen van de muntbusopeningen van de

⁶⁵ Cuijpers van Velthoven, 1856.

⁶⁶ Laurent, 1898.

⁶⁷ Schilder, 1986: 233.

⁶⁸ Van der Chijs (O): 347-349.

twee muntmeesters blijkt hoe groot de productie is geweest (zie tabel 11). Voor het merendeel waren het de normale Bourgondisch-Nederlandse munten, zoals voorgeschreven in de ordonnantie van 20 februari 1521. Alleen de twee laagste denominaties komen daar niet in voor: de Hollandse penning van 432 per Trooise mark (0,57 g) en 23 grein fijn zilver (.080) en de Utrechtse duit van 600 per mark (0,41 g) en 9 grein fijn (.031). Van deze laatste muntsoort vermeldt Pietersen dat hij werd ingevoerd bij ordonnantie van 14 november 1532, dus onder het muntmeesterschap van Van Papenvelt, en dat hij (althans in Utrecht) bekend stond als duitken. Deze denominatie is uitsluitend geslagen ten behoeve van het voormalige bisdom Utrecht; in 1537-1539 is voor dit zelfde doel nog een hoeveelheid van deze munten in Antwerpen geslagen.

Tabel 11. Muntproductie te Kampen 1529-1535
 (^M = Trooise marken, ^O = onsen, ^E = engels, ^A = aas;
 1 mark houdt 8 ons à 20 engels à 32 aas)

	Marten Nijecammer 22 juni 1529 – 31 mei 1531	Frank van Papenvelt 29 mei 1532 – 7 september 1535	Totaal	
				vG & H
halve gouden reaal	965 ex.	1.092 ex	2.057	1.194
gouden carolus-gulden	13.659 ex.	15.023 ex	15.340	15.282
zilveren reaal	184 ^M 4 ^O 3 ^E (14.762 ex.)	–	14.762	14.761
halve zilveren reaal	482 ^M 1 ^O 1 ^E (37.847 ex.)	317 ^M 5 ^O 13 ^E 1 ^A (24.940 ex.)	62.786	62.783
stuiver	7.864 ^M 5 ^O 18 ^E (629.179 ex.)	2.360 ^M 2 ^O 12 ^{1/2} ^E (188.826 ex.)	818.005	890.800
kwart groot	89 ^M 5 ^O (27.963 ex.)	–	27.963	28.322
Hollandse penning	524 ^M 10 ^E (226.395 ex.)	–	226.395	226.495
Utrechts duitken	–	681 ^M 2 ^O 6 ^E (408.773 ex.)	408.773	413.575

De twee linker kolommen zijn gebaseerd op de cijfers van Cuijpers van Velthoven en geven het aantal (bij gouden) of het gewicht (bij zilver) van de vervaardigde muntstukken per muntmeester. Achter de gewichten staat tussen haken het hieruit berekende aantal ex. (het aantal marken zilver maal het aantal stuks dat uit één mark zilver geslagen werd). De kolom 'Totaal' geeft links de opgetelde oplagen van beide muntmeesters en rechts de totaaloplage volgens Van Gelder & Hoc 1960. De cijfers blijken in geen enkel geval geheel overeen te komen.

NB De werkelijke oplage van de zilveren munten zal een weinig hoger zijn geweest omdat de meeste munten iets lichter uitvielen dan hun wettelijk gewicht.

De munten uit deze periode zijn met uitzondering van de stuivers alle zeer zeldzaam. Ten tijde van de publicatie van Cuijpers van Velthoven was zelfs nog geen enkel muntstuk uit deze reeks bekend. Het eerste stuk, een halve gouden reaal, werd ontdekt in de muntvondst Barneveld 1871. Van Kuyk en Van Gelder & Hoc kenden in 1949 resp. 1960 al vijf denominaties, en in de meest recente catalogus van Vanhoudt mist van de acht geslagen waarden enkel nog het Utrechts duitken. Sommige van de munten zijn nog tot in 1927 onder Gelderland gerangschikt.

De sluiting van het landsheerlijke munthuis in 1535 betekent het definitieve einde van de muntslag in Kampen in de behandelde periode. De IJsselsteden maken echter ook onder de Bourgondische regering gebruik van hun muntrecht. In 1534 wordt een nieuw Driestedenverbond gesloten. De munten worden nu echter niet langer in de drie stedelijke munthuizen geslagen, maar in één munthuis dat bovendien onder gezamenlijk toezicht staat. Deze Driestedenmunt blijft tot 1583 in Deventer gehuisvest en het zal nog tot 1585 duren voordat in Kampen opnieuw munt wordt geslagen.

Conclusies

1. Het muntstelsel van het Oversticht maakt zich rond 1370 los van dat van het Nedersticht. In de 15e eeuw gebruikt Kampen aanvankelijk nog een lichtere plak dan Deventer, maar deze wordt in 1479 onderdrukt en na 1488 afgeschaft. Vanaf deze tijd wordt met succes gestreefd naar één muntstelsel voor het hele gewest. Onder de Bourgondische vorsten (en in de eerste decennia van de Republiek) blijft dit stelsel voortbestaan.
2. Het begin van de stedelijke Kamper muntslag is nog niet met grotere precisie aan te geven dan circa 1400, maar valt daarmee in ieder geval vroeger dan tot dusverre is aangenomen.
3. Kampen was (en voelde zich) in de 15^e eeuw blijkens de keuze van de Bisschop daar de Overstichtse munten te gaan slaan en het voeren van het wapen van Oversticht de voornaamste stad van het Oversticht. Het was veel eerder dan Deventer met aanmunting op eigen naam begonnen. Toch is Kampen in de 16^e eeuw blijkbaar zo door Deventer overvleugeld, dat de stad Deventer muntseries is gaan navolgen.
4. De jaartallen op de Nederlandse munten in het laatste kwart van de 15^e eeuw geven de jaren weer van de totstandkoming van hun juridische grondslag en niet die van hun productie. Aan de hand van deze jaartallen kan men de reacties op de inflatieperiode in de Bourgondische Nederlanden van 1474-1489 op de voet volgen.
5. Het Kamper muntstelsel had continu te kampen met sterke devaluaties in de omringende gewesten. Zelfs binnen een muntsoort kan het zilveragehalte aanzienlijk dalen in de loop van een paar jaren. Bovendien hebben munten

met een gelijke beeldenaar soms een verschillend gewicht en diameter (bv cat. 3.3 en 3.4). De waardebepaling van een munt bij een transactie maar ook de plaatsing in de catalogus werd daarmee aanzienlijk bemoeilijkt. Gelijk ogende munten zijn in de catalogus noodgedwongen onderscheiden op basis van gewicht en diameter met de samenstellers als scheidsrechter en een tabel bij het begin van elke muntreeks als leidraad.

6. Waarschijnlijk ten overvloede: zowel in 1479 als in 1488 bestond er geen Driestedenmunthuis, noch was er een Driestedenmuntmeester. Wel waren er drie steden die hun stedelijke muntslag uitoefenden volgens een gemaakte afspraak en daarmee op eenparige muntvoet en met vergelijkbaar uiterlijk. In 1489 biedt het overzicht van overgedragen stempels een onverwacht inkijkje waarbij alle muntstempels tegelijk aan dezelfde muntmeester ter beschikking werden gesteld. In 1534 veranderde die situatie pas toen een gezamenlijk munthuis werd ingericht.
7. Het Kamper stedelijk geld in de 15^e eeuw heeft altijd gefunctioneerd als kleingeld te midden van een bonte mengeling van buitenstedse denominaties.

Catalogus

1. De Utrechtse bisschoppelijke muntslag in Kampen

1.1 Jan van Virneburg, Sallandse plak, 1368

Vz. IOHANNES DEI GRATIA EPUS TRUVENTENSIS

Zittende leeuw naar links met helm en tweepuntige mijter waarop het Stichtse kruis en pauwenveren, gedeeltelijk de veelpas en het omschrift tussen parelranden doorbrekend

Kz. binnen: ✠ MONETA ✠ DE ✠ SALLANDIA, kort gebloemd kruis
buiten: ✠ BENEDEICTVS QVI VIVIT IN NOMINE DOMINI

Gem. 3,5 g – 30 mm

Ref. (50 ex.): Van der Chijs (U) x1-1 tm 7; Grolle 1.1.14.2; NNC (9 ex.) 1960-0486 (2,97 g) muntvondst Zutphen = NUMIS 1059503, NM 1998-0094 en 0096; muntvondst Arnhem 1957 nr. 15 en 16 (22 ex., 3,37 – 3,73 g + 4 ex. met klopp E); muntvondst Zutphen 1958 nr. 51⁶⁹ (met klopp G, 30 mm); NUMIS 1120927 (foto); CMU 3949; Oudheidkamer Twente M1378 en M1379; Jean Elsen 1987; Schulman 339/92, 344/139, 345/113, 349/161; Künker coll. de Wit 121/900 (3,43 g); 3 × part. coll.

1.2 Jan van Virneburg, halve Sallandse groot, 1368

Vz. ✠ IOHANNES DEI GRATIA EPUS TRUVENTENSIS of **TRUVENTENSIS** (en rijker versierde mijter)

Aanziende gemijterde bisschop binnen zespas, onderaan het wapen van het Sticht

Kz. binnen: I - N - OI - ED - NI, halflang gevoet kruis
buiten: ✠ MONETA ✠ DE ✠ SALLANDIA

Gem. 1,20 g – 20 mm

⁶⁹ Van Gelder, 1958A.

Ref. (5 ex.): NNC 1960-0147 (1,24 g – 20 mm) en 1960-0148 (1,21 g – 20 mm, foto), beide Muntvondst Arnhem 1957 nr. 21 *JMP* 1959 p. 13 (3 ex.); Dalfsen 1934; NUMIS 1103731; Schulman 1911/1287

1.3 Jan van Virneburg, kwart Sallandse groot, 1368

schaal 200%

Vz. [✠ IOH' EPI] – TRINICT

Aanziende gemijterde bisschop boven het wapen van het Sticht

Kz. [M]ON - ET A TAL - [AND]

Lang gevoet kruis

Ref. (1 ex.): Van der Chijs (U) xxviii-1; Grolle 1.1.12.2; NM 05385 (0,5 g – 15 mm)

Opmerking: Van der Chijs lijkt het exemplaar op de foto te hebben laten tekenen

1.4 Arnold van Hoorne, plak of dubbele groot, circa 1372-1375

Vz. **ARNOLDVS: DEI: GRA: EPI[S]: TRINICTENSIS**

Zittende leeuw naar links met helm en muts met pluim, gedeeltelijk de veelpas en het omschrift tussen parelranden doorbrekend

Kz. binnen: **✠ MONETA ✠ DE ✠ CAMPEN**

buiten: **✠ BENEDICTVS: QVI: VENIT: IN: NOMINE: DOMINI**

Kort gebloemd kruis

Gem. 3,2 g – 30 mm Van der Chijs (U) xii-1 (beschrijving p. 132, toen 4 ex. bekend), xii-2 (toen 2 ex.), Grolle 1.1.14.3. De zilverinhoud daalde met de jaren volgens Grolle van 1,514 naar 1,077 g per munt.

Ref. (20 ex.): DNB 00291 (2,85 g – 30,7 mm) ex Veiling L. Schulman 4/223; HNM 32268 (2,86 g – 30 mm) ex veiling L. Schulman 18/419; NM 05386 (bruikleen bij SMK); CMU 3937, Historisch museum Deventer (HMD) M0048, alle xii-1; muntvondst Arnhem 1957 nr. 25 (3 ex. 3,22, 3,22 en 3,28 g); SMZ 04210; muntvondst Zutphen 1958; Vereniging Oudheidkamer Twente M1984, M1985 (muntvondst Dalfsen 1934); www.vondsten.nl ("In een kluit blauwe klei vond ik deze dubbele groot van bisschop Arnoud van Hoorne, geslagen in Kam-

pen in circa. 1389"); muntenbodenvondsten.nl (30 mm). In NUMIS zijn zes plakken opgenomen (1052359 (3,22 g), 1059502, 1088585 (3,22 g), 1088586 (3,28 g), 1083132 (30 mm, Steggerda), 1105266)

1.5 Arnold van Hoorne, halve groot, circa 1372-1375

Vz. **✠ ARNOLD: DEI * GRA * EPQ * TR[A] of ✠ ARN * EPQ * TRAIECTENSIS**

Aanziende gemijterde bisschop binnen zespas, onderaan recht wapen met kruis, gepointilleerd.

Kz. binnen: **I * N - OM - E * D - NI**

buiten: **✠ MONETA * NOVA : CAMPENSIS**

Halflang gevoet kruis

Gem. 1,0 g – 20 mm

Ref. (3 ex.): Historisch museum Deventer (HMD) M0049. In NUMIS (1052361 en 1088588) zijn twee halve groten opgenomen van ieder 1,06 g – uit de muntvondst Arnhem 1957, beschreven in *JMP* (1959) 46 als nrs 27a en 27b.⁷⁰ Deze zijn opgenomen in NNC resp als 1960-151 (1,07 g – 20 mm) en 1960-152 (1,06 g – 20 mm)

1.6 Arnold van Hoorne, kwart groot, circa 1372-1375

schaal 200%

Vz. **ARNOLD - EPQ TRA**

Borstbeeld van Bisschop Arnold van Hoorne van voren gezien met mijter, gedeeltelijk binnen een parelrand; onderaan het wapen van het Sticht

Kz. **MON - ETX - CTH - PEN**

Lang gevoet kruis

Ref. (1 ex.): CMU 0,55 g – 15 mm, inv nr 3930

Een exemplaar in NUMIS 1087626 (stad Utrecht/ Kampen / bisdom, 0,134 g) en HMD0092 lijken een nader onderzoek waard.

⁷⁰ Van der Meer, 1959.

2. De eerste reeks stedelijke munten, circa 1400 – circa 1425

De tweede groep munten is de eerste muntreeks van de stad zelf. De oudste zijn geslagen uiterlijk rond 1417, omdat ze werden nagevolgd door Jan III in Megen (die in 1417 overleed)^{71,72} maar mogelijk al vóór 1397. Kampen is daarmee de eerste van de vier IJsselsteden die eigen stedelijke munten slaat (Deventer was het eerst met de Utrechts/Deventer Bisschopsmunten). Deze reeks wordt gekenmerkt door de rozetten in de vier kwartieren van het kruis. De meerpas (polylobe) lijkt een navolging van Utrechtse stedelijke munten uit circa 1389. Alle omschriften beginnen op de vz met Benedictus (in afkorting) en met Moneta (nova) op de kz. Deze serie is gezien de waardedaling van de bisschoppelijke munten en de varianten met de stippen 2.1.b en 2.4.a waarschijnlijk opgebouwd uit meerdere emissies met dalende zilverinhoud. De muntslag zal gestaakt zijn bij de sterke inflatie vanaf 1425. Gelijk ogende munten zijn in de volgende reeksen onderscheiden op basis van gewicht en diameter. Op de lastigste punten is ter vereenvoudiging van de determinaties een tabel met kenmerken toegevoegd vooraan elke muntreeks.

Eerste reeks, kenmerken

	Ø	gew	Vz	Vz	Kz	Kz
Groot	24	1,5	Zespas, wapen Ov	BENED	Lang kruis, rozetten/ rozetten + stippen	MONETA NOVA
½ groot	18	0,7	Rozetten, wapen Ov	BENED	Lang kruis, rozetten	MONETA
¼ groot	14	0,4	Rozetten, wapen Ov	BENED	Lang kruis, rozetten	MONETA
⅛ groot	13	0,2	Stippen / rozetten, wapen Ov	BENED	Lang kruis, rozetten	MONETA

2.1.a Groot, met wapen in zespas en rozetten in kwartieren, circa 1390 – ver vóór 1417

Vz. ✠ BENEDICT · QVI · VENIT · IN · NOME · DNI

Wapen van het Oversticht in dubbellijnige zespas

⁷¹ Benders & Nissen, 2008.

⁷² Pelsdonk, 2008.

Kz. ✠ HONR - TIT:RO - VT:DE: - ATMPR'

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren

Varianten: wapen rond of puntig

Gem. 1,5 g – 24 mm

Ref. (6 ex.): Van der Chijs xv-13; muntvondst Ambt Delden 1923 (1,2 g – 25 mm);⁷³ SMZ inv nr 04861 (1,00 g – 24 mm); DNB 1952-0005 (1,597 g – 24,31 mm); NUMIS 1007250, 1053672, 1058912

2.1.b Groot, met wapen in zespas en rozetten en stippen in kwartieren, vóór 1417

Vz. ✠ BENEDICT·QVI·[.....]T·IN·HONR·DNI

Puntig wapen van het Oversticht in dubbellijnige zespas

Kz. [.....]R - TIT:RO - VT:DE: - ATMPR'

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren

Dit is het type zoals voor 1417 nagevolgd in Megen.

Ref. (2 ex.): NUMIS 1087629 (Franekeradeel), 1005066 (Breda) 1,181 g – 24 mm (uitgebroken); DB 2008-2

2.2 Halve groot, met rozetten rondom wapen en in de kwartieren, vóór 1425

Vz. ✠ BENEDI[CT]·QVI·VANIT·N

Wapen van het Oversticht, omringd door drie rozetten

Kz. HON - ETIT - RTM - PEN

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren

Gem. 0,7 g – 18 mm

Ref. (4 ex.): NMO7675 (0,63 g – 18,46 mm, in *Algemene Konst- en Letterbode* (1859) p. 226); muntvondsten Barneveld 1958, Elst 1948 en Oostelijk Flevoland 1971 (0,77 g – 16 mm)⁷⁴

⁷³ Van Kerkwijk, 1923.

⁷⁴ Soetens, 1978.

2.3.a Kwart groot, met rozetten rondom wapen en in kwartieren, vóór 1425

schaal 200%

Muntvondst Elst 1948 nr. 35, NUMIS 1011322

Vz. [✠ BENEDI]CTV • OVI • VERI[T]

Wapen van het Oversticht, omringd door drie rozetten

Kz. MON - ETX - [R(of C?)XM] - PEN

Lang gevoet kruis met vier rozetten

0,33 g – uitgebroken 14 mm

Dit type is in beschrijving ongeveer gelijk aan 2.3.b maar in voorkomen, omschriften en interpunctie wat afwijkend. Ook de referentiemunt van muntvondst Elst was een argument om twee gescheiden typen aan te houden.

Ref. (3 ex.): H.E. van Gelder Noord Nederlands kleingeld omstreeks 1400 in *JMP* 45 (1958) p. 83-109 muntvondst Elst 1948 nr. 35 (NUMIS 1011322 = NNC 1958-0651, 0,282 g, uitgebroken) en aangevuld in artikel muntvondst Oostelijk Flevoland 1971, *JMP* 58/59 1971/1972 p. 173 (0,33 g – 14 mm); Muntvondst Oostelijk Flevoland 1971; part. coll.

2.3.b Kwart groot, met rozetten rondom wapen en in kwartieren, vóór 1425

schaal 200%

Vz. ✠ BENEDICT • OVI • VERIT • N

Gepunt wapen van het Oversticht omringd door drie rozetten

Kz. MON - ETX - R(of C?)XM - PEN

Lang gevoet kruis met vier rozetten

Gem. 0,4 g – 14 mm

Ref. (13 ex.): HMD M0789, M0790, M0794; SMZ 04862 (0,34 g – 15 mm); NUMIS 1052002, 1113710; L. Schulman veiling 14 1076, veiling 22 545; MA-Shops 2015; NMV 1302/335; Coin Investment 1997/403, 1999/504; bodemvondstenwereld.nl (0,3 g – 14 mm)

2.4.a Achtste groot, met stippen om wapen en rozetten in kwartieren, vóór 1425

*Muntvondst Elst 1948 nr. 36
schaal 200%*

Vz. ✠ BENEDICT·OVI·VAN

Gepunt wapen van het Oversticht omringd door drie stippen

Kz. HON·ET·AL·PEN

Lang gevoet kruis met vier rozetten

Deze achtste groot vertoont heel duidelijk drie stippen op de voorzijde. Op de onder 2.1.b beschreven groot staan eveneens duidelijke stippen, vier op de keerzijde. Dit zou kunnen betekenen dat beide munten gelijktijdig onder eenzelfde muntmeester geslagen zijn. Zeker is dit allerminst.

Ref. (1 ex.): DNB 1958-0885 = NUMIS 1011323 (0,21 g – 12,59 mm), H.E. van Gelder: Noord-Nederlands kleingeld omstreeks 1400 in *JMP* 45 (1958) p. 83-109 nr. 36 en aangevuld in Oostelijk Flevoland 1971, *JMP* 58/59 (1971/1972) p. 173, Muntvondst Elst 1948 nr. 36

2.4.b Achtste groot, met rozetten rondom wapen en in kwartieren, circa 1425

schaal 200%

Vz. ✠ BENEDICT·OVI·VANIT·N

Wapen van het Oversticht omringd door drie rozetten

Kz. HON·ET·AL·PEN

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren

Gem. 0,2 g – 13 mm

Ref. (6 ex.): HMD M0791; DNB 1958-0520 (0,2 g – 16,13 mm), 1984-0624 (= NUMIS 1082655 0,18 g – 12,75 mm), gevonden te Kampen; muntenbodenvondsten (2 ex., 0,25 g – 14 mm en 13 mm)

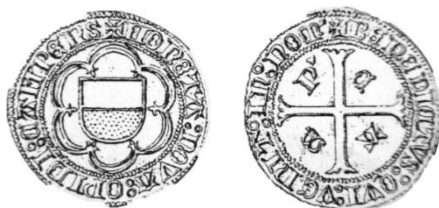
3. De tweede reeks stedelijke munten, circa 1435/1440 - circa 1475

De tweede serie ongedateerde munten heeft geen rozetten in de kwartieren van het kruis maar de letters **ΑΤΜΡ'**. Ze zijn weer van het BENEDICTUS/MONETA type, al komen er wat uitzonderingen voor. Opvallend is het verschillende aantal lobben in de meerpas (polylobe) bij de kromstaart: zes, acht en negen. De interpunctie bestaat uit dubbele ringetjes, dubbele kruisjes of dubbele vijfpuntige sterren.

Tweede reeks, kenmerken

	Ø	gew	Vz	Vz	Kz	Kz
Kromstaart	26	2,0-2,3	6/8/9-pas, wapen Ov	MONETA	Kort kruis, ΑΤΜΡ'	BENED
½ kromstaart	24	1,2	Zespas, wapen Ov	BENEDIC	Lang kruis, ΑΤΜΡ'	MONETA
Oirtken, 1 ½ plak	23	1,05	Rozetten, wapen Ov	BENEDIC	Lang kruis, ΑΤΜΡ'	MONETA
Plak	20	0,7	Rozetten/stippen, wapen Ov	MONETA	Lang kruis, ΑΤΜΡ'	MONETA/ SIT NOMEN ...
½ plak	17	0,5	Rozetten/stippen, wapen Ov	BENED/ MONETA	Lang kruis, ΑΤΜΡ'	MONETA
¼ plak	14	0,3	Rozetten/stippen, wapen Ov	? / MONETA	Lang kruis, ΑΤΜΡ'	?/SIT NOMEN ...
Wellicht ook ⅛ plak						

3.1.a Kamper kromstaart, wapen in zespas met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren (1425-1460)

Vz. ✠ ΜΟΝΕΤΑ : ΝΟΥΝ : ΟΡΙΔΙ : ΑΤΜΡΑΝΣ

Wapen van het Oversticht in dubbellijnige zespas

Kz. ✠ ΒΕΝΕΔΙCΤ : ΟΥΙ : ΒΑΝΙΤ : ΙΝ : ΝΟΜ'Α : ΔΝΙ (of ΝΟΙ).

Kort gesnord kruis met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 2,2 g – 27 mm

Ref. (6 ex.): Van der Chijs xv-10; NUMIS 1110620, 1108430; muntvondst Olst *JMP* 1916 p. 139 nr. 74 en 75 (3 ex.); muntvondst Zelhemse heide *JMP* 1894, p. 118, nr. 64 (2 ex.).

Opmerking: deze munt (van der Chijs xv-10) is niet (meer) in natura bekend. Hij zou zijn voorgekomen in de vondsten Olst en Zelhem, naast exemplaren in een achtpas (van der Chijs xv-8) en in een negenpas (van der Chijs xv-9). De verblijfplaats van de munten van Olst en Zelhem is evenwel onbekend

3.1.b Kamper kromstaart, wapen in achtpas en met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren(1460-1466)

Vz. **✠ HONETK : NOVIT : OPIDI : ΑΤΜΡENS**

Wapen van het Oversticht in dubbellijnige achtpas

Kz. **✠ BR'DICTVS : QVI : VERIT : IN : NO D'**

Kort gesnord kruis met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 2,2 g – 26 mm

Ref. (28 ex.): Van der Chijs xv-8, xv-sup; DNB NM-07664 tot en met 07670, (2,52, 2,57, 2,39, 2,35 g), DNB-08599 (2,63 g – 21,8 mm), DNB HNM 04528 (2,14 g – 26,02 mm); NUMIS 1113718, SMK 13590 (1,85 g – 25 mm); SMZ inv nr 04860 (2,34 g – 26 mm); muntvondst Olst 1916; muntvondst Zelhemse heide *JMP* 1894, p. 118, nr. 62 (1 ex.); Künker coll. de Wit 2007/1085 (ex Henzen Amerongen 1998 2,453 g); NMV 1302/333 (2,07 g) en 334 (2,47 g); MA-shop NSW Leipzig, Schulman 330-82; L. Schulman 22-543; Busso Peus 2015/559 (1,90 g); Coin Investment 1999-505; Henzen 288/1161; part. coll. (5 ex., 1,95 g)

3.1.c Kamper kromstaart, wapen in negenpas met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren (1466)

Vz. **✠ HONETK : NOVIT : OPIDI : ΑΤΜΡENSIS**

Wapen van het Oversticht in dubbellijnige negenpas

Kz. **✠ BR'DICTVS : QVI : VERIT : IN : NOIA : DNI'**

Kort gesnord kruis met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 2,2 g – 26 mm

Ref. (12 ex.): Van der Chijs XV-9; NNC 1916-0058 (2,08 g – 25,56 mm) uit muntvondst Olst 1916 nr. 73, *JMP* 1916 p. 138 (3 ex.); muntvondst Zelhemse heide *JMP* 1894, p. 118, nr. 63 (3 ex.); DNB-08598 (2,21 g – 25,8 mm), afkomstig uit veiling J. Schulman 253, nov. 1971, nr. 317; HMD M0797, M0798 (foto); MPO mei 2015/1378; Karel de Geus 25/362; muntenbodenvondsten (1,8 g – 25 mm)

3.2 Halve Kamper kromstaart, met wapen in zespas en met **ΑΛΜΡ'** in de kwartieren (1460-1480)

Vz. ✠ BENEDICT·OVI·VENIT·IN·NOME·DNI

Wapen van het Oversticht in dubbellijnige zespas

Kz. ✠ HONE - TΛ: NO - VΛ: DE - ΑΛΜΡΑ

Lang gevoet kruis met **ΑΛΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 1,2 g – 24 mm

Ref. (12 ex.): Van der Chijs XV-12; DNB 1985-0208 (0,91 g – 20,5 mm), DNB 1991-0178 (1,13 g), DNB NM-07672 (1,08 g – 22,4 mm); HMD M0802 (22 mm); MPO 17/1365, 20/3933, 36/1205; NMV 0602/2076, 2077, 2078, 0701/744; muntenbodenvondsten.nl (1,24 g – 23 mm); part. coll. (0,70 g)

3.3 Kwart Kamper kromstaart of anderhalve plak, met rozetten rondom wapen en **ΑΛΜΡ'** in de kwartieren (1435-1440)

(geen afbeelding)

Vz. ✠ BENEDICTVS·OVI·VENIT

Wapen van het Oversticht, omringd door drie rozetten

Kz. ✠ HON - ΑΤΛ·D - Α ΑΛΗ - ΡΑΗ

Lang gevoet kruis met **ΑΛΜΡ'** in de kwartieren

1,05 g – 23 mm (Soetens 1978)

Ref. (1 ex.): Bij de beschrijving van deze munt in de muntvondst Oostelijk Flevoland 1971 noemt van Gelder het een “halve plak (= 1 groot)”. Hij geeft geen gewicht of diameter. Soetens (1978) doet dat bij zijn beschouwing over de Kamper munten in dezelfde vondst wel. Hij merkt op dat de munt “door langdurig gebruik zeer besleten is”. Gewicht en diameter wijzen dan op een munt, bijna net zo groot en zwaar als een halve kromstaart. Hier is daarom gekozen voor een oirtken of kwart kromstaart van anderhalve plak. De gesleten staat in 1460 kan op een relatief vroege aanmunting wijzen, maar ook op sterke inwerking van het zoute zeewater.

3.4.a Plak, met rozetten rondom wapen en $\alpha\pi\mu\pi'$ in de kwartieren (1461 of 1470)

Vz. α MONETA • NOV • $\alpha\pi\mu\pi\epsilon\alpha\varsigma$:

Wapen van het Oversticht, omringd door drie rozetten

Kz. α MO - NET - π • NO - $\nu\pi$ *

Lang gevoet kruis met $\alpha\pi\mu\pi'$ in de kwartieren ($\alpha\pi\mu\pi'$ kwartier naar links verschoven)

Gem. 0,7 g – 20 mm

Ref. (4 ex.): DNB (foto) NM 07673 (0,69 g – 20,27 mm); NMV 0801-2863 (foto); L. Schulman 22 544; part. coll.

Begon bij alle hiervoor beschreven Kamper munten het omschrift met Benedictus (in afkorting) op de voor- of keerzijde en met Moneta (in afkorting) op de keerzijde, nu zien we bij deze munt voor het eerst het omschrift op beide zijden met Moneta (in afkorting) beginnen. Hetzelfde zullen we bij nummer 3.5.b tegenkomen.

3.4.b Plak, met rozetten rondom wapen en $\alpha\pi\mu\pi'$ in de kwartieren (1461 of 1470)

Vz. α MONETA • NOV • $\alpha\pi\mu\pi\epsilon\alpha\varsigma$:

Wapen van het Oversticht, omringd door drie rozetten

Kz. α SIT • N - OMEN - DNI - BE [...]

Lang gevoet kruis met $\alpha\pi\mu\pi'$ in de kwartieren ($\alpha\pi\mu\pi'$ kwartier naar links verschoven)

0,7 g – 20 mm

Ref. (1 ex.): part. coll.

MONETA/SIT NOMEN komt ook voor bij 3.6.a.

3.5.a Halve plak, met rozetten rondom wapen en **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren (1461 of 1470)

NNC 1984-0192

Vz. ✠ **ΒΕΝΕΔΙΚΤ[VS]·ΩΥΙ·ΥΕΝΙΤ·Ι**

Wapen van het Oversticht omringd door drie rozetten

Kz. (o) **ΗΘΝ - ΕΤΤ - ΑΤΗ - ΡΕΗ**

Lang gevoet kruis met **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 0,5 g – 17 mm

Ref. (9 ex.): 1984-0192 (0,51 g – 16,74 mm); 1984-0625 (= NUMIS 1082656, 0,42 g – 16,42 mm); 1984-0626 (= NUMIS 1082657, 0,375 g – 17,59 mm); 1985-0209 (0,56 g – 19,64 mm); 1985-0210 (0,39 g – 16,44 mm); DB 2012-1 (Hallum en Weststellingwerf; NUMIS 1120572 (0,43 g – 18 mm) en 1120573 (0,50 g – 17 mm)); HMD M0799 en M0800

3.5.b Halve plak, met ringetjes rondom wapen en **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren (1461 of 1470)

Vz. ✠ **ΜΟΝΕΤΤ·ΝΟΥΤ·ΑΤΜΡΕΝΣ**

Wapen van het Oversticht, omringd door drie ringetjes

Kz. ✠ **ΜΟ - ΝΕΤ - Π.ΝΟ - ΥΤ ***

Lang gevoet kruis met tweemaal drie stipjes en tweemaal twee rozetjes aan het eind van de kruisarmen en **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren

Gem. 0,5 g – 17 mm

Ref. (5 ex.): DNB 1957-0291 Muntvondst Zuidlaren 1928, H.E. van Gelder JMP 1980 p. 185 nr. 58 (0,51 g – 16,84 mm); diverse part. coll. (4 ex. – 0,44 g – 16 mm)

3.6.a Kwart plak of duitmer, met **ΑΤΜΡ'** en ringetjes tweezijdig (1461 of 1470)

schaal 200%

Vz. [.....] $\alpha\lambda\mu\pi\alpha\eta\varsigma$

Wapen van het Oversticht omringd door drie ringetjes

Kz. SIT [....]

Lang gevoet kruis met $\alpha\lambda\mu\pi'$ in de kwartieren en twee ringetjes;
 $\alpha\lambda\mu\pi'$ kwartier verschoven

Onmiskenbaar nu ook twee ringetjes aan de $\alpha\lambda\mu\pi'$ zijde!

Ref. (1 ex.): 0,3 g – 14 mm part. coll.

Wellicht is er een uiterlijk onderscheidingskenmerk tussen de ene, grotere denominatie; halve plak (3.5.b) en de andere kleinere denominaties, de kwart plakken (3.6.a b en c, zie hieronder) aangebracht. Men heeft op de kwart plak – ter onderscheiding van de halve plak – eerst twee ringetjes op de keerzijde toegevoegd (3.6.a). Daarna heeft men de versieringen op de voorzijde (waren drie ringetjes) vervangen door lelies. Tenslotte heeft men op de keerzijde de letters $\alpha\lambda\mu\pi'$ vervangen door rozetten. Vermoedelijk is 4.4.b de laatste variant. Het keerzijde stempel van deze variant is door Cost Jordens beschreven. De oudste door hem beschreven stempels dateren van 1479.

3.6.b Kwart plak of duitmer, met lelies rondom wapen en $\alpha\lambda\mu\pi'$ en ringetjes in de kwartieren

schaal 200%

Vz. [.....]

Wapen van het Oversticht, omringd door drie lelies

Kz. [...-...-...]

Lang gevoet kruis met $\alpha\lambda\mu\pi'$ in de kwartieren en twee ringetjes, een bij de letter m en een bij de letter P

Ref. (1 ex.): DNB 1984-0479 (0,18 g – 10,5 mm, uitgebroken)

3.7 Achtste plak of brabantse, brabantser (1470)

schaal 200%

Eenzijdig, geen tekst, alleen het wapen van het Oversticht. De toeschrijving aan Kampen in het holpenningenoverzicht van *JMP* 2013 plaatst dit stukje bijna automatisch in deze groep als hekkensluis. Het type met het Overstichts wapen (en de vindplaats Kampen, vlakbij de Bovenkerk) sluit goed aan bij de kwart plak. Het jaar 1470 (*JMP* 2013) gaat uit van goudsmid Henric Janssz als maker. Er is een voorschrift van 25 mei 1470 voor brabanters of (verbasterd) braamsen van 0,18 g – met 0,0625 zilver.

Ref. (1 ex.): *JMP* 2013 K.01, DNB 1985-0211 (0,17 g – 12,03 mm, gevonden te Kampen)

3.8 Holpenning

schaal 200%

Eenzijdige holpenning met drie torens

Ref. (1 ex.): TMH TMK05242 0,078 g – 12,7 mm, onbeschreven in *JMP* 2013 (holpenningen)

Hooft van Iddekinge schrijft in 1870 dat dit de eerste (hol)penning was die aan Kampen kon worden toegeschreven.⁷⁵ Omdat ook Groningen en Deventer (en Nijmegen) eigen penningen hadden geslagen, leek het hem logisch dat de drie torens uit Kampen kwamen al ontbrak Zwolle nu nog in de rij. Ondanks de nodige scepsis is dit muntje uit oogpunt van volledigheid hier toegevoegd in deze catalogus.

4. De derde reeks stedelijke munten, 1475-1488

De Kamper stedelijke munten van 1475 tot 1488 die besproken worden in deze derde stedelijke muntreeks worden in denominatie voorafgegaan door de grote Kamper stedelijke denominaties die gezamenlijk met Deventer en Zwolle zijn geslagen: dubbele schillingen en schillingen (1479) en stichtse stuivers, halve stuivers en kwart stuivers (1488). Er is daarbij waar mogelijk gekozen voor niet eerder door J. Fortuyn Droogleever in de driesteden catalogus gepubliceerd materiaal.⁷⁶ De nummering daarin wordt aangehouden. De maten en gewichten van de ordonnanties van 1479 en 1488 zijn toegevoegd. Zwolle bezat in 1479 nog geen muntrecht.

⁷⁵ Hooft van Iddekinge, 1870.

⁷⁶ Fortuyn Droogleever, 1986.

JFD 2 Driesteden stuiver of dubbele schilling Kampen 1479

JFD 2 is door J. Fortuyn Droogleever in drie varianten beschreven waarvan 2a en 2c ook daadwerkelijk voorkomen. Variant 2b heeft omgewisselde teksten op Vz en Kz. Tussen 2a en 2c zijn geen verschillen beschreven of waarneembaar, zodat deze hier samen besproken worden.

2,81 g – 0,500 zilver (Ordonnantie 1479) – 27 mm

JFD 2a+c

Vz. *monē* - *hovt* - *αππ'*

Wapens van Deventer, Kampen en Groningen die een parelrand doorbreken, met Α in het hart

Kz. πηηθ - διι ι - αααα - λxxix

Wapen van Kampen op versierd lang kruis

Ref.: Levinson III-107b; Van der Chijs –; Centraal Museum Utrecht 19200 (foto CMU Maarten Brinkman); muntvondst Olst 1916 nr. 56

JFD 2b Driesteden stuiver of dubbele schilling Kampen 1479

Vz. πη' δι' - ιαααα - λxxix

Wapenschildjes Deventer, Kampen en Groningen die een parelrand doorbreken, met Α in het hart

Kz. monē - ππ ηθ - vt απ - ηπεν

Wapen van Kampen op versierd lang kruis

Ref. (0 ex., 27 mm): Stempel van Vz en afslag van Kz met verwisselde en op andere wijze afgebroken omschriften ten opzichte van JFD 2ac. Het onderstempel van de Vz bevindt zich in het Stedelijk Museum Kampen (SMK), de loden afslag van de Kz is een bodemvondst op muntenbodenvondsten.nl. JFD kende ook een dergelijke loden afslag. Van der Chijs IX-Kampen (en XII-71 Groningen) tekende deze munt ook, waarschijnlijk van de aanwezige stempels; Levinson III-107a

JFD 3bis Driesteden schilling of halve stuiver Kampen 1479

Vz. **monē - novā - αλπ'**

Wapens van Deventer, Kampen en Groningen die een parelrand doorbreken. In het centrum lijkt een **α** (?) te staan, in de drie velden een rozet

Kz. **πη δ - μαα - ααα - xxiix**

Wapen van Kampen op een versierd lang kruis

1,38 g – 0,500 zilver (ordonnantie 1479) – 22 mm

Ref. (2 ex., pas recent teruggevonden): Cost Jordens 3; Van der Chijs –; JFD – (wel de Deventer halve stuiver, JFD 3). Cost Jordens kende drie gebruikte stempels. Vondstemplaar omgeving Groningen (bodenvondstenwereld) 23 mm, foto: Collection of Robert Levinson, Los Angeles 22,5 mm 1,0 g

Variant:

Cost Jordens 3 en Cost Jordens 2 (21 mm)

Cost Jordens 3: Stempel van de bestaande munt; Cost Jordens 2: Stempelvariant met verwisselde omschriften

Ref.: Cost Jordens 2: **mon - α *no - αλπ - παη** alleen als stempel bekend

Cost Jordens kende 11 stempels, waarvan 2 gebruikt.

JFD 5 Driesteden stichtse stuiver Kampen 1488

Vz. monē - novt - ατμρ

Wapens van Deventer, Kampen en Zwolle die een parelrand doorbreken.
In het centrum staat een **α**, in de drie velden een punt

Kz. τηη - θ:δη - μ:αα - αα:88

Wapen van Kampen op een drielijinig versierd lang kruis

2,76 g – 0,500 zilver (Ordonnantie 1488) – 27 mm

Ref.: Van der Chijs ix-2; tinnen stempelafslag HMD 4404; DNB 1916-56; muntvondst Olst 1916 nr. 60; muntvondst Zelhense heide nr. 53; Coinarchives (1,67 g); Levinson III-181 R3
JFD publiceerde alleen een afbeelding van de Kz.

JFD 8 Driesteden halve stichtse stuiver of butken Kampen 1488

Vz. monē' - *nov* - *ατμρ

Wapens van Deventer, Kampen en Zwolle die een parelrand doorbreken.
In het centrum staat een **α**, in de drie velden een stip

Kz. τηη - θ:δη - μ:αα - αα:88

Wapen van Kampen op een drielijinig versierd lang kruis

Gem. 1,5 g – 0,333 zilver (Ordonnantie 1488) – ca 24 mm

Ref.: Van der Chijs x-5; DNB 1916-57 (1,49 g – 24 mm); NM 07264 (1,47 g – 24 mm); HMD 0431; NUMIS 1056254, 1111856, 1112048; Künker/de Wit 2007/1079 (1,881 g); muntvondst Zelhense heide, JMP 1894, p. 117, nr. 57 (6 ex.); muntvondst Olst 1916 nr. 63; Levinson III-182 R3; MPO 48/1910

JFD 11 Driesteden kwart stuiver of oirtken Kampen 1488

1,34 g – 0,250 zilver (ordonnantie 1488) 21 mm

Vz. ·mon· - ·nov· - ·ατ·p·

Wapens van Deventer, Kampen en Zwolle, die een parelrand doorbreken, met een rozet in het hart

Cost Jordens 14: twee stempels

Variant: JFD 11 beschrijft een **α** in het hart

Kz. πη - dñi - μαα - αα88

Wapen Kampen met drie torens, klein schuin Overstichts wapentje ervoor

Cost Jordens 15 (21 mm): 5 stempels waarvan 3 gebruikt.

Ref.: Cost Jordens 14 en 15 (Vz en Kz), muntvondst Zelhense heide, *JMP* 1894, p. 117, nr. 58 (3 ex.); Schulman 349/265 (rozet in het hart); Levinson III-183 R5

Opmerking: dit oirtken kan de opvolger zijn van het stedelijk oirtken cat. 4.1

Derde reeks munten, kleine denominaties (1475-1488)

Deze stedelijke muntreeks van kleine munten heeft bestaan vóór en gelijktijdig met de hierboven beschreven grote denominaties. De slag van die Driesteden munten startte in 1479 en werd aangepast in 1488. Van deze vierde serie en de volgende bestaan de door Cost Jordens in 1857 beschreven stempels in het SMK, aangegeven met de inventarisnummers (uit het artikel van Schilder⁷⁷) en b(oven) of o(nder)stempel. Ook de stedelijke munten van de 50 door Schilder beschreven typen zijn aangehaald.

cat. nr	muntnaam	Cost Jordens	Schilder	stempel inventarisnr. SMK
4.1.a	oirtken	22	42	b14839
4.1.b	oirtken			
4.2.a	plak 1475	20	37	o14833
4.2.b	plak 1485	—	—	—
4.2.c	plak 1486	13	8	b14753
4.2.d	plak 1488	19, 19a	9, 10, 30, 31	o14766/7, b14761, b14826
4.2.e	plak z.j.	—	35, 36	b14827, b14830

⁷⁷ Schilder, 1986.

4.3.a	½ plak 1479	7	16	b14803
4.3.b	½ plak 1479	4, 6	11, 13	b14798, b14801
4.3.c	½ plak 1479	5	–	b14800
4.3.d	½ plak 1480	–	17	b14811
4.3.e	½ plak 1485	9, 11	18	b14813, b14816
4.3.f	½ plak 1486	12		b14803
4.3.g	½ plak 1488	18, 16, 17	20, 21, 32, 33	o14806, o14807, b14745, b14742
4.4.a	¼ plak 1475	–	–	–
4.4.b	¼ plak z.j.	8	–	–
4.4.c	¼ plak 1486	10	19	b14818

Derde reeks, kenmerken

	Ø	gew	Vz	Vz	Kz	Kz
Oirtken						
z.j.	20	1,0	Stadswapen in veld	MONETA	Lang kruis, vierpas, CAMP	BEAT (I), SIT
1488 – Drie-steden	21	1,3	3 stadswapens, rozet in hart	MONETA	Lang kruis, stadswapen in hart	AN
Plak						
1475, 1485, 1486	19	0,6	Stadswapen in veld	MONETA	Lang kruis, wapen Ov (1485), stad in hart (1486), CAMP	AN
1488 en z.j. (= 1 ½ plak <1488)	20	0,7	Stadswapen	MONETA	Lang kruis, wapen Ov, CAMP	AN of SIT (z.j.)
Halve plak						
1479, 1485	15	0,4	Stadswapen	MONETA	Lang kruis, C of rozet in hart	AN
1480	15	0,4	wapen Ov	MONETA	Lang kruis, rozet in hart	AN
1488	16	0,5	wapen Ov	MONETA	Kort kruis	AN
1479 (kz CJ), 1486	16				Lang kruis, CAMP/rozetten (1479), C in hart (1486)	
1479					kort kruis, stippen	ANNO
1488					Lang kruis, wapen Ov in hart	AN(N)
Kwart plak						
1475, z.j.	14	0,3	wapen Ov	MONETA	Lang kruis (1475), rozetten (z.j.)	AN (1475), MO (z.j.)
kz CJ	14				Lang kruis, rozet in hart	A

4.1.a Kwart stuiver of oirtken (z.j., circa 1475)

Vz. **✠ monēt · novā · kampēnsis**

Wapen van Kampen in het veld

Kz. **ΒΕΤ - Ι * ΟΥΙ * Ε - ΚΑΙΤ - ΙΥΣΤΙ**

Vierpas met **Α** midden in het lang kruis met knookvormig uiteinde. De tekst van deze keerzijde komt ook voor bij de claaskens na 1500

Gem. 1,0 g – 20 mm

Ref. (4 ex.): Cost Jordens 22 (één gebruikt stempel); NUMIS 1052003, 1082491; MPO mei 2013 879 (= muntenbodemvondsten.nl); muntenbodemvondsten.nl (20 mm)

Opmerking: in 1488 sloeg Kampen (en Deventer en Zwolle) een driesteden oirtken (JFD 11, 10, 12). De 4.1.a munt oogt iets ouder in voorkomen door het ontbreken van het drielijinig kruis en is daarom circa 1475 gedateerd. De waarde was in 1479 anderhalve plak.

4.1.b Kwart stuiver of oirtken (z.j., circa 1480)

Vz. [.....]

Wapen van Kampen op drielijinig kruis

Kz. **SIT · R - OME · DNI - ΒΕΤ**

Wapen op een kruis, **ΑΤΜΡ** in de kwartieren

? g – 20 mm

Opmerking: de vz met het drielijinig kruis lijkt op deze vage foto op de Kz van het gedateerde driesteden-oirtken JFD 11 uit 1488 (Cost Jordens 15), de Kz lijkt op de plak 4.2.c Van der Chijs xv-16. De diameter en de benaming kwart stuiver in de veilingcatalogus maken het tot een oirtken. Het is dan een iets nieuwer type dan 4.1.a met het vierpas.

Ref. (1 ex.): veiling R. Schulman 294, feb 93 nr. 415 en later L. Schulman 20, apr 98 nr. 615. De huidige verblijfplaats is onbekend. De enig bekende afbeelding komt (via L. Schulman) uit de veilingcatalogus

4.2.a Plak 1475

Vz. ✠ **MONA • NOV • AMPANSI(S)**

Wapen van Kampen in het veld

Kz. **AN • DN - I • MAA - AAL - XXV**

Lang gevoet kruis met vijfpuntige ster in het hart; **AMP** in de kwartieren

Gem. 18 mm

Ref. (2 ex.): HMD M3014; part. coll.; Cost Jordens 20, 1 gebruikt stempel Vz

4.2.b Plak 1485

Vz. [...] **NA [...] N • AMPA[...]**

Wapen van Kampen

Kz. (van onderaan beginnend) **AN D - [... - ...] - XXXV**

Lang gevoet kruis met op het hart wapen van het Oversticht en in de kwartieren **AMP**

Ref. (1 ex.): van der Chijs xv-15 var; DNB 1988-0246 (0,33 g – uitgebroken 17,85 mm – gevonden te Wilsum aan de IJssel bij Kampen)

4.2.c Plak 1486

Vz. ✠ **MONATN • NOV • AMPAN**

Wapen van Kampen

Kz. **AN' • DN - I • MAA - AALX - XXVI**

Dubbellijnig versierd lang gevoet kruis met rozet of vijfpuntige ster in het hart; **AMP** in de kwartieren

Gem. 0,57 g – 19 mm

Ref. (8 ex.): DB 2012-5; Levinson III-154 R5-6; NNC NM-07662 (0,48 g – 18,44 mm, geslagen met Cost Jordens 13); DNB-08600 (0,55 g – 19,4 mm); HMD M0802, M0803; CMU; Westerhof & van der Dussen 1986, part. coll. (2 ×)

Cost Jordens 13 is een stempel dat 2 mm groter lijkt, maar verder sprekend lijkt op deze munt: 21 mm, 10 stempels, waarvan 9 gebruikt.

4.2.d Plak 1488

Vz. ✠ **MONET** • **NOV** • **AMPEN**

Wapen van Kampen

Kz. **ANNO** - **DOMINI** - **1488**

Lang gevoet kruis met wapentje van het Oversticht in het hart; **AMP** in de kwartieren. Interpunctie sterretjes of ringetjes

Gem. 0,7 g – 20 mm

Ref. (4 ex.): Van der Chijs xv-15; Cost Jordens 19 en 19a, 7 resp. 3 gebruikte stempels; DNB 1940-0040 (0,73 g – 20 mm); Levinson III-176 R5 (0,60 g), (0,53 g – 20 mm); NUMIS 1007254

4.2.e Plak z.j. (ca 1488)

Vz. **MONET** • **NOV** • **AMPENS**

Wapen van Kampen

Kz. **SIT** • **N** - **OM** • - **ONI** • - **BET** •

Lang gevoet kruis met wapentje van het Oversticht in het hart; **AMP** in de kwartieren

Interpunctie sterretjes (SMK 14827) of ringetjes (SMK 14830)

Gem. 0,7 g – 19 mm

Ref. (11 ex.): Van der Chijs xv-16; DNB NM-07674 (0,72 g – 18,64 mm); HMD M0806; SMZ inv nr 04863 (0,39 g – 18 mm), SMZ 04864 (0,53 g – uitgebroken (dit ex.) 20 mm); NUMIS 1006755, MPO 20/3933, mei 2014 1166; MPO/Heritage Auctions nov 2016 52/1901; munten-bodenvondsten.nl (3 ex., 0,72 g – 19 mm)

4.3.a Halve plak 1479

schaal 200%

Vz. **✠ MONET * NOV * - * CAMPEN**

Wapen van Kampen

Kz. **ΠΝ · D · Ν' · ΜΑ - ΑΑΑΛ - ΧΧΙΧ**

Dubbellijnig lang versierd en gevoet kruis met Α in centrum van kruis

Gem. 0,3 g – 15 mm

Ref. (3 ex.): Levinson; unpublished, R6 (0,32 g); DNB 1994-1023 = NUMIS 1003197 (0,33 g – 15,76 mm); NUMIS 1003196 (0,32 g)

Variant

Kz. **ΠΝ · D · ΜΑΑ - ΑΑΛ - ΧΧΙΧ**

Dubbellijnig lang versierd en gevoet kruis met rozet in het hart

Ref. (0 ex.): Cost Jordens 7 tinnen afslag HMD M4404. 14 mm, 3 gebruikte stempels

4.3.b Halve plak 1479

Kz. **ΠΗΗΘ - ΘΗΙ Μ - ΑΑΑΑ - ΛΧΧΙΧ**

Lang gevoet kruis met ΑΤΜΡ' in de kwartieren

Kz. **ΠΗΔ - ΜΑΑ - ΑΑΛ - ΧΧΙΧ**

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren!

17 resp 16 mm. Het tweede stempel (CJ6) is zeer uitzonderlijk door de vier rozetten.

Ref. (0 ex.): Cost Jordens 4. Twee gebruikte stempels, eenzijdige afslag in zacht metaal (Catawiki), en Cost Jordens 6, drie gebruikte stempels

4.3.c Halve plak (proefstempel?) 1479

Enkelzijdige recente afslag in zacht metaal van een bovenstempel, beschreven in Cost Jordens 5. Hij kende twee ongebruikte stempels en kon er geen andere stempels bij vinden. De stijl is zeer afwijkend met de vorm van het kruis en de vele stipjes. Is waarschijnlijk nooit geslagen. Heeft men in 1479 bij de start van de eerste driesteden alliantie wat experimenten uitgevoerd met de kruiszijde (4.3.a/b/c)?

Kz. $\pi\eta\eta\theta : \text{DNI} : \text{m} : \alpha\alpha\alpha\alpha : \text{LXXIX}$

Kort gevoet kruis met stip in elk kwartier

16 mm

Ref. (0 ex.): Cost Jordens 5; DNB 1987-0728; MPO 2013 lot 1335; Karel de Geus 40 lot 1263

4.3.d Halve plak 1480

schaal 200%

Vz. $\times \text{mona novt kampen}$

Wapen van het Oversticht

Kz. $\pi\eta \text{D} - \text{m}\alpha\alpha - \alpha\alpha\alpha - \text{xxx}$

Lang versierd en gevoet kruis met rozet in midden

Gem. 0,39 g – 14 mm

Ref. (3 ex.): Van der Chijs xv-14 p. 328 (0,35 g – 16 mm); Levinson III-118 R5; NNC NM-07661 (uitgebroken, 0,25 g – 14,01 mm); NMV 0602/2079; coll. R.A. Levinson (0,26 g)

Opmerking: Van der Chijs spreekt ook nog van een halve plak van 1481 met hetzelfde uiterlijk

4.3.e Halve plak 1485

schaal 200%

Vz. [.....]

Wapen van Kampen

Kz. **ΠΗ(Θ) Δ - Η(Ι) ΜΑ - ΑΑΑΛ - ΧΧΧΥ**

Dubbellijnig lang en versierd gevoet kruis met **Α** in het hart

Bekend: twee afwijkende stempels zonder **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren: stempel CJ9 met rozet, stempel CJ11 met een **Α** of in het hart van het kruis.

0,3 g – (uitgebroken) 15 mm

Ref. (1 ex.): Cost Jordens 9, 11. Twee resp. drie gebruikte stempels, 16 mm; Levinson III-146 R6; Veiling Coin Investment sept 1999, 506

4.3.f Halve plak 1486

schaal 200%

Vz. ?

Kz. **ΠΗ' Δ' - ΜΑΑ - ΑΑΛΧ - ΧΧVI**

Dubbellijnig lang en versierd gevoet kruis met **Α** in het hart

Ref.: Cost Jordens 12 (16 mm), een gebruikt stempel, mist **ΑΤΜΡ'** in de kwartieren en heeft een **Α** in het hart van het kruis, niet teruggevonden

4.3.g Halve plak 1488

schaal 200%

Vz. ✠ HONET ✠ NOVT ✠ ATMPEN

Wapen van het Oversticht

Kz. ✠ ANHO ✠ DOMI ✠ MCCCC ✠ 88

Kort gevoet kruis

0,45 g – 0,083 zilver (ordonnantie van 1488) – 15 mm

Ref. (4 ex.): Cost Jordens 18 kz (4 bovenstempels waarvan 3 gebruikt); NNC 1957-0292
Muntvondst Zuidlaren 1928 Van Gelder *JMP* 1980 p. 185 nr. 59 = Levinson NEW = DNB (15 mm – 0,41 g); HMD M0792, M0805

schaal 200%

- Varianten **Kz. ANH - O ✠ DN' - M ✠ CC - CC ✠ 88**
Lang gevoet kruis (Cost Jordens 16 en 17 – 15 mm)
- Variant (1 ex.): Levinson III-177 R6 (geen afb)
Vz. HONET NOVT ATMPEN
Wapen van het Oversticht
Kz. AN'D - MCC - CCC - XXXX (?)
Dik lang kruis

Opmerking: het muntje met het korte kruis vertoont een treffende gelijkenis met een onbeschreven halve plak (13 mm, massa onbekend) van Deventer uit 1495:

schaal 200%

Vz. **HONET * DE * DTVENT**

Wapen van het Oversticht

Kz. **KNNO * DNI * MCCCC * 95**

Kort gevoet kruis

Ref.: HMD0793 (bruikleen SMK); JFD –; Levinson –

4.4.a Kwart plak 1475

schaal 200%

Vz. **★ HON★ NOV★ OTMPEN**

Wapen van het Oversticht

Kz. **KN★ D - NI★ H - CCCC - LXXV**

Lang gevoet kruis

0,27 g – 15 mm

Ref. (1 ex.): MPO mei 2015 1377

4.4.b Kwart plak (1479?)

schaal 200%

Vz. *** mon novt [...]**

Wapen van het Oversticht, omringd door drie ringetjes

Kz. *** mo - net - kno - vt :**

Lang gevoet kruis met vier rozetten in de kwartieren

0,32 g – 14 mm

Ref. (1 ex.): DNB 1984-0623 (0,23 g – 13,98 mm) = NUMIS 1082654; Cost Jordens 8

Om een aantal redenen is deze munt hier geplaatst in plaats van in serie 3. CJ stempels zijn verder niet uit serie 3 bekend; de munt is dus van 1479 of later. De Kz heeft in uiterlijk (maar niet in tekst) veel gemeen met 4.3.b, CJ stempel 6 maar is veel kleiner.

4.4.c Kwart plak 1486

schaal 200%

Kz. $\pi m \alpha$ - $\alpha \alpha \alpha$ - lxx - xvi

14 mm

Ref. (o ex.): Cost Jordens 10 (drie gebruikte stempels)

De vorm van het kruis doet denken aan een plak, maar van 1486 (4.2.e) is stempel 13 aanwezig met 21 mm. Stempel 10 is met 14 mm duidelijk kleiner.

5. De vierde reeks stedelijke munten, 1511 – 1528

De grote stukken uit deze groep zijn beschreven door Van der Chijs; de kleine waarden komen grotendeels uit de grond. Een van de mogelijke kenmerken zijn nu Bijbels getinte spreuken. De letters **$\alpha \pi m \rho$** zijn verdwenen uit de vier kwartieren. Opvallend is de grote variatie in ontwerpen.

Vierde reeks, kenmerken van een aantal kleinere stukken

	Ø	gew	vz	vz	kz	kz
Oirtken 1511	21	0,7	Stadswapen in veld	MONETA	Lang kruis op vierpas, α in hart	BEAT
Plak 1521 z.j.,	19	0,6	Stadswapen	MONETA (z.j.), MONE (1521)	Lang kruis, wapen Ov in hart, lelies (z.j.), $\alpha \pi m \rho$ (1521)	AN (1521)
Plak 1525	19	0,6	Stadswapen in veld	MONE	Lang kruis, ster in hart	
¼ plak 1525	14	0,4	wapen Ov	MON'TA	Lang kruis	AN
¼ plak 1526	14	0,4	wapen Ov	MONETA (1526a) MON (1526b)	Lang kruis	AN NA (1526a) AN (1526b)

5.1 Grote reaal van Oostenrijk, 1495?

Vz. **✠ MONETA AVRE IMPERII CIVITATIS CAMPEN AD LEGEM**

Gekroond wapen met rijksadelaar met op de borst het Kamper wapen (in plaats van het gedeelde wapen van Oostenrijk/Bourgondië)

Kz. **✠ MAXIMILIANI DEI GRATIA ROMANO REGIS SEMPER AV**

De gekroonde Maximiliaan op een Gotische troon

Van der Chijs schat dat de Kamper munt wellicht rond 1540 is geslagen, al is Maximiliaan (1459-1519, getrouwd met Maria van Bourgondië, overleden 1482) hier nog Rooms koning (rex, 1486-1508) en geen keizer. Waarschijnlijk lijkt het dat dit voor 1528 is geweest en dus niet onder Karel V. Vanhoudt vermoedt dat het Kamper exemplaar geslagen is na 1487. Maar waarom herontwierp het onafhankelijke Kampen een munt uit de serie van Philips de Schone? In 1495 verheef keizer Maximiliaan Kampen tot Keizerlijke Vrije Rijksstad. Is de munt bij die (feestelijke) gelegenheid geslagen zoals Theo van Mierlo van SMK suggereert?

Ref. (1 ex.): Delmonte goud 1094 R4, cf Vanhoudt 83, cf Van Gelder & Hoc 64, Van der Chijs XIV-1, DNB NM-07690 (14,37 g – 38,56 mm)

5.2 Gelderse goudgulden z.j., circa 1524? - circa 1528?

Geslagen onder muntmeester Merten Nijecammer op naam van Karel V.

Vz. **MONETA AVREATA CAMPENSIS**

Johannes de Doper staande met het Lam Gods op een evangelieboek, aan zijn voeten het wapen van Kampen

Kz. ΚΑΤΟΛΥΣ·ΡΟΜΗΙΟ·ΙΜΠΕΡΑΤ

Driehoek in driepas met Rijksappel

Gem. 3,1 g – 23 mm (3,28 g – 0,583 goud volgens Deventer muntinstructie 1523)

Ref. (14 ex.): Van der Chijs XIV-2; Delmonte goud 1095 R3; DNB NM-07663 (2,62 g – 22,02 mm); HNM 04406, 04407, 04408 (3,19 g – 23,16 mm; 3,18 g – 22,23 mm; 3,14 g – 22,62 mm); DNB-08602 (2,92 g – 22,83 mm); TMH TMK 05824 (3,111 g – 24,8 mm); HMD M0775, NUMIS 1055172, 1056003, 1103050, 1103051; muntvondst Barneveld 1871-211; Schulman 1986; J. Elsen 115/1312 (3,25 g)

5.3 Zes stuiverstuk (snaphaan) z.j., 1524 of later - circa 1528

Vz. NO' - VIDI • IVSTVM • DERELI - CTVM

Ridder te paard; in de afsnede **CTAMP'**

Kz. ΜΟΝΕΤΑ - ΝΟΥΤ• - ΑΤΜΡΕ - ΗΣΙΣ

Wapen van Kampen op versierd lang kruis met Kamper wapentje in de uiteinden

Z.j., circa 1524. 7,8 g – 36 mm (7,81 g – 0,667 zilver volgens Deventer muntinstructie 1523)

Gem. 7,6 g – 36 mm

Ref. (2 ex.): Van der Chijs XVI-23; Delmonte 699 R3; Verkade 165.1; DNB-08601 (7,53 g – 35,5 mm); NM 07680 (foto, 7,8 g – 37 mm)

Geslagen naar voorbeeld van Deventer 1523 (JFD 58, Van der Chijs XIII-35) waar een dubbele adelaar de ruiter vervangt. Deze Deventer snaphaan was weer gebaseerd op die van Nijmegen zoals in de inleiding is beschreven.

5.4.a Dubbele stuiver of dubbel claasken 1511 - circa 1515

Vz. SAN(C)T * NIC - OLAVS * AP(I)*1511

Staande Heilige Nicolaas met staf en zegenende hand. Mantelsluitende broche met een of vier delen

Kz. BET - T(I) * QI-FACI(VT) - IVST

Lang versierd kruis met in het hart het wapen van Kampen

Gem. 2,4 g – 30 mm Deventer muntinstructie 1509: 3,089 g – 0,372 zilver

Ref. (19 ex.): Van der Chijs xv-17. Cost Jordens kende vier gebruikte stempels van de Kz. HMD m0807; NNC 1916-0059 (2,7 g – 29,91 mm), uit muntvondst Olst 1916 p. 139 nr. 77 (*JMP* 1916 p. 126-156, A.O. van Kerkwijk nr. 77) 14 (!) ex. = NUMIS 1056351, NUMIS 1056599; Künker Collectie de Wit 2007/1086 (ex Henzen 1999 2,760 g); part. coll.

5.4.b Dubbele stuiver of dubbel claasken 1525 - circa 1528

Vz. MONE * HOV - K - ATHENSIS

Staande Heilige Nicolaas met staf en zegenende hand. Aan de rechtervoet het wapentje van het Oversticht

Kz. KHN' - DRI' M - ACC - AXXV

Lang versierd kruis uitlopend in vier wapentjes van Kampen, met in het hart het wapentje van Kampen

Gem. 2,6 g – 30 mm (2,98 g – 0,333 zilver volgens Deventer muntinstructie 1523)

Ref. (9 ex.): Van der Chijs xvi-21 en 22 met kleine verschillen in tekstafbreking; DNB NM-07678, NM 07679 (2,58 g – 29,5 mm en 2,51 g – 28,88 mm), DNB-08603 (3 g – 28,4 mm); HMD m0810, m0811 (xvi-21); NUMIS 1038269, 1112629; muntenbodemvondsten 2,3 g – 29 mm; part. coll. 2,2 g – 29 mm

5.5.a Stuiver of claasken z.j. - circa 1528

Vz. **ΣΑΝΚΤΥΣ * - * ΝΙΚΟΛΑΥΣ * Ε**

Staande Heilige Nicolaas met staf en zegenende hand

Kz. **✠ ΒΕΛΤΙ * QVI * ΡΑΔΙΥΤ * ΙΥΣΤΙCΙ(Π)**

Wapen van Kampen; erboven *** ΑΛΗ ***

Gem. 2,2 g – 26 mm

Ref. (3 ex.): Van der Chijs xv-11 (2,05 g – 27 mm); NUMIS 1056403 = NM 07671 (2,2 g – 25,73 mm) muntvondst Olst p. 139 nr. 78 *JMP* 1916 p. 139; Cost Jordens twee stempels van de Kz., één met IVSTICI i.p.v. IVSTICIA

5.5.b Stuiver of claasken 1511 - circa 1515

Vz. **ΣΑΝΚΤΥ - ΝΙΚΟΛΑΥΣ * Ε**

Staande Heilige Nicolaas met staf en zegenende hand

Kz. **ΜΟΝΕ - ΡΟΥΤ - ΑΛΗΡ - ΕΝ 1511**

Lang kruis met knookvormig uiteinde met daarin het wapen van Kampen

Gem. 1,7 g – 26 mm (Deventer muntinstructie 1509 2,28 g – 0,250 zilver)

Ref. (6 ex.): Van der Chijs xvi-18; DNB 1916-0060 (1,75 g – 26,12 mm) uit muntvondst Olst 1916 *JMP* 1916 p. 139. Cost Jordens kende één gebruikte stempel van de Kz. HMD M0808; NUMIS 1051629, 1055900, 1056350, 1056600

5.5.c Stuiver 1524 - circa 1528

Vz. ✠ MONETK * NOVIT * CAMPENSIS

Wapen van Kampen; erboven * **CTP** *

Kz. KHN' * D - N * M * A - AAAA - XXIII

Wapen van het Oversticht in lang versierd kruis uitlopend in vier wapen-tjes van Kampen

(2,15 g – 0,229) Deventer muntinstructie 2 g – 27 mm

Ref. (1 ex.): Van der Chijs XVI-19; NNC NM-07676 (1,98 g – 25,62 mm)

5.6 Halve stuiver 1524 - circa 1528

Vz. ✠ MONETK * NOVIT * CAMPENSIS

Wapen Kampen; erboven * **A** *

Kz. KHN' * D - N * M * A - AAAAX - XIII

Wapen van het Oversticht in lang versierd kruis, uitlopend in vier wapen-tjes van Kampen

Gem. 1,3 g – 24 mm Deventer muntinstructie 1523 1,50 g – 0,160 zilver

Ref. (8 ex.): Van der Chijs XVI-20; NNC NM-07677 (1,25 g – 22,64 mm); HMD M0809, munt-enbodenvondsten (0,8 g en 0,87 g – uitgebroken, 23 en 20 mm); part. coll. 4 ex

5.7 Halve schelling z.j. (na 1524 - circa 1528)

Vz. [.]KHN[.] - [...]LTVS * AP

Heilige Nicolaas ten halven lijve met staf en zegenende hand

Kz. HON - NOV * - CTH - PEN'

Lang versierd en gelelied kruis met daarin het wapen van Kampen

Gem. 1 g – 22 mm, geslagen naar Hamburgs voorbeeld

Ref.: (2 ex.): NNC 1978-0097 (0,798 g – uitgebroken 22,2 mm), gevonden te Kampen; HNM 04521 (proefslag eenzijdig in tin); muntvondst Kampen 2010 (1,2 g – 23 mm)

5.8 Kwart stuiver of oirtken 1511 - circa 1515

Vz. ✠ **HON**[....]**Π** **Α****Τ****Η****Ρ****Α****Ν** 1511

Wapen van Kampen in het veld

Kz. [**Β****Ε****Τ** - **Q****I** * **Η**]**Π** - **Α****I**Τ [***I** - **V****S****T****V**]**I**

Wapen van het Oversticht in lang geelied kruis in vierpas met **Α** in het midden

Ref. (1 ex.): 1988-0247 (0,65 g – 21,05 mm); Schilder 40.

Variant: lang kruis met knookvormig uiteinde: Schilder 41, Cost Jordens 21 (21,5 mm). Vergelijk oirtken 4.1.a, Cost Jordens 22, Schilder 42

5.9.a Plak z.j., circa 1511 - circa 1528

Vz. ✠ **MONET**[..] * [...]**Π** * **Α****Τ****Η****Ρ****Α****Ν****S**

Wapen van Kampen

Kz. [...]- **T****V****S** - **Η****I****Α** - **Ο****Ι****S**

Drielijsig lang geelied kruis met het wapen van het Oversticht in het midden en lelies in de kwartieren

Ref.: 1 exemplaar NNC 1971-0414 = NUMIS 1120977 (0,53 g – uitgebroken, 19,89 mm)

5.9.b Plak 1521 - circa 1528

Vz. ✠ **MONÆ * NOVIT * CAMPENSIS**

Wapen van Kampen

Kz. **AN D - NI M - AAAA - XXXI**

Lang gevoet kruis met wapen van het Oversticht in het hart en **CAMP'** in de kwartieren

Ref. (1 ex.): DNB MU 0484 (0,59 g – uitgebroken, 17,96 mm); NUMIS 1028812 kwart stuiver (?) van Kampen uit 1521 (zelfde ex.)

5.9.c Plak 1525 - circa 1528

Vz. ✠ **MONÆ * NOVIT * CAMPENSIS**

Wapen van Kampen in het veld

Kz. **AN * DN - I * MA - AAAA - XXV**

Dubbellijnig lang versierd en gevoet kruis met ster in centrum van kruis en **CAMP'** in de kwartieren

Ref. (4 ex.): NUMIS 1004268 (0,39 g), 1027679; Schilder p. 284 (19 mm); part. coll. Kampen, muntenbodenvondsten (foto)

5.10.a Kwart plak of duitmer 1525 - circa 1528

schaal 200%

Vz. ✠ **MON'IT * NO[...]AMPEN**

Wapen van het Oversticht

Kz. **AN[...] - DNI * M - AAAA - XXXV**

Lang gevoet kruis

Ref. (1 ex.): MPO 50/1805 (0,48 g – 15 mm)

5.10.b Kwart plak of duitmer type a, 1526 - circa 1528

schaal 200%

Vz. ✠ **MONETA NOVITATAMPN** of ✠ **MON** ✠ **(N)OVITATAMP(ET)**

Wapen van het Oversticht

Kz. **AN - RA - DRI - 1526** of **AN - RO - DO - 1526**

Lang gevoet kruis

Gem. 0,3 g – 15 mm. Toelichting: de denominatie is met name op het gewicht gebaseerd.

Ref. (17 ex.): HMD 4 ex.: MO933, MO934, MO935, MO936; Middelburg (NUMIS 1019905, 1019906, 0,25 en 0,23 g); NUMIS 1007238 (0,39 g), 1025470, 1034933, www.vondsten.nl; veiling Künker coll. de Wit 2007/1087 (Bennekom 1991 0,399 g); Henzen lijst 155 nr. 885; MPO 2014-1165; muntenbodenvondsten (0,3 g – 15,5 mm); part. coll. (3 ex., 0,33 g – 14 mm)

Opmerking: Maat, gewicht en uiterlijk lijken op de kwart plakken van 60 (cat. 3.6.a en b) en 50 jaar eerder (cat. 4.4.a), maar het jaartal is onmiskenbaar.

5.10.c Kwart plak of duitmer type b, 1526 - circa 1528

schaal 200%

Vz. ✠ **MON** ✠ **(N)OVITATAMP**

Wapen van het Oversticht

Kz. **AN - DO - 15 - 26**

Lang gevoet kruis

Gem. 0,3 g – 14 mm

Ref.: (4 ex.): NNC 1988-0215 (0,33 g – 15,83 mm); muntenbodenvondsten (15 mm), Part. coll. (0,33 g – 14 mm, Veere); bodenvondstenwereld

5.11.a Holpenning, circa 1511 - circa 1528

Eenzijdig: Kruis, gelegen op een letter **A**. Om de **A** lopen drie cirkels

Ref.: *JMP* 2013 K.02, 0,40 g – 17 mm, gevonden te Zwolle; zie ook 5.10.b

5.11b Holpenning, Brabantsche of duitmer, circa 1511 - circa 1528

Eenzijdig: Letter **A** gelegen op een kruisvorm met bol in het midden en een kleinere op iedere arm. De open kant van de **A** is nu groter dan bij 5.11.a en om de **A** lopen nu twee cirkels

Ref.: *JMP* 2013 K.03, 0,50 g – 15 mm, gevonden te Kampen bij de Overkerk; a + b samen (10 ex.): NUMIS = DNB (5 ex. 1052194 = 2009-1345 0,331 g, 1052196 = 2009-1346 0,359 g, 1082482 = 2009-1347 0,372 g, 1112599 = 2009-1348 0,433 g, 1113483 = 2009-1349); muntenbodenvondsten; part. coll. (4 ex.)

6. De landsheerlijke Overijsselse munten onder Karel V 1529 - 1535

6.1 Halve gouden reaal

Vz. KARO - D:G:RO[M] - IMP:Z HISP[A]:REX

Gekroond wapenschild met de dubbele rijksadelaar, rustend op een gebloemd kruis van drie armen welke de parelrand doorbreken

Kz. ✠ DA:MICHI:VIRTUTE[M]:CONTRA:HOSTES:TVOS

Gekroond wapenschild in zestien velden

3,5 g – 0,750 goud (waarde 30 stuivers) – 27 mm – 2.057 ex. (1529-1535)

Ref. (4 ex.): Van Gelder & Hoc 184-9; Vanhoudt 221·KA R4; Delmonte goud 1033 R4; muntvondst Barneveld 1871 *RBN* 1872 p. 389 nr. 129, 2 ex.,⁷⁸ *JMP* 1914 p. 146 (fig.), van Kuyk 1; NUMIS 1055276 (= KPK/DNB NM-06902, 3,5 g – 25 mm); HMD M0095

6.2 Gouden carolusgulden

Vz. ✠ KAROLVS·D·G·ROM·IMP·Z·HISPAN·REX

Keizer Karel ten halven lijve met een zwaard en een rijksappel

Kz. ☙ DA·MICHI·VIRTVT·CONTRA·HOST·TVOS

Wapenschild in zestien velden op een dubbele adelaar

2,91 g – 0,583 goud (waarde 20 stuivers) – 23 mm – 15.340 ex. (1529-1535)

Ref. (6 ex.): Van Gelder & Hoc 185-9; Vanhoudt 222·KA R4; Delmonte goud 1034 R4; *JMP* 1914 p. 147; van Kuyk 2; NUMIS 1046131 (= NM 06903, 2,9 g – 22 mm), 1054843, 1055811, 1100593; Oudheidkamer Twente M1166; part. coll.

6.3 Zilveren reaal

Vz. KAROLVS·D·G·ROM·IMP·HISPA·REX

Gekroond keizerlijk wapenschild

Kz. ✠ DA·MICI – VIRTVT[E] – CONTR[A]·HO-STS·TVOS

Gekroond wapenschild in zestien velden op lang gebloemd en gevoet kruis

3,06 g – 0,934 zilver (waarde 3 stuivers) – 28 mm – 14.762 ex.; alleen gemunt van 1529 tot 1531

Ref. (3 ex.): Van Gelder & Hoc 190-9; *RBN* 1927 p. 151 (muntvondst Dendermonde, abusievelijk toegeschreven aan Gelderland op grond van de gekruiste C/G, daarna naar KPK 1929-055); niet in Schulman 1914; van Kuyk 3 (dubbele carolus); Vanhoudt 227·KA R3

⁷⁸ Meijer, 1872.

6.4 Halve zilveren reaal

Vz. KAROLV - D*G*ROM - IMP*Z*HI-SPA*REX

Gekroond keizerlijk wapenschild op lang gevoet kruis

Kz. ☒ DA MICHI*VIRTUTE*CONTRA*HOSTES*TVOS

Gekroond wapenschild in zestien velden

3,12 g – 0,458 zilver (waarde 1,5 stuiver) – 27 mm – 62.786 ex. Alleen gemunt van 1529 tot 1531

Ref. (zeldzaam): Van Gelder & Hoc 191-9; *JMP* 1914 p. 149; van Kuyk 4; DNB-08163; Vanhoudt 228·KA R2; *RBN* 1927 p. 151 (daar aan Gelderland toegeschreven door de versierde C die als G werd aangezien); MPO 38/1273; NUMIS 1055505 (Elfbergen)

6.5 Stuiver

Vz. DA*MICHI*VIRTUTE*CONTRA*HOSTES*TVOS

Gekroond wapenschild in zestien velden tussen twee stokkenkruisen (X)

Kz. ☒ KAROL - D G RO-M Z H-IS REX

Gekroond wapenschildje in lang gevoet kruis met quadrilobe

3,06 g – 0,309 zilver – 818.005 ex.

Ref. (vrij zeldzaam): Van Gelder & Hoc 192-9; *JMP* 1914 p. 149; van Kuyk 5; Vanhoudt 229·KA R1; Van der Chijs Gelderland XII-8; TMH TMK06614 (2,802 g – 26,9 mm); HMD1091, 3008 en 3009; Schulman 337/276; MPO 38/1272. In NUMIS komen 19 van deze stuivers voor

6.6 Kwart groot (= 6 duitkens)

Vz. **KAROLVS+ROM+IMPER**

Gekroond wapen

Kz. **✠ DA+MICHI+VIRTVTE ... O+TV ...**

Kort gevoet versierd kruis met muntteken in centrum

0,78 g – 0,142 zilver – 18 mm – 27.963 ex.

Ref. (1 ex.): Van Gelder & Hoc 194-9 (1529-1531) niet teruggevonden; Vanhoudt 231·KA R4 (part. coll.)

6.7 Hollandse penning (= 3 duitkens)

Vz. Gekroond keizerlijk wapen met dubbele adelaar **KAROLVS·D·G·ROM ·REX**

Kz. Kort versierd kruis met muntteken in centrum **DA·MICI·VIRTVTEM· CON | ✠**

0,57 g – 0,08 zilver – 16 mm – 226.395 ex. (!)

Ref. (1 ex.): Van Gelder & Hoc 195-9; Vanhoudt 236·KA R4 (part. coll.)

Van Gelder & Hoc beschrijft 195-9 als een “denier de Hollande” met de vermelding dat deze niet is teruggevonden

6.8 Utrechts duitken

Vz. Gekroonde initiaal **K**

Kz. Lang gevoet kruis met **K – V – R – I** (Karolus V Rex Imperator) in de kwartieren

Vanhoudt (240·AN en KA) en van Gelder & Hoc (200-1 en 200-17) kennen twee Utrechtse mijten: de ene geslagen in Antwerpen voor Utrecht (1537-1539) en de andere geslagen in Kampen als Overijsselse munt onder Karel V (1532-1535). Pietersen⁷⁹ kende de munt nog niet in werkelijkheid, maar beschreef wel het verhaal erbij: “*In een ordonnantie van 14 november 1532 beveelt de keizer [Karel V, WN] dat men [in Utrecht, WN] witte in plaats van zwarte penningen zal uitgeven en ontvangen, geheten Utrechtse duitkens van onze slag ten prijze van een Vlaamse milt per stuk, te weten van 48 duitkens voor een stuiver. En op het jaar 1538 wordt in de stadsrekeningen medegedeeld dat Cornelisz Aertsz naar de muntmeester van Antwerpen is geweest om bij hem de doytgens af te halen, die hem van stadswegen bevolen waren te doen munten. [...] Uit een rekening van de Antwerpse muntmeester van 1537/39 kan vervolgens worden opgemaakt dat daar inderdaad mijten van Utrecht zijn geslagen.*” Van Gelder & Hoc kenden al slagaantallen maar nog geen echte munten: 408.773 ex. van Kampen en 311.275 van Antwerpen.

⁷⁹ Pietersen, 1978.

Het Utrechts duitken komt voor met een zwierige K met stippen en met een meer gestyleerde K met (Andreas?)kruisjes. De eerste foto (part. coll. 0,31 g) toont op de Vz de zwierige K. Ook Van der Chijs (B&L) xxxvi-1 toont de versierde K (zonder toeschrijving). Vanhoudt 240.AN toont ook een versierde K. Opvallend is ook een aantal stipjes op de munten. De tweede foto (Bodemvondstenwereld 0,535 g) laat een meer gestyleerde K zien.

Hoe het Kamper Utrechts duitken er uit ziet en of er eveneens een relatie met Antwerpen bestaat is tot op heden onbekend. Het zou voor de hand liggen dat er een merkteken van Kampen (K = gekruiste C?) op zou staan. Mogen we de strakke K en de (Andreas?)kruisjes als de Kamper versie zien en/of werden zowel de Kamper als de Antwerpse duitkens/mijten voor rekening van het bisdom Utrecht geslagen en na productie daarheen vervoerd voor gebruik?

0,41 g – 0,03 zilver – 17 mm – 1532-1535: 413.575 ex. (!)

Ref. (0 ex.): Van Gelder & Hoc 200-17⁸⁰ (1532-1535); Vanhoudt 240·KA, niet teruggevonden

⁸⁰ Van Gelder & Hoc bedoelde 200-9, onder Karel V is Overijssel 9, pas onder Philips II 17.

Overzicht van geraadpleegde collecties en gebruikte afkortingen

Het is opvallend hoe gering het teruggevonden corpus eigenlijk is, in totaal ruim 360 ex., verdeeld over 69 typen. Daarnaast kunnen natuurlijk nog munten aanwezig zijn in grote buitenlandse collecties, bijvoorbeeld in Scandinavië en Sint-Petersburg. In het Koninklijk Muntkabinet te Stockholm, in het Münzkabinett van het Westfälisches Landesmuseum te Münster en in het Bode Museum te Berlijn (met een indrukwekkende digitale ontsluiting van de 500.000 items) zijn echter geen Kamper munten aanwezig uit deze periode en van de Hermitage in Sint-Petersburg is geen antwoord op onze vraag ontvangen. Als we net als de Bruyn⁸¹ met zijn florijnen, aannemen dat de helft van de munten voor deze beschrijving is opgespoord zouden er nog circa 700 ex. over zijn. Maar denkelijk is wel met deze catalogus het raamwerk nu goed opgezet, waarbinnen alle toekomstige stukken een plek kunnen vinden. De stukken in de geraadpleegde collecties zijn als volgt verdeeld:

- De Nederlandsche Bank (DNB) beheert naast haar eigen collectie ook de collecties van het Geldmuseum en haar voorgangers: het Muntmuseum in Utrecht en Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet in Leiden nu die gesloten zijn. Tezamen heet dit de Nationale Numismatische Collectie, NNC. Een klein deel ervan is inmiddels via de DNB-website ontsloten. Circa 70 munten vallen binnen deze catalogus. Scans en metadata zijn ter beschikking gesteld. Ook het merendeel van de 215 Kamper muntstempels van het SMK bevinden zich al jaren bij DNB (voor restauratie)
- Het Numismatisch Informatiesysteem NUMIS, de digitale vondstmuntendatabase, is weer te vinden via de site van DNB op <http://www.dnb.nl/over-dnb/nationale-numismatische-collectie/numis/index.jsp>. Hier van is een uitdraai bestudeerd van de 2.613 Kamper munten voor 1650, gesorteerd op slagjaartal, 60 munten met foto. Daarvan vielen 20 stuks binnen het raamwerk van deze catalogus. Ook de circa 75 op basis van de metadata toe te schrijven vondsten zijn bij de referenties opgenomen met hun NUMIS-nummer. Een aantal NUMIS stukjes heeft ook een DNB-nummer en is dus na de vondst in de DNB-collectie terecht gekomen. Beide nummers zijn in de catalogus terug te vinden.
- Historisch museum Deventer (HMD) bezit een uitgebreide verzameling Overijsselse munten inclusief de drie Hanzesteden. De collectie is te raadplegen via <http://www.collectiedeventermusea.nl/>. Circa 30 munten zijn hieraan ontleend. De enige afbeelding van cat. 1.5 is van HMD afkomstig.
- Stedelijk museum Kampen (SMK): vijf ex. en een aantal muntstempels (en bruiklenen uit HMD en DNB) waarvan het leeuwendeel in de vaste opstelling

⁸¹ De Bruyn, 1990.

- Stedelijk museum Zwolle (SMZ): zes munten
- Centraal Museum Utrecht (CMU): Het Centraal museum bevat een indrukwekkende collectie Bisschopsmunten, waaronder een aantal van Arnold van Hoorne. Binnen deze catalogus vielen behalve de plak cat. 1.4 ook cat. 1.6, een uniek stuk, en een prachtig exemplaar van de Kamper driestedenstuiver JFD 2c (beide foto's met toestemming van CMU).
- Teylers Museum Haarlem (TMH), via de conservator numismatische collectie (die ook de NUMIS gegevens ter beschikking stelde): Cat. 3.9 (holpenning, unicum), een mooie foto van de Overijsselse stuiver van Karel V cat. 6.5 en de gouden carolusgulden cat. 5.2, eenvoudig via de website te vinden.
- Diverse losse (vondst)munten van particulieren, deels gepubliceerd in *De Beeldenaar*. Ook diverse veilingcatalogi en webwinkels zijn nageplozen, bijvoorbeeld http://mpo.nl/nl/veilingen/voorgaande_veilingen en <http://www.schulman.nl/auction.php>. Digitaal zijn van belang de overkoepelende sites: www.sixbid.com, www.numisbids.com, www.coinarchives.com en andere. www.catawiki.nl leverde een tinnen afslag. Dan zijn er nog de vele websites (vaak met een forum) van detectorzoekers. Te noemen zijn: www.vondsten.nl, www.munt-enbodenvondsten.nl, www.bodenvondstenwereld.nl, maar er zijn veel meer. De oogst daar was circa 60 munten.

Dank past aan een grote schare collectiebeheerders, meedenkers, meelezers, detectorzoekers en mensen die verwezen naar materiaal of foto's ter beschikking stelden en adviezen gaven voor de inhoud. In alfabetische volgorde zijn dit: Jos Benders, Maarten Brinkman, Ben Heldoorn, Arie van Herwijnen, Erik van der Kam, Peter van de Koppel, Bob Levinson (one of the most helpful supporters), Theo van Mierlo, Shannon van Muijden, Otto Ottens, Jan Pelsdonk (die een aantal malen de tekst grondig doornam), John ten Pierick, Kees Schilder, Hugo Vanhoudt, Johan Vermeulen, Jan van der Wis.

De met afkortingen vermelde collecties zijn hierboven vermeld. Verdere afkortingen:

- cat. = (deze) catalogus
- cf = confer = vergelijk
- ex. = exempla(a)r(en)
- Kz = keerzijde
- p. = pagina
- part. coll. = particuliere collectie
- Ref. = referentie, een overzicht van plaatsen waar de munt is te vinden of staat beschreven
- Vz = voorzijde

Waar bekend is het zilveragehalte vermeld als fractie van 1 met de toevoeging zilver, bijvoorbeeld 0,500 zilver betekent 500‰ zilver.

Cat	Aantal	opmerking
Serie 1	80	
Serie 2	35	
Serie 3	82	
Serie 4	45	exclusief driesteden munten
Serie 5	104	
Serie 6	16	exclusief stuiver/patard en halve zilveren reaal
Totaal	362	exclusief Cost Jordens muntstempels en eenzijdige afslagen

In detail:

Tabel 12. Stedelijke Munt Kampen: in deze catalogus beschreven aantallen

Cat	aantal	Cat	aantal	Cat	aantal	Cat	aantal	Cat	aantal	Cat	aantal
1.1	50	2.4.b	6	3.7	1	4.3.d	3	5.5.a	3	5.11. a+b	10
1.2	5	3.1.a	6	3.8	1	4.3.e	1	5.5.b	6	6.1	4
1.3	1	3.1.b	28	4.1.a	4	4.3.f	0	5.5.c	1	6.2	6
1.4	20	3.1.c	12	4.1.b	1	4.3.g	4	5.7	2	6.3	3
1.5	3	3.2	12	4.2.a	2	4.4.a	1	5.6	8	6.4	zeer veel
1.6	1	3.3	1	4.2.b	1	4.4.b	2	5.8	1	6.5	veel
2.1.a	6	3.4.a	4	4.2.c	8	4.4.c	0	5.9.a	1	6.6	1
2.1.b	2	3.4.b	1	4.2.d	4	5.1	1	5.9.b	1	6.7	1
2.2	4	3.5.a	9	4.2.e	11	5.2	14	5.9.c	4	6.8	1?
2.3.a	3	3.5.b	5	4.3.a	3	5.3	2	5.10.a	1		
2.3.b	13	3.6.a	1	4.3.b	0	5.4.a	19	5.10.b	17		
2.4.a	1	3.6.b	1	4.3.c	0	5.4.b	9	5.10.c	4		

De verdeling over de typen is zeer ongelijk. De helft van de munten van het corpus is verdeeld over slechts negen typen; de andere helft vormt de 60 overige verschillende typen. Als het corpus toeneemt zal dus zeker ook het aantal typen nog verder toenemen.

Bijlage: Overzicht van de door Cost Jordens in 1857 gepubliceerde muntstempels en concordantielijst

CJ = Cost Jordens-nummer
 VdCh = Van der Chijs-nummer
 cat. = catalogusnummer
 Sch = Schilder-nummer
 3st/Ka = drie steden/Kampen
 SMK = Stedelijk Museum Kampen, b(oven-) of o(nderstempel)

	CJ	VdCh	cat	hoort bij	Stempels aanw gebr	jaar	Ø mm	Sch	Naam in cat.	3st/ Ka	SMK	
{	afw		JFD2a	1	1	1	1479	28	dubbele schilling of stuiver	3st		
	1		JFD2a	afw	12	3	1479	28	3	dubbele schilling of stuiver	3st	b14782
{	afw	ix Kam- pen, 276	JFD2b	afw	1	1	1479	28	1	dubbele schilling of stuiver	3st	o14822
	afw		JFD2b	1a	11	3	1479	28	2	dubbele schilling of stuiver	3st	b14771
{	2		JFD3 ^{his}	?	11	2	1479	21	4	schilling of butken	3st	b14784
	3		JFD3 ^{his}	?	3	3	1479	22	5, 6, 7	schilling of butken	3st	b14785/ 794/797
	4		4.3.b	?	2	2	1479	17	11	halve plak	Ka	b14798
	5		4.3.c	?	2	0	1479	16	12	proefstempel	Ka	b14800
	6		4.3.b	?	3	3	1479	16	13	halve plak	Ka	b14801
	7		4.3.a		3	3	1479	14	16	halve plak	Ka	b14803
	8		4.4.b	?	2	2	z.j.	14	22	kwart plak	Ka	b14809
	afw	xv-14	4.3.d		3	3	1480	14	17	halve plak	Ka	b14811
	9		4.3.e		2	2	1485	14	18	halve plak	Ka	b14816
	10		4.4.c		3	3	1486	14	19	kwart plak	Ka	b14818
	11		4.3.e	?	3	3	1485	16	14	halve plak	Ka	b14813
	12		4.3.f	?	1	1	1486	16	15	halve plak	Ka	b14821
	13		4.2.c	19	10	9	1486	21	8	plak	Ka	b14753
	afw		JFD8		15	11	1488	24	25, 26	schilling of butken	3st	b14720, 14723
	afw	IX-2	JFD5		10	8	1488	27	23	stichtse stuiver	3st	b 14735
	afw		JFD5		2	0	1488	27	24	stichtse stuiver	3st	b14729
{	14		JFD11	15	2	?	1488	21	27	oirtken	3st	o14769
	15		JFD11	14	5	3	1488	21	28, 29	oirtken	3st	b14760/ 57
	–	vz	4.3.g		1			14	21	halve plak	Ka	o14807
	16	kz	4.3.g		2	2	1488	18	32	halve plak	Ka	b14745
	17	kz	4.3.g		2	2	1488	16	33	halve plak	Ka	b14742
	18	kz	4.3.g		4	3	1488	15	34	halve plak	Ka	b14730
{	19	xv-15 vz	4.2.d		7	7	1488	20	9, 10	plak	Ka	o14766/7
	19a	xv-15 kz	4.2.d		3	3	1488	20	30, 31	plak	Ka	b14761, b14826

In Kampen geslagen munten tot 1576

20		4.2.a		1	1	1475	18	37	plak	Ka	o14833
-	xv-16 kz	4.2.e		6	6		19	35, 36	plak	Ka	b14827, b14830
21		5.8		1	1	1511	21,5	40, 41	oirtken	Ka	b14837/8
22		4.1.a		1	1		18,5	42	oirtken	Ka	b14839
afw	xv-17 kz	5.4.a		4	4	1511	30	43	dubbel claasken	Ka	b14841
afw	xv-11	5.5.a		2	2		27	38, 39	claasken	Ka	b14823, 14834
afw	xvi-18 kz	5.5.b		1	1	1511	26	44	claasken	Ka	b14844
afw	x-15	JFD 18a		1	1	1534	27,5	45	dubbele gosseler	3st	b14845
afw	x-16	JFD 18d		1	1	1534	27,5	46	dubbele gosseler	3st	b14847
23		JFD 18e		1	1	1534	27	47	dubbele gosseler	3st	b14848
24		JFD 18f		1	0	1534	27	48	dubbele gosseler	3st	b14850
25		JFD 20 ^{bis}		2	0	1534	24,5	49	gosseler	3st	b14852
26				1	0		25	50	?? stuiver?	Ka	b14853
afw		—		4	4	z.j.			arendschelling Matthias I	Ka	
27		—		9	9	z.j.	31		arendschelling Ferdinand III	Ka	
afw	V 166.6	—		23	23	z.j.			stuiver	Ka	
afw	V 167.2, 3, 4	—		29	29	1639, 1644			duiten	Ka	
28		—		1	1		34		geen munt	Ka	
afw		—		1	1		60		geen munt		CAMPER DOBBEL STAEI
29		—		3	3		6		geen munt	Ka	geen, klop- stempels?
Totaal				215	169						

- De accolades geven stempelparen aan.
- Het totaal is 215 volgens Cost Jordens; de aantallen zijn gehaald uit zijn beschrijvingen en die van Kees Schilder. V = Verkade
- De SMK (Stedelijk museum Kampen) inventarisnummers gaan steeds over één stempel dat beschreven is door Kees Schilder in zijn artikel met vijftig Cost Jordens stempels. B en o betreffen een boven- resp. onderstempel.

Biografische notities

Drs Wiebe Nijlunsing (Hattem, 1949) is opgeleid als biochemicus. Als onafhankelijk onderzoeker houdt hij zich bezig met munten als dragers van de historie. Hij publiceerde eerder in *De Beeldenaar* over Zwolse arendschellingen, een Kamper plakje uit 1486 (in deze catalogus 4.2.c) en de vernietiging van het Nederlands-Indisch kopergeld in 1900.

Drs Marcel L.F. van der Beek (1952) studeerde enige tijd scheikunde en daarna geneeskunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij trad in 1992 in dienst van het Museum van 's Rijks Munt, dat in 1994 verzelfstandigd is tot Het Nederlands Muntmuseum, en werd in 2004 conservator bij het Geldmuseum te Utrecht. Tegenwoordig werkt hij parttime bij Heritage Auctions Europe als *senior numismatist*.

Mr Jan G. Stuurman (Koog aan de Zaan, 1948) was tot in 2000 werkzaam als notarieel en fiscaal jurist. Sindsdien heeft hij van wat sinds zijn 10^e zijn hobby was: de numismatiek, zijn beroep gemaakt. Hij werkte mee aan de *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten*. Sinds 1979 heeft hij geregeld gepubliceerd in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*, *De Beeldenaar* en de *Muntkoerier*.

Dank past aan een grote schare collectiebeheerders, meedenkers, meelezers, detectorzoekers en mensen die verwezen naar materiaal of foto's ter beschikking stelden en adviezen gaven voor de inhoud. In alfabetische volgorde zijn dit: Jos Benders, Maarten Brinkman (CMU), Ben Heldoorn, Arie van Herwijnen (www.bonatiele.nl), Erik van der Kam (DNB/NNC), Peter van de Koppel, Bob Levinson (one of the most helpful supporters), Theo van Mierlo (SMK), Jan Moens (die uiterst zorgvuldig de tekst drukklaar maakte voor het *Jaarboek*), Shannon van Muijden (SMZ), Otto Ottens (stadsarchief Kampen), Jan Pelsdonk (die een aantal malen de tekst grondig doornam en de NUMIS-gegevens voor Kampen aanleverde), John ten Pierick, Kees Schilder, Hugo Vanhoudt, Johan Vermeulen en Jan van der Wis.

Literatuurlijst

Beek, B. van, Jacobi, H. & Scharloo, M. (1985) *Klinkende munt, geschiedenis van het geld in de Lage Landen* (Amsterdam/Brussel)

Beek, M.L.F. van der (2009) *De muntslag in Kampen*, Powerpoint bij lezing jaarvergadering Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (Kampen)

Benders, J. & Nissen, T. (2008) Met stip uit Megen *DB* 32, 133-134

Chijs, P.O. van der (1854) *De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel, Munten der stad Kampen*, 318-331 (Haarlem)

Cost Jordens, W.H. (1857) *Kamper stempels, bijdrage tot de Kamper munt*, (Deventer). Zie ook bijlage 1

De Bruyn RA, W.K. (1990) *De Nederlandse florijn in al zijn facetten* (Bussum)

Fortuyn Droogleever, J. (1982) *De vorstelijke en de stedelijke muntslag te Deventer* (48 p.) (Deventer)

Fortuyn Droogleever, J. (1986) *De Driesteden Muntslag 1479-1588 van Deventer, Kampen en Zwolle* (36 p.) (Leiden)

Gelder, C.J. van, *Lezing voor Vrienden van het Kamper museum, 11 feb 1992*. Verslag in Mededelingenblad "De Panne", juni 1992, 10-12

Gelder, H.E. van & Hoc, M. (1960) *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434-1713* (Overijsselse munten onder Karel V)

Gelder, H.E. van (1958A) De vondst Zutphen *JMP* 45, 110-143

Gelder, H.E. van (1958B) Noord-Nederlands kleingeld omstreeks 1400 *JMP* 45, 83-109 bespreekt en dateert twee respectievelijk één kleine Kamper muntje(s) in muntvondsten van Elst (1948) en Barneveld (1958). Aangevuld in:

Gelder, H.E. van (1971/1972) Oostelijk Flevoland 1971 *JMP* 58/59, 173-174

Gelder, H.E. van (1979) Coins and accounts in the eastern Netherlands, in: *Coinage in the Low Countries (880-1500)*, BAR International series 54, z.p., 203-215

Gelder, H.E. van (1980A) Oostnederlands geld omstreeks 1400 *JMP* 67, p. 45-66

Gelder, H.E. van (1980B) De 16^e eeuwse muntschat van Zuidlaren *JMP* 67, 183-199

Grolle, J.J. (2002) *Muntende ministerialen in Over-Sticht en Holland gedurende de 13^e en 14^e eeuw* (Amsterdam)

Gropp S. (2001) Die städtische Münzprägung zu Deventer und Nimwegen, 1528/43-1591: Städtischer Partikularismus gegen habsburger Zentralismus in den östlichen Niederlanden

Gropp, S. (2002) Moneta Nova Tremoniensis. Münzprägung in Dortmund während des 15. Jahrhunderts *Beiträge zur Geschichte Dortmunds und der Grafschaft Mark [Beitr DO]92/93*

- Herwijnen, A. van (2012) Muntmelange: Benedictus qui venit (gezegend hij die komt), *DB* 2012-1, 40
- Hooft van Iddekinge, M. *RBN* (1870), 248-249 plaat 7 nr. 3
- Kerkwijk, A.O. van (1916) Muntvondst te Olst (Overijssel) *JMP* 3, 126-156
- Kerkwijk, A.O. van (1923) Muntvondst onder ambt-Delden *JMP* 10, 92-96
- Kuyk, J. van (1949) Muntslag van Karel V te Kampen *JMP* 36 dl I, 88-92
- Krug, P. (1980) in *Neerlandia*. Jaargang 84, 113 Gent / Geert Groothoff, Den Haag, http://www.dbnl.org/tekst/_neeo03198001_01/_neeo03198001_01_0046.php 11 jun 2016
- Laurent, Ch. (1898) *Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Deuxième série, 1506-1700 : [Règne de Charles-Quint, 1506-1555]*
- Levinson, R.A. (2007) *The Early Dated Coins of Europe 1234-1500* (New Jersey)
- Looz-Corswarem, C. von (1981) Der westfälische Münzkongreß zu Dortmund in den Jahren 1488 und 1489. Ein Beitrag zur Währungsentwicklung im spätmittelalterlichen Westfalen *Beiträge zur Geschichte Dortmunds und der Grafschaft Mark* 73
- Lucas, P. (1982) *Monnaies Seigneuriales Mosanes*, reprint Jannink (Zuidlaren)
- Meer, G. van der, met medewerking van dr H.E. van Gelder (1959). De vondst Arnhem 1957. *JMP* 46, 1-36
- Meijer, J.F.G. Notice sur la trouvaille de Barneveld 1872 *Revue belge de Numismatique* 27 + 28, 368-391
- Moerman, H.J. (1937) *De Kamper Munt*, Kamper Almanak 37/38, Frans Walkate archief – Nutsspaarbank (Kampen)
- Nijlunsing, W. (2012) Muntmelange: weer een onbekende munt uit Kampen *DB* 2012-5, 251-252
- Nijlunsing, W. (2016) Kamper munten in muntvondst Kampen 2010 *DB* 2016-6, 263-266
- Oud-Archief Kampen: www.stadsarchiefkampen.nl 29 aug 2016 en Don J. *De archieven der gemeente Kampen, Deel 1 het Oud-Archief* (1963) leveren beide verwijzingen naar de brondocumenten in het stadsarchief (vroeger gemeente archief) zelf in de voormalige van Heutzkazerne, nu Stadskazerne aan de IJsselkade
- Pannekeet, K. & Cruysheer, A. (2013) Holpenningen in Nederland (circa 1460-1570) *JMP* 100, 59-127 (Noord-) Nederlandse holpenningen
- Pelsdonk, J. (2008) Muntmelange: Met stip uit Kampen, *DB* (2008-2, 86)
- Pietersen, F. (1978) zonder titel: catalogus bij tentoonstelling CMU (Utrecht)
- Revue belge de Numismatique (RBN)*, <http://www.numisbel.be/> 15 februari 2016
- Roest, Th. Muntvondst op de Zelhemsche heide *TMP* 1894, 108-129
- Rutgers, C.A. (1970) *Jan van Arkel, Bisschop van Utrecht*
- Schilder, K. (1986) *Laat-Middeleeuwse goudsmiden en muntmeesters te Kampen*, Kamper Almanak 86/87, Frans Walkate archief/bondsspaarbank (Kampen)

Schulman, M. (1914) De munt van Overijsel te Kampen onder Karel V *JMP* dl I, 144-151

Smit, Dr H.J. (1919) *Het Kamper pondtolregister van 1439-1441* – Economisch-historisch jaarboek (Den Haag); 5^e deel, 209-296. Zie: <https://www.yumpu.com/nl/document/view/18924108/economisch-historisch-jaarboek/273> 29 aug 2016

Soetens, P.J. (1962) *De muntslag in Kampen*, Kamper Almanak 62/63, Frans Walkate archief – Nutsspaarbank (Kampen) http://www.Kamperalmanak.nl/downloads/almanak1962/almanak1962_10_muntslag_in_kampen.pdf 28 feb 2016

Soetens, P.J. *Moneta Campensis 1397-1538: Voordracht ter gelegenheid van het tien-jarig bestaan van de Numismatische kring 22 april 1978* Gemeentearchief Kampen c000205

Spufford, P. (1988) *Money and its use in medieval Europe* Hoofdstuk 13: The Scourge of Debasement (Cambridge)

Vanhoudt, H. (2015) *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode 1434-1830*. (Heverlee)

Veilingcatalogi en webwinkels (Karel de Geus, Künker (incl. collectie de Wit 2007), L. Schulman, MA-shops, MPO, NMV)

Wiel, Dr. H.J. van der (1994) *De Stedelijke muntslag van Zwolle* (85 p.), Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet (Vriezenveen)

Wis, J.C. van der & Passon, T. (2009) *Catalogus van de Nederlandse Munten* 2^e druk (CNM2) (Apeldoorn)